

**ERZURUM'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI
KONAKLARINA İLİŞKİN KORUMA KARARLARI
VE UYGULAMALARI: FEYZULLAH EFENDİ
KONAĞI VE IŞIKLILAR KONAĞI ÖRNEKLERİ**

Kübra KESKİN

Danışman: Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Yüksek Lisans Tezi

Mimarlık Ana Bilim Dalı

2023

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI

ERZURUM'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI KONAKLARINA İLİŞKİN
KORUMA KARARLARI VE UYGULAMALARI: FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI
VE IŞIKLILAR KONAĞI ÖRNEKLERİ

(Conservation Decisions and Practices Regarding Late Period Ottoman Mansions in
Erzurum: Examples of Feyzullah Efendi Mansion and Işıklılar Mansion)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra KESKİN

Danışman: Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Erzurum
Mart, 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Kübra KESKİN tarafından hazırlanan “Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konaklarına İlişkin Koruma Kararları ve Uygulamaları: Feyzullah Efendi Konağı ve Işıklılar Konağı Örnekleri” başlıklı çalışması 21 / 03 / 2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Mimarlık Ana Bilim Dalı, Restorasyon ve Konservasyon Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Emriye KAZAZ
Atatürk Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Danışman: Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY
Atatürk Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Devrim Türkan KEJANLI
Dicle Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Saltuk Buğrahan CEYHUN

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU

Yüksek Lisans Tezi olarak Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY danışmanlığında sunulan “Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konaklarına İlişkin Koruma Kararları ve Uygulamaları: Feyzullah Efendi Konağı ve Işıklılar Konağı Örnekleri” başlıklı çalışmanın tarafımızdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını, yararlanılan eserlerin kaynakçada gösterildiğini, Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından belirlenmiş olan Turnitin Programı benzerlik oranlarının aşılmadığını ve aşağıdaki oranlarda olduğunu beyan ederiz.

Tez Bölümleri	Tezin Benzerlik Oranı (%)	Maksimum Oran (%)
Giriş	% 3	30
Kuramsal Temeller	% 2	30
Materyal ve Metot	% 4	35
Araştırma Bulguları ve Tartışma	% 1	20
Sonuçlar	% 5	20
Tezin Geneli	% 8	25

Not: Yedi kelimeye kadar benzerlikler ile Başlık, Kaynakça, İçindekiler, Teşekkür, Dizin ve Ekler kısımları tarama dışı bırakılabilir. Yukarıdaki azami benzerlik oranları yanında tek bir kaynaktan olan benzerlik oranlarının %5’den büyük olmaması gerekir.

Beyan edilen bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

Tez Yazarı (Öğrenci)	Tez Danışmanı
Kübra KESKİN	Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY
21.3.2023	21.3.2023
İmza: Aslı Islak İmzalıdır	İmza: Aslı Islak İmzalıdır

* Tez ile ilgili YÖKTEZ’de yayınlamasına ilişkin bir engelleme var ise aşağıdaki alanı doldurunuz.

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez çalışmam süresince desteğini esirgemeyen, akademik tecrübesiyle yol gösteren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY’a teşekkürlerimi sunarım. Lisans eğitimin süresince mesleki gelişimime yapmış oldukları katkılar için Atatürk Üniversitesi Mimarlık Bölümü hocalarıma ve tez jürimde yer alan Doç. Dr. Emriye KAZAZ ve Prof. Dr. Devrim Türkan KEJANLI hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Erzurum Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu çalışanlarına ve sanat tarihi bilgilerini benimle paylaşmaktan çekinmeyen sayın Dr. Öğr. Üyesi Temel SAĞLAM hocama teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak maddi manevi destekleriyle her daim arkamda olan ailem ve canıma, beni asla yalnız bırakmayan sevgili dostlarıma teşekkür ederim.

Mimar Kübra KESKİN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERZURUM'DA GEÇ DÖNEM OSMANLI KONAKLARINA İLİŞKİN KORUMA KARARLARI VE UYGULAMALARI: FEYZULLAH EFENDİ KONAĞI VE IŞIKLILAR KONAĞI ÖRNEKLERİ

Kübra KESKİN

Danışman: Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Amaç: Erzurum'da bulunan Geç Dönem Osmanlı konaklarının mimari özellikleri ve çözümlemeleri ile bunlara yönelik günümüze dek alınan kararları ve bu kararlar doğrultusunda yapılan uygulamaların çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar konakları üzerinden incelenmesidir.

Yöntem: Bu çalışma kapsamında öncelikle Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı konaklarının araştırılması sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, konakların yoğun olarak bulunduğu Erzurum Kalesi çevresinde uygulanan Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi alınan kararlar ve yapılan uygulamalar yönleriyle değerlendirilmiştir. Ardından Kale çevresinde yer alan ve halen koruma altında varlığını sürdüren konaklardan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının rölöve, restitüsyon ve restorasyon (3R) projeleri ile bu konaklar için yapılan uygulamaların iki konak örneğinde karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuş ve irdelenmiştir.

Bulgular: Araştırma kapsamında Osmanlı Dönemi Erken, Klasik ve Geç mimarlık tarihi, Erzurum'da Osmanlı Dönemi mimarlığının yansımaları, Osmanlı Döneminin konak mimarisi ve Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı konaklarının özellikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca Feyzullah Efendi Konağı ile Işıklılar Konağı için verilen koruma kararları; rölöve, restitüsyon ve restorasyon (3R) projeleri; yapılan uygulamalar sonrası durumları tespit edilmiştir.

Sonuç: Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı Konakları, kültürümüzün korunması gereken önemli bir parçasıdır. Bunların koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi için alınan kararlar ve bu doğrultuda yapılan uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bilinçsiz müdahalelere maruz kalan konaklar, uzmanlar tarafından alınan kararlar ve yapılan uygulamalar neticesinde mümkün olduğunca özgün hallerine dönüştürülmüş ve yeniden işlevlendirme aracılığıyla topluma yeniden kazandırılmıştır. Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örneklerinde sürdürülen tez çalışması sonucunda yeniden işlevlendirilen bu konakların sürdürülebilirliğinin sağlandığı ortaya konulmuştur. İki konağın karşılaştırılması sonucunda Feyzullah Efendi Konağının büyük kısmının yıkık olması sebebiyle yoğun bir şekilde tamamlama ilkesine başvurulduğu; Işıklılar Konağının ise nitelsiz ek olarak adlandırılan yapıya sonradan dahil edilen bölümünün yıkılarak yeniden yapım ilkesine başvurulduğunu görmek mümkündür. Bu ilkeler dışında büyük çoğunlukla onarım ve koruma ilkelerine bağlı kalındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mimarisi, Geç Dönem Osmanlı Mimarlığı, Feyzullah Efendi Konağı, Işıklılar Konağı, Erzurum.

Mart 2023, 157 sayfa.

ABSTRACT

MASTER THESIS

CONSERVATION DECISIONS AND PRACTICES REGARDING LATE PERIOD OTTOMAN MANSIONS IN ERZURUM: EXAMPLES OF FEYZULLAH EFENDİ MANSION AND IŞIKLILAR MANSION

Kübra KESKİN

Supervisor: Prof. Dr. Neslihan KULÖZÜ UZUNBOY

Purpose: The architectural features and analyzes of the Late Period Ottoman mansions in Erzurum, the decisions taken until today, and the applications made in line with these decisions are examined through the Feyzullah Efendi and Işıklılar mansions, which constitute the example of the study.

Method: Within the scope of this study, first of all, in the light of the information obtained as a result of the research of the Late Period Ottoman mansions in Erzurum, the Erzurum Castle Environment Culture Road project implemented around Erzurum Castle, where mansions are concentrated, was evaluated in terms of the decisions taken and the applications made. Then, the survey, restitution and restoration projects of Feyzullah Efendi and Işıklılar Mansions, which are among the mansions located around the castle and still under protection, and the applications made for these mansions are presented and examined comparatively in two mansion examples.

Findings: Within the scope of the research, the Ottoman Period Early, Classical and Late architectural history, the reflections of the Ottoman Period architecture in Erzurum, the mansion architecture of the Ottoman Period and the characteristics of the Late Period Ottoman mansions in Erzurum were revealed. In addition, the protection orders for Feyzullah Efendi Mansion and Işıklılar Mansion; survey, restitution and restoration projects; After the applications, their status was determined.

Results: The Late Period Ottoman Mansions in Erzurum are an important part of our culture that should be preserved. The decisions taken and the practices made in this direction are of great importance in order to ensure their sustainability within the protection-use balance. The mansions, which were exposed to unconscious interventions in the historical process, were transformed into their original state as much as possible as a result of the decisions taken and practices made by the experts, and they were reintroduced to the society through re-functioning. As a result of the thesis study carried out on the examples of Feyzullah Efendi and Işıklılar Mansions, it was revealed that the sustainability of these mansions, which were re-functioned, was ensured. As a result of the comparison of the two mansions, it was determined that the principle of completion was intensely applied because most of the Feyzullah Efendi Mansion was destroyed; It is possible to see that the part of Işıklılar Mansion, which was later included in the structure called unqualified annex, was demolished and the principle of reconstruction was applied. Apart from these principles, it has been observed that the principles of repair and protection are mostly adhered to.

Keywords: Ottoman Architecture, Late Ottoman Architecture, Feyzullah Efendi Mansion, Işıklılar Mansion, Erzurum.

March 2023, 157 pages.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI	i
ETİK BİLDİRİM VE İNTİHAL BEYAN FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMA DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
Literatür Özeti	5
Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar	5
Erzurum’da yer alan Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar	10
Teorik Çerçeve	12
Osmanlı Döneminde mimarlık	12
Osmanlı Mimarlığında konaklar	24
Erzurum’da Osmanlı Mimarlığı	39
Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konakları	47
MATERYAL VE YÖNTEM.....	57
Çalışmanın Materyali	57
Erzurum iline ilişkin genel bilgiler.....	57
Erzurum ilinde yer alan konaklar	60
Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi.....	65
Çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları	72
Çalışmanın Yöntemi	77
BULGULAR.....	79
Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konaklarına İlişkin Günümüze Kadar Alınmış Kararlar	79
Feyzullah Efendi Konağı.....	79
Işıklılar Konağı.....	83
Karşılaştırma	86
Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konakları İçin Hazırlanmış Projeler	86

Feyzullah Efendi Konağı.....	87
Işıklılar Konağı.....	101
Karşılaştırma	118
Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konaklarının Uygulamalar Sonrası Durumları	120
Feyzullah Efendi Konağı.....	120
Işıklılar Konağı.....	124
Karşılaştırma	128
SONUÇ.....	130
KAYNAKLAR	134
ÖZGEÇMİŞ.....	141

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Klasik ve Geç Dönem Konak Planı Karşılaştırma Tablosu	38
Tablo 2. Geleneksel Erzurum Evlerinin Yapım Yılına Göre Dağılım Tablosu.....	49
Tablo 3. Erzurum'da Bulunan Konaklar	62
Tablo 4. Erzurum'da Restorasyonu Yapılan Tescilli Osmanlı Dönemi Konakları.....	62
Tablo 5. 1. Etapta Bulunan Sivil Mimarlık Eserleri	67
Tablo 6. Kale Çevresi Kültür Yolu Projesinde Yer Alan Konakların Plan ve Cephe Özellikleri	76

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Süleymaniye Cami ve plan şeması.....	14
Şekil 2. Hacı Özbek Cami, Üç Şerefeli Cami	15
Şekil 3. Gelibolu Gravürü	16
Şekil 4. Uzunköprü, Üç Şerefeli Cami	17
Şekil 5. Kılıç Ali Paşa Külliyesi), Selimiye Külliyesi	18
Şekil 6. Damat İbrahim Paşa Sebili, Sadabad Sarayı Gravürü.....	20
Şekil 7. Nur-u Osmaniye Cami plan, Nur-u Osmaniye Cami görünüşü.	21
Şekil 8. Dolmabahçe Sarayı, Mecidiye Köşkü.....	21
Şekil 9. Büyük Postane, Karaköy Palas.	22
Şekil 10. Çakırağa Konağı	26
Şekil 11. Ali Paşa Konağı.	27
Şekil 12. Hazeranlar Konağı.	27
Şekil 13. Gamalı Ali Konağı.....	29
Şekil 14. Çakır Ahmet Konağı	29
Şekil 15. Rana Ayağ Hanım Konağı	30
Şekil 16. Muslibegoviç Konağı (Bosna).	30
Şekil 17. Güpgüpoğlu Konağı Plan, Güpgüpoğlu Konağı Cephe	31
Şekil 18. Veysi Paşa Konağı	32
Şekil 19. H. İsmail Dede Efendi Konağı	33
Şekil 20. Kavafyan Konağı	33
Şekil 21. Latifoğlu Konağı	33
Şekil 22. Zeynep Hanım Konağı Planı, Zeynep Hanım Konağı Cephesi	34
Şekil 23. Sadrazam Sait Paşa Konağı.....	35
Şekil 24. Demircibaşyan Konağı.....	35
Şekil 25. Şair Sakıb Efendi Konağı zemin kat planı, Şair Sakıb Efendi Konağı cephe görüntüsü	37
Şekil 26. Erzurum İç Kale ve çevresi.	40
Şekil 27. Matrakçı Nasuh'un Erzurum Minyatürü	41
Şekil 28. Lala Mustafa Paşa Cami Görüntüsü, Lala Mustafa Paşa Cami Kesit görüntüsü.	42
Şekil 29. Saray Hamamı plan	43
Şekil 30. Murat Paşa Cami	43

Şekil 31. Gümrük Hanı.....	45
Şekil 32. Çifte Göbek Hamamı.	45
Şekil 33. Kongre Binası.....	45
Şekil 34. Numune Hastanesi.	45
Şekil 35. 1904 tarihli Erzurum haritasının yeni çizimi.	46
Şekil 36. Hacı Bekir Zade Ağa Konağı.....	47
Şekil 37. Atatürk Evi.....	47
Şekil 38. Sofalarına Göre Türk Konutları.	48
Şekil 39. Cephe süslemeleri Nemlioğlu Konağı, Atatürk Evi taş sütunu, Topçu Ağa Konağı cumbası.....	50
Şekil 40. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı zemin kat planı.....	52
Şekil 41. Müceldili Konağı giriş kapısı, Hafız Osman Konağı kitabe.....	53
Şekil 42. Hafız Osman Konağı.....	54.
Şekil 43. Müceldili Konağı.	54
Şekil 44. 17. yy. Tournefort Erzurum Gravürü.	59
Şekil 45. 1912 yılı Erzurum kent görünümü.	59
Şekil 46. Erzurum'da yer alan tüm konaklar haritası.	61
Şekil 47. Erzurum'da restorasyonu yapılan tescilli Osmanlı Dönemi Konakları haritası.	64
Şekil 48. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu proje alanı haritası.....	65
Şekil 49. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu 1. Etap Proje alanında restorasyonu yapılan sivil mimarlık eserleri haritası.....	66
Şekil 50. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restorasyon öncesi, Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restorasyon sonrası.....	68
Şekil 51. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restitüsyonu zemin kat planı, Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı kuzey cephesi.....	69
Şekil 52. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı restorasyon öncesi, Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı restorasyon sonrası.	70
Şekil 53. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı restitüsyon planı, Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı kuzey cephesi	70
Şekil 54. Topçu Ağa Konağı restorasyon öncesi, Topçu Ağa Konağı restorasyon sonrası.....	71
Şekil 55. Topçu Ağa Konağı restitüsyon planı, Topçu Ağa Konağı kuzey cephesi	72
Şekil 56. Feyzullah Efendi Konağı restorasyon öncesi, Feyzullah Efendi Konağı restorasyon sonrası.....	73

Şekil 57. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyon plan, Feyzullah Efendi Konağı restitüsyon kuzey cephesi.....	73
Şekil 58. Işıklılar Konağı restorasyon öncesi, Işıklılar Konağı restorasyon sonrası.....	74
Şekil 59. Işıklılar Konağı restitüsyon planı, Işıklılar Konağı güneybatı görünüşü	75
Şekil 60. Feyzullah Efendi Konağı tescil kararı	81
Şekil 61. Konağın tescil sırasındaki durumu.....	81
Şekil 62. Feyzullah Efendi Konağı 2012 yılındaki durumu.....	82
Şekil 63. Işıklılar Konağı tescil fişi	85
Şekil 64. Konağın tescil sırasındaki durumu.....	85
Şekil 65. Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi (+1.68)	87
Şekil 66. Oda iç mekan görünüşü	88
Şekil 67. Ahşap giriş örneği	88
Şekil 68. Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi (+4.82).	89
Şekil 69. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi görünüşü, Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi kuzey cephe.	90
Şekil 70. Feyzullah Efendi Konağı rölöve AA ve BB kesitleri	90
Şekil 71. Feyzullah Efendi Konağı Restitüsyonu (+1.30).....	91
Şekil 72. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyonu (+5.00).	92
Şekil 73. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyonu (CC kesiti).	93
Şekil 74. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyonu (AA kesiti).....	93
Şekil 75. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (+1.30)	95
Şekil 76. Feyzullah Efendi Konağı giriş holü ve merdivenleri, Feyzullah Efendi Konağı açık avlu	96
Şekil 77. Feyzullah Efendi Konağı mutfak ve lavaboların açıldığı iç avlu.....	96
Şekil 78. Feyzullah Efendi Konağı özgün hali ahır olan mekân.	97
Şekil 79. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (+5.00)	98
Şekil 80. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (CC kesiti).	99
Şekil 81. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi görünüş, Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu.....	99
Şekil 82. Feyzullah Efendi Konağı güney görünüş.	100
Şekil 83. Işıklılar Konağı yapı bölümlerini gösteren kroki	102
Şekil 84. Işıklılar Konağı rölövesi (Zemin kat).....	103

Şekil 85. Işıklılar Konağı A yapısı güneybatı cephesi, Işıklılar Konağı açık avludan görünüş	104
Şekil 86. Işıklılar Konağı rölövesi (EE kesiti)	105
Şekil 87. Işıklılar Konağı B yapısı tavan süslemesi, odanın genel görünümü.	105
Şekil 88. Işıklılar Konağı rölövesi (1. kat).	106
Şekil 89. Işıklılar Konağı C yapısı kuzeydoğu cephesi, Işıklılar Konağı D yapısı tavanı	107
Şekil 90. Işıklılar Konağı rölövesi güneybatı görünüşü, Işıklılar Konağı kuzeybatı görünüşü	108
Şekil 91. Işıklılar Konağı güneydoğu görünüşü, Işıklılar Konağı kuzeydoğu görünüşü	109
Şekil 92. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (zemin kat).....	110
Şekil 93. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (1.Kat).....	111
Şekil 94. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (AA kesiti)	112
Şekil 95. Işıklılar Konağı restorasyon projesi (zemin kat).....	113
Şekil 96. Işıklılar Konağı güneybatısında yer alan açık avlu, Işıklılar Konağı güneybatı girişi	114
Şekil 97. Işıklılar Konağı yeni eklenen ahşap merdiven, Işıklılar Konağı B yapısı girişi	115
Şekil 98. Işıklılar Konağı restorasyon projesi	116
Şekil 99. Işıklılar Konağı restorasyon projesi	117
Şekil 100. Zemin kat rölöve projeleri Feyzullah Efendi Konağı (solda), Işıklılar Konağı	118
Şekil 101. Zemin kat restitüsyon projeleri Feyzullah Efendi Konağı, Işıklılar Konağı.....	119
Şekil 102. Zemin kat restorasyon projeleri Feyzullah Efendi Konağı, Işıklılar Konağı.....	120
Şekil 103. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi restorasyon öncesi, Feyzullah Efendi Konağı restorasyon sonrası.....	121
Şekil 104. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephedeki oda, Feyzullah Efendi Konağı ahır yerine yapılan oda.....	122
Şekil 105. Feyzullah Efendi Konağı tandirevi, Feyzullah Efendi Konağı tandirevinde yer alan çeşme	122
Şekil 106. Feyzullah Efendi Konağı ahşap kirişler, Feyzullah Efendi Konağı tandirevinden çıkılan sofa.....	123
Şekil 107. Feyzullah Efendi Konağı başoda, Feyzullah Efendi Konağı İdare odası.....	124
Şekil 108. Işıklılar Konağı güneybatı cephesi restorasyon öncesi, Işıklılar Konağı restorasyon sonrası.....	125

Şekil 109. Işıklılar Konağı A yapısı giriş holü ve Işıklılar Konağı güneybatı cepheye bakan oda.	125
Şekil 110. Işıklılar Konağı B yapısında yer alan oda, Işıklılar Konağı C yapısında yer alan oda.	126
Şekil 111. Işıklılar Konağı ikinci açık avlu, Işıklılar Konağı C yapısının birinci katı.	127
Şekil 112. Işıklılar Konağı A yapısı birinci kat, Işıklılar Konağı A yapısı birinci kat tavanı	128

SİMGELER VE KISALTMA DİZİNİ

M.Ö. : Milattan Önce

EKVKBKM : Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

EBB : Erzurum Büyükşehir Belediyesi

EBB KUDEB: Erzurum Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu.

GİRİŞ

İnsanoğlunun var olduğu günden itibaren en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma geçmişten günümüze farklı yapılarla giderilmiştir. Ancak barınma amacıyla yapılan farklı tiplerdeki yapılar insanların değişmeyen temel ihtiyaçları doğrultusunda benzerlik göstermektedir. Eldem (1954)'in belirttiği gibi birbirinden yüzlerce kilometre uzaklıkta bambaşka şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile, yaşam biçimi kurgusu genel hatlarıyla aynıdır. Temelde aynı plana sahip olan evlerde yerel malzemeler, yaşam tarzları, kişisel istekler, ihtiyaçlar ve iklim şartları gibi sebeplerle değişimler görülmektedir (Eldem 1954). Bu çalışmaya konu olan Erzurum evlerinin de sert iklim ve yerel malzeme nedenleriyle diğer Türk evlerinden farklılaştığı görülmektedir.

Türk evi; Eldem (1954) ve Aksoy (1963) başta olmak üzere pek çok eserde farklı yönleriyle ele alınarak tartışılmıştır. Bu çalışmalar da temel olarak Bektaş (1996)'ın da ortaya koyduğu gibi Türk evlerini tek bir tipolojiye sığdırmanın mümkün olmadığından bahsedilmektedir. Anadolu'nun Türklerden önceki birikimi üzerine, Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri kültürel öğeler ve Balkanlara yayıldıkça görülen kültürün etkisiyle yüzlerce yıl süren bir değişim yaşanmıştır. Bu değişimin etkisiyle yerleşim alanlarının en temel mimari yapısı olan konutlarda büyük bir gelişim olduğu görülmektedir (Sağlam 2019). Bu çerçevede Türk evinin Saraybosna'dan Erzurum'a benzer temel ilkeler ile tasarlandığı görülmektedir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi mekânsal faktörlerin etkisiyle farklı coğrafyalardaki Türk evleri değişik özellikler de gösterebilmektedir. Bu doğrultuda Erzurum evlerinin tarih içerisinde ortaya çıkan bir türü olan Geç Osmanlı Dönemi konakları da bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı Erzurum'da bulunan ve koruma kurulu tarafından tescillenmiş Osmanlı Devleti'nin Geç Dönemine ait konakların mimari özellikleri ve çözümlemeleri ile bunların korunmalarını sağlamaya yönelik olarak üretilen kararlar ve kararlar doğrultusunda yapılan uygulamaların incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamında Erzurum Kalesi çevresindeki konaklar ele alınarak Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları özelinde bu yapıların mimari özellikleri, bunlara ilişkin alınan koruma kararları ve

yapılan uygulamalar incelenmiştir. Çalışmada örnek konaklar olarak Erzurum Kalesi çevresinde yer alan iki konağın seçilmesinin birinci nedeni Erzurum Kalesi'nin ve çevresinin kentin en eski yerleşim alanı olmasıdır. İkinci neden ise bu çalışmaya konu olan örnek konakların 2012 yılında Kale çevresinin kentsel dönüşümünü sağlayarak kente olumlu değer katma amacıyla uygulamaya konulan Kültür Yolu Projesi kapsamında restore edilmiş ve yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmış olmalarıdır. Son olarak Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları'nın örnek konaklar olarak belirlenmesinde Kültür Yolu Projesi kapsamında yapılan uygulamalar sırasında geçirmiş oldukları değişimin karşılaştırılabilir özellik göstermesidir.

Bu kapsamda tezin amacı doğrultusunda çalışmanın hedefleri;

- Osmanlı Döneminde görülen mimari gelişim ve değişiminin konakların mimari özellikleri üzerinden ortaya konulması,
- Erzurum'da Osmanlı'nın Geç Dönemine ait mimari gelişim ve değişimin, özellikle Geç Osmanlı Dönemine ait konakların mimari özelliklerine odaklanılarak ortaya konulması,
- Erzurum'da yer alan Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi dâhilindeki konaklardan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları özelinde konakların mimari özelliklerinin ortaya konulması ve bugüne kadar bu konaklar için alınmış koruma kararları ile gerçekleştirilmiş uygulamaların ortaya konulması ve karşılaştırmalı bir biçimde tartışılmasıdır.

Çalışmanın yukarıda belirtilen amaç ve hedefleri doğrultusunda bu tez kapsamında Türkiye'de Osmanlı Dönemi mimarlığı ve konakları ile Erzurum'da Geç Osmanlı Dönemi mimarlığı ve konakları üzerine derinlemesine araştırma yapılmıştır. Bu kapsamda incelemeye konu olan dönem günümüze ulaşan Erzurum konaklarının Geç Osmanlı Dönemine ait olmaları nedeniyle sınırlandırılmıştır. Bu araştırmalarda bilimsel çalışmalar ile birlikte koruma kararları ve ilgili kurumlar tarafından üretilmiş raporlardan da yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak Erzurum Kalesi ve çevresinde yer alan konakların incelenmesi sürecinde alana ilişkin karar üretme ve uygulama yetkisi olan kurum ve kuruluşların çalışmalarından da yararlanılmıştır. Bu yolla yapılan araştırmalarla, Erzurum'da bulunan Geç Osmanlı Dönemine ait konaklar için alınan kararlar ve yapılan uygulamaların, yapıların orijinal mimari çözümlemeleri ve yapısal özelliklerine uygun olup olmadığı, Erzurum Kalesi çevresinde

uygulanan Kültür Yolu Projesi kapsamında restore edilen Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örneklerinde tartişılmıştır.

Böylece, çalışmanın ana sorusu olan “Erzurum’da yer alan Geç Osmanlı Dönemi konaklarına yönelik üretilen koruma kararları ve bu doğrultuda yapılan uygulamalar nelerdir ve Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örneklerinde nasıl farklılaşmaktadır?” ile bu sorunun cevaplandırılabilmesi için aşağıdaki alt sorulara tez kapsamında odaklanılmıştır:

- Türkiye’de yer alan Osmanlı Dönemine ait konakların mimari gelişimi nasıldır?
- Erzurum’da yer alan Geç Osmanlı Dönemine ait konakların mimari gelişimi nasıldır?
- Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının mimari gelişimi, koruma kararları ve uygulamaları nelerdir?

Çalışmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda Erzurum kent merkezinde Erzurum Kalesi’nin çevresinde yer alan Işıklılar ve Feyzullah Efendi konaklarına odaklanılan bu tezin özgün değeri literatürdeki boşluktan ve konakların Kültür Yolu Projesi kapsamında yeniden işlevlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle geleneksel mimari üslubu ile bölgenin en önemli yapıları arasında yer alan Erzurum Evleri  zerine yapılan çalışmaların kısıtlı olması ve konaklarla ilgili literatürün yeterince gelişmemiş olması bu çalışmanın özgün değerini oluşurmaktadır. Buradan hareketle, çalışma ile literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlanacaktır. Ayrıca  alışma kapsamında Erzurum Konaklarına yönelik alınan koruma kararları, restorasyon projeleri ve uygulamaları ile uygulama sonuçlarının incelenmesi yoluyla karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılması yoluyla da literatüre katkı yapılacaktır. Çalışmada  rnek olarak belirlenen Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları mevcut durumları ile yapılan uygulamalar sonucunda geçirmiş oldukları değişimler detaylı olarak incelenecek ve karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu yolla çalışmanın örneğini oluşturan iki konağın mimari özelliklerinin detaylı olarak incelenmesi ile bu konaklara ilişkin verilen kararlar ve bu kararlar doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamaların ortaya çıkardığı sonuçlar ortaya konulmuş olacaktır. Ayrıca iki konak özelinde elde edilen bulguların karşılaştırılmasından hareketle ulaşılan bulgulardan ders çıkarılarak tez kapsamında öneriler geliştirilecektir. Bu yolla, başta Kültür Yolu Projesi kapsamında olmak üzere aktif olarak uygulama süreci devam eden evler ve konaklara yönelik koruma ve yeniden işlevlendirme odaklı projeler için yönlendirici olunarak, kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı yapılması önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda çalışma 5 blmnden oluşmaktadı. Giriş olarak başlıklandırılan bu bölümde; çalışmanın amacı, hedefleri, araştırma soruları ve özgün değeri gibi konulara yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü olan kuramsal ereve kapsamında ilk olarak Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar ve Erzurum’da yer alan Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar başlıkları altında tezin odağıyla ilgili ulusal ve uluslararası literatür zeti sunulmuştur. İkinci olarak Osmanlı Döneminde mimarlık, Osmanlı Mimarlığında konaklar, Erzurum’da Osmanlı Mimarlığı ve Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konakları başlıkları altında çalışmanın kapsamını ortaya koyan teorik çerçeveye yer verilmiştir.

nc olarak materyal ve yöntem bölümünde Erzurum, Erzurum’da bulunan konaklar, Erzurum Kale evresi Kültür Yolu Projesi ardından çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları hakkında bilgiler sunulmuş ve çalışmada izlenen yöntem ortaya konulmuştur.

Tezin dördüncü bölümünü oluşturan bulgular kapsamında ise Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarına ilişkin üretilen koruma kararları yapılan rölöve, restitüsyon ve restorasyon (3R) projeleri değerlendirilmiş ve uygulamalar sonucunda oluşan durum tespit edilmiştir.

Tezin son bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak araştırmalar sonucunda yapılan çıkarımlar sunulmuş ve öneriler ortaya konulmuştur.

Tezin ilk bölümünü oluşturan bu kısımda araştırmanın arka planına bağlı olarak çalışmanın amacı, hedefleri, araştırma soruları ile özgün değeri sunulmuştur. Buna ek olarak çalışmanın amacı ve hedefleri doğrultusunda yapılan çalışmalara değinilmiş, araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Ayrıca araştırmada ele alınan örnek yapılar ile izlenen yönteme ilişkin bir giriş yapılmıştır. Son olarak bu tezin bölümleri ve içerikleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın izleyen bölümünde ise araştırmanın kuramsal erevesi sunulacaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın ikinci bölümü olan kuramsal çerçeve başlığı altında araştırma konusunun arka planı sunulacaktır. Bu bölümde öncelikle literatür taraması başlığı altında konuya ilişkin bugüne kadar yapılmış bilimsel çalışmalara ilişkin özet sunulacak, ardından teorik çerçeve başlığı altında konuya ilişkin kuramsal temel ortaya konulacaktır.

Literatür Özeti

Literatür özeti başlığı altında temel olarak Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar ve Erzurum’da yer alan evler/konaklar ile ilgili çalışmalar başlıkları altında bugüne kadar yapılmış ve tezin konusuna odaklanan çalışmalara yönelik bir inceleme sunulmaktadır.

Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar

Aslanapa (1986) çalışmasında, Osmanlı Dönemi mimarlığını bir bütün olarak incelemeyi amaçlamıştır. Osmanlı padişahları Orhan Gazi’den (1324) Mehmet Reşat’a (1909) kadar her dönemin eserleri dönemsel özelliklerine göre incelenmiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti’nin her padişah döneminde yapılan çalışmalar kronolojik sıra ile ayrı ayrı sunulmuştur. Öncelikle her bir padişahın döneminde yapılan mimari eserlerin genel özellikleri hakkında bilgi verilmiş, daha sonra türbeler, saray ve köşkler, hamamlar, kale ve surlar ve son olarak çeşme ve sebiller ayrı ayrı incelenerek mimari tipleri ortaya konulmuştur. Ayrıca Aslanapa (1986) Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin sınırlarına ek olarak Osmanlı’nın hüküm sürdüğü Orta Doğu ve Avrupa kıtalarından Bosna Hersek ve Halep gibi çeşitli kentlerde yapılmış Osmanlı eserlerine de çalışmasında yer vermiştir.

İrez (1990) çalışmasında, Mecidiye Köşkü’nün mimari özelliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Köşkün çalışmada örnek yapı olarak incelenmesinin nedeni Topkapı Sarayı bünyesine eklenen son yapı olmasıyla açıklanmıştır. Çalışmada öncelikle Batılılaşma Dönemi’nin (1731-1907) özellikleri, ardından köşkün yapımı, mimari özellikleri ve mefruşatı ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca Mecidiye Köşkü’nün Topkapı Sarayı Kompleksi içerisindeki yeri ve önemine de vurgu yapılmıştır.

İrlanda ve Bechhoefer (1998) çalışmalarında Osmanlı evinin kültürel özellikleri ve değeri üzerinde durduktan sonra Osmanlı şehirlerindeki konut dokusunu derinlemesine bir şekilde irdelenmiştir. Çalışmada Türkiye’de yer alan evlerin etnik ya da dini kökenden bağımsız olarak insanların yaşam biçimlerinin önemli bir parçası olduğundan bahsedilerek

Yakın Doğu’da yer alan diğer ülkelerde bulunan evle ile karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca çalışmada Osmanlı konaklarında cinsiyet temelli mekânsal bir ayrım olarak görülen haremlik-selamlık bölümleri açıklanmış ve mekânsal deneyim kavramı üzerinden inceleme yapılmıştır. Ardından farklı coğrafyalarda yer alan Malatya Balaban, Sinop Boyabat, Filistin, Ürdün, Kıbrıs ve Amasya kentlerinden ev örneklerinin mimarileri incelenmiştir. Çalışma kapsamında Osmanlı evlerine ilişkin derinlemesine bir inceleme için Amasya’da yer alan konaklara odaklanılmıştır. Bu yolla çalışmanın sonucunda, Amasya konakları üzerinden yapılan değerlendirmelere bağlı olarak Osmanlı evlerinde yaşanan bozulmalar, yetersiz koruma kararları, mali kaynak eksikliği gibi sebeplerden dolayı konakların geleceğinin güvende olmadığı ortaya konulmuştur. Bunun için de konakların sürdürülebilirliğini riske eden koşulların düzeltilerek bu evlerin orijinal halleriyle korunması gerektiği belirtilmiştir.

Çobanoğlu (2007) ise çalışmasında, Osmanlı Dönemi mimarisini üslup bakımından dört döneme ayırarak incelemiştir. Bu dönemler sırasıyla Erken Osmanlı Dönemi (1299-1447), Klasik Osmanlı Dönemi (1447-1703), Yabancı Etkiler Dönemi (1703-1890) ve Yeni Klasik Dönem (1890-1922)’dir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle bu dört dönem incelenmiş ve mimari yapı tipleri açıklanmıştır. Ardından askeri yapılar, konaklar, köprüler gibi tüm yapı tiplerinin Osmanlı Dönemindeki özellikleri ortaya konularak önemli görülen eserlere vurgu yapılmıştır.

Kuban (2007) çalışmasında, Osmanlı Dönemi mimarisini tarihsel olarak baştan sona ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak Sinan Öncesi Dönem, dönemin yapılarıyla anlatılmış, ardından Sinan ve Klasik Dönem mimarisi ile Avrupa’ya öykünme dönemleri tartışılmıştır. Çalışma kapsamında mimari yapı tipleri ile çalışmada ele alınan dönemlerdeki simgesel elemanlar ortaya konulmuş ve önemli eserlerin plan tipolojileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışma yalnızca mimarlık özelinde kalmamış, yapı sanatlarının, mimari elemanların ve önemli eserlerin yanı sıra toplumun kültürel yapısı ile tarihsel gelişmeler gibi olguların mimari üzerindeki etkileri de tartışılmıştır.

Özkan (2008)’ın Sakarya Taraklı’nın konu edildiği çalışmasında öncelikle Taraklı’nın fiziksel ve tarihsel özellikleri anlatılmış, ardından Taraklı’nın geleneksel konut mimarisi hakkında bilgi sunulmuştur. Ayrıca geleneksel konut dokusunda yer alan Hacı Rıfatlar Konağı’na odaklanılarak yapının mevcut durumu ile koruma problemleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda Hacı Rıfatlar Konağı için hazırlanan restorasyon projesi tartışılmış ve konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Ateş (2008) çalışmasında, İstanbul konaklarının restorasyon sonrası durumlarını belirleyerek yeniden işlevlendirilen konakların uğradığı mimari değişimleri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma alanının seçiminde Türk evinin en önemli örneklerinin İstanbul'da olması etkili olmuştur. Çalışmada geleneksel Türk evi kavram ve mimarisi açıklandıktan sonra İstanbul konaklarının gelişimleri, eskime ve yok olma nedenleri ortaya konulmuştur. Araştırma günümüze kadar sürdürülebilirliği sağlanan konakların restorasyon sonrasındaki durumları ve işlevlerinin tartışılmasıyla tamamlanmıştır.

Çetiner (2012) Şanlıurfa ve ilçelerinde yer alan tarihi konakları inceleyerek bir katalog çalışması yapmayı amaçlamıştır. Araştırma alanı olarak Şanlıurfa merkez ve ilçelerinin seçilmesinin sebebi söz konusu konaklar üzerine yapılan çalışmaların sınırlı kalmış olmasıyla açıklanmıştır. Çalışmada öncelikle Şanlıurfa tarihi ve coğrafyasına ilişkin genel bilgiler sunulmuş ve geleneksel Şanlıurfa evleri bölümleriyle incelenmiştir. Ardından katalog kısmına geçilerek konakların merkez ve ilçeler olarak sınıflandırması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda örnek alanda bulunan konaklar; plan ve tipoloji, mimari elemanlar ile malzeme ve süsleme açısından değerlendirilmiştir.

Bozkurt (2014) çalışmasında, Rize Çamlıhemşin'de yer alan konakların koruma sorunlarını anlatmayı ve yeniden kullanım önerileri sunmayı amaçlamıştır. Bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesinin sebebi geleneksel dokunun bozulmadan günümüze gelebilmiş olması ve değişen sosyo-kültürel yapı nedeniyle yeniden kullanım tartışmalarının gerekliliği olarak açıklanmıştır. Çalışma kapsamında ilk olarak tarihi yapılarda karşılaşılan koruma sorunları ortaya konulmuş ardından yeniden işlevlendirme üzerinde durulmuştur. Çamlıhemşin'in konut dokusunun anlatılmasının ardından konaklar tek tek incelenmiştir. Araştırma çalışmaya konu olan konut dokusu ve konakların koruma sorunlarının tartışılması ve bunlara yönelik önerilerin geliştirilmesiyle sonuçlandırılmıştır.

Adzamija (2014) çalışmasında, 15. ve 18. yy. lar arasında Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Saraybosna'daki mimari eserleri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada ilk olarak Saraybosna'nın coğrafi ve tarihi özellikleri ortaya konulmuştur, ardından seçilen 25 ayrı dini ve kamusal yapı, örnek olarak ele alınmış ve her birinin mimari elemanları, sanatsal öğeleri ve yöreye olan kültürel etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında Saraybosna'nın tarihi boyunca mimari açıdan altın çağını Osmanlı Döneminde yaşadığına vurgu yapılmıştır. Örnek olarak ele alınan her bir yapı için ayrı ayrı değerlendirme yapılmasıyla çalışma sonuçlandırılmıştır.

Aydın (2017) Tokat Niksar’da yer alan 13 konağı inceleyerek karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır. Araştırma kapsamında Niksar’ın örnek alan olarak seçilmesi, Niksar’ın köklü bir geçmişe ve zengin bir kültürel birikime sahip olmasına rağmen sivil mimarisinin bilimsel olarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmamış olmasıyla açıklanmıştır. Çalışmaya konu olan 13 konak; plan, malzeme, teknik, cephe ve süsleme özelliklerine göre incelenmiştir.

Gönül (2017) çalışmasında, Osmanlı’nın kuruluş dönemine şahitlik eden Bursa ve Üsküp kentlerinin benzerliklerinden hareketle şehir yapılanması ve mimari özellikleri açısından karşılaştırmıştır. Çalışmada bu iki şehir arasında sosyal, kültürel, manevi ve mimari bir bağ bulunduğunun altı çizilmiştir. Araştırma kapsamında öncelikle Erken Dönemde (1300-1447) kentlerin durumları ardından Batılılaşma Dönemi (1731-1907) boyunca kentlerde gerçekleşen mimari değişimler üzerinde durularak bunların birbirlerine etkileri ortaya konulmuştur. Çalışma iki kentin Cumhuriyetin ilanının ardından kentsel planlama ve kentin yapılaşmasındaki değişimler üzerinde yapılan değerlendirmelerle tamamlanmıştır.

Yıldız (2018) amacı sit alanı olarak ilan edilmesine rağmen yıkımla karşı karşıya kalan Kahramanmaraş konaklarının sanat tarihi açısından incelenmesi olan çalışmasında, katalog çalışması yapmıştır. Kahramanmaraş’ın kendine özgü mimari üsluba sahip olmasının örnek alan olarak ele alınmasının nedeni olarak açıklandığı çalışmada öncelikle Türk evi ve plan özellikleri anlatılmıştır. Ardından koruma kurulu tarafından tescillenmiş konaklardan 15 tanesi seçilerek yapı malzemesi, elemanları ve plan tipleri bölümleri altında değerlendirilerek karşılaştırılmıştır.

Sunay (2020) çalışmasında, İstanbul’da bulunan Ali Paşa Konağı’nın yapımından günümüze değin biçim ve işlev bakımından geçirdiği değişimi tarihi arka planıyla birlikte ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada öncelikle konakların genel yapısından bahsedilmiş, ardından Ali Paşa Konağı’nın yapımı irdelenmiş ve geçirdiği tarihi aşamalara değinilmiştir. Çalışmada ayrıca konağın bir kamu yapısına dönüştürülmesi anlatılarak 1911 yılında yaşadığı yangın sonrası yapılan değişiklikler ortaya konulmuştur.

Bağ (2020) çalışmasında, 19. yy. Osmanlı sivil mimari özelliklerini koruyan Safranbolu Kileciler Konağı’nın mevcut durumunu belgeleyerek koruma projesini hazırlamayı amaçlamıştır. Safranbolu’da yer alan konakların Dünya Miras Listesi’nde yer almaları çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni olarak açıklanmıştır. Bu konaklardan biri olan Kileciler Konağı da çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak Safranbolu’nun tarihi ve coğrafi özelliklerinden bahsedilmiştir. Ardından Safranbolu Evleri

ve evlerin koruma sürecinden bahsedilerek Kileciler Konağı'nın mimarisi ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında konağın rölövesi yapılarak bozulmaları tespit edilmiştir, ardından restitüsyon ve restorasyon projelerinin anlatılmasıyla araştırma tamamlanmıştır.

Dündar (2020) çalışmasında, Çanakkale ile ilgili literatüre katkıda bulunmayı ve kent mimarisindeki Osmanlı konutlarının yerlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Örnek alan olarak Çanakkale'nin seçilme sebebi ilk çağlardan bu yana onlarca medeniyetin yerleşimlerine ev sahipliği yapmış olmasıdır. Çalışmada 4 konak, tarihi ve mimarileri ile ortaya konulduktan sonra değerlendirme bölümünde çalışmaya konu olan konaklar karşılaştırılmıştır.

Göktaş (2020) çalışmasında, Balıkesir Havran'da yer alan geleneksel konutların yapım süreçlerini anlatmayı ve özgün teknikleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Örnek alan olarak Havran'ın seçiminde içe kapanık bir yaşam biçimiyle oluşturulan konutların çok az değişiklikle günümüze gelebilmiş olması etkili olmuştur. Çalışma kapsamında Havran genel özellikleri ile tanıtıldıktan sonra konutlar; yapı malzemeleri, taşıyıcı sistemleri ve mimari elemanları açısından incelenerek bir belgeleme çalışması yapılmıştır. Bu kapsamlı belgeleme sayesinde bölgede yapılacak restorasyon ve konservasyon çalışmaları için analiz çalışması yoluyla altyapı oluşturulmuştur.

Kılıç ve Özdemir (2021) çalışmalarında, Yozgat konakları özelinde geleneksel Türk konaklarını incelemişlerdir. Geleneksel Türk evi ve plan tiplerinin ortaya konulmasının ardından Yozgat'ta yer alan geleneksel evlerin plan ve yapım teknikleri incelenmiştir. Daha sonra örnek olarak seçilen 3 konağın restorasyon projelerine bağlı olarak yeniden işlevlendirilmesi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Yozgat evlerinin korunmasının önemine vurgu yapılarak korumanın ancak uygun koruma planlamalarının yapılmasıyla sağlanabileceği ortaya konulmuştur.

Literatür özetinin birinci bölümünde Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde (İstanbul, Yozgat, Rize vb.) ve hatta Türkiye sınırları dışında yer alan (Bosna Hersek, Suriye, Macaristan) kentlerde yer alan ev/konaklara odaklanan pek çok çalışmanın bulunduğu görülmüştür. İzleyen bölümde ise Erzurum özelinde Osmanlı Dönemi evleri/konaklarına odaklanan çalışmalar ortaya konulacaktır.

Erzurum’da yer alan Osmanlı Dönemi evleri/konakları ile ilgili çalışmalar

Hotan (1947) çalışmasında, Erzurum evlerini genel özellikleriyle ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda evler, yapım tarihlerine göre eski ve yeni olarak iki gruba ayrılmıştır. Ardından bu gruplarda yer alan evlerin plan özellikleri, mimari elemanları ayrı ayrı incelenerek bir tipoloji çalışması ortaya konulmuştur. Sonuç olarak Erzurum evlerinin plan ve mimari şemalarının; Erzurum’un iklim özellikleri ve geleneksel mimari üslubunun etkisiyle şekillendiğine vurgu yapılmıştır.

Karpuz (1979) çalışmasında, Erzurum evlerinin Türk-İslam mesken mimarisindeki yerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla ilk olarak Türk evi ve Türk-İslam geleneği, ardından Erzurum evlerinin yapı malzemeleri, cepheleri ve yapı gelenekleri gibi özellikleri anlatılmıştır. Yapım özellikleri dışında Erzurum evlerinin plan tipleri anlatılarak bir katalog çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda Erzurum evlerinin özelliklerine ilişkin bir değerlendirme yapılarak Anadolu’nun diğer kentlerinde yer alan evlerin geleneklerinden ayrılan yönleri değerlendirilmiştir.

Karpuz (1993) çalışmasında, Erzurum evlerini bir bütün olarak inceleyerek bir katalog çalışması yapmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Türk evi, İslam dünyasında, Orta Asya’da ya da Anadolu’da evin tanımı ile, kültürel yapısı ve mimari özellikleriyle incelenmiştir. Ardından Erzurum’un coğrafi, tarihi ve kültürel yapısı ile Erzurum evlerinin katalogu sunulmuş, katalogda yer alan evlerin genel özellikleri ve plan tipleri ortaya konulmuştur. Son olarak katalogdaki evler karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Ünal (1995) çalışmasında, geleneksel Erzurum evlerinin mimarisini incelemiştir. Evlerin tasarlanma aşamasında göz önüne alınan kıstaslar ile evlerin bölümlerinin mimari özellikleri açıklanmıştır. Çalışmada örnek olarak seçilen evlerin ortaya konulmasının ardından Osmanlı Dönemine ait, Erzurum’da yer alan han ve hamam gibi diğer mimari yapı tiplerine değinilmiştir.

Tozlu ve Küçükkuşurlu (2002) çalışmalarında, Erzurum evlerini tarihi kayıtlar ve şahitlerle ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçla ilk olarak Erzurum evleri arşivde bulunan kaynaklar üzerinden tanımlanmış ve buna bağlı olarak tüm evler ortaya konulmuştur. Ardından, Erzurum evleri için dönüm noktası olarak kabul edilen 1859 depreminin Erzurum’da yaşattığı yıkım ve evler üzerindeki etkileri ile deprem sonrası yaşanan değişimler ortaya konulmuştur. Son olarak, Erzurum evlerinin yapım teknikleri ve yapı malzemeleri Evliya Çelebi eserlerinden de alıntılar yapılarak sunulmuştur.

Çınar (2012) çalışmasında, Erzurum evlerinde görülen cephe süslemeleri üzerinde durarak konuya ilişkin değerlendirme yapmayı amaçlamıştır. Bu yolla cephe bezemelerinin korunması ve konuya ilişkin bilincin oluşmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmada ilk olarak Türk evinin geleneksel özellikleri ortaya konulmuş ardından Erzurum’da görülen plan tipleri ve mimari özellikler açıklanmıştır. Çınar (2012)’ın Türk ev mimarisi içinde Erzurum evinin kendine has bezeme özellikleri olduğuna vurgu yaptığı bu çalışmada örnek olarak ele aldığı evlerin cephe özellikleri başta olmak üzere tüm mimari özelliklerini ortaya konulmuştur. Ayrıca örnek evlerin malzemeleri, cepheleri ve plan özellikleri gibi nitelikleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Türk kültür mirasının en önemli öğelerinden biri olan evlerin özgün mimari elemanlarıyla birlikte iyi bir koruma planının yönlendiriciliğinde yaşatılabileceğine vurgu yapılmıştır.

Akkuş ve Akkuş (2017) geleneksel Erzurum evlerinin mimari özelliklerini ortaya koyarak koruma çalışmalarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla kentsel doku içerisinde yer alan tescilli evler incelenerek koruma ve iyileştirme projeleri değerlendirilmiştir. Çalışmada Erzurum hakkında tarihi bilgiler verildikten sonra evlerin mimari özellikleri ortaya konulmuştur. Yapım malzemeleri ve plan özellikleri sunulan evlerin bölümleri de detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Ardından Erzurum evleri için yapılmış olan tescil işlemleri kronolojik bir sırayla verilmiştir. Tescillenen bu evlerin koruma ve restorasyon durumları hakkında bilgi verildikten sonra günümüze çok azı ulaşan bu evlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması için halkı bilgilendirmenin ve bilinçlendirmenin temel bir gereksinim olduğuna vurgu yapılmıştır.

Zaman, Sevindi ve Birinci (2018) Erzurum şehrinde bulunan turistik eserlerin derlenerek sunulmasını amaçlamışlardır. Bu kapsamda öncelikle Erzurum’un tarihi hakkında bilgi verilmiş, kentin tarihsel ve kültürel çekicilikleri ortaya konulmuştur. Ardından Erzurum’da bulunan mimari eser tiplerinin önde gelen örnekleri anlatılarak bu eserlerin konumu ve tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Bu eser tiplerinden tabyalar, camiler, medreseler, türbeler, hanlar ve hamamların anlatılmasının ardından sivil mimari örneklerinden konaklar hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Sonuç olarak kültürel turizm kaynakları anlatılan Erzurum’un mimari eserleri ile oluşturduğu kültürel birikime ve turistik potansiyeline dikkat çekilmiştir.

Sağlam (2019) çalışmasında, Erzurum evlerinin mimari özelliklerini tespit ederek analizlerini yapmayı, onarım ve restorasyon geçiren evlerin mevcut durumlarını ortaya

koymayı amaçlamıştır. Erzurum evlerinin konu edilmesi, geleneksel Türk evlerine ilişkin literatürde sınırlı ölçüde yer bulmuş olmasıyla açıklanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak Erzurum'un coğrafi konumu, tarihsel gelişimi ve sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmuştur. Ardından Erzurum evlerinin bulunduğu bir katalog çalışması yapılmıştır. Katalogda sırasıyla mevcut evler, restorasyon geçirmiş olan evler, yapısı bozulan evler, metruk durumdaki evler ve kaynaklarda ismi geçen evlere yer verilmiştir. Katalogdan sonra geleneksel evlerdeki yaşam hakkında değerlendirmeler yapılarak mevcut evler; plan, cephe, mimari elemanlar gibi özelliklerine göre karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda Erzurum evlerinin geleneksel Türk evi içerisindeki yeri ve önemi ortaya konulmuştur.

Sağlam ve Yurttaş (2020) çalışmalarında, geleneksel Erzurum evlerini istatistiki olarak veri analizi tekniğiyle ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu amaçla ilk olarak geleneksel Erzurum evlerinin oluşum süreçlerine açıklık getirilmiştir. Daha sonra evlere ilişkin ulaşılan bilgilerin kullanılmasıyla evler; mevcut durumları, bulundukları mahalleler, yapım yılları, plan özellikleri, tandırevli plan türü, sofa planlaması, kullanılan malzemeler, cepheler, yapı elemanları, açıklıklar ve süslemelere göre kategorize edilmiştir. Sonuç olarak çalışma kapsamında Erzurum merkezinde yer alan 224 ev incelenmiş ve oluşturdukları mimari doku ortaya konularak değerlendirilmiştir.

Teorik Çerçeve

Osmanlı Döneminde mimarlık

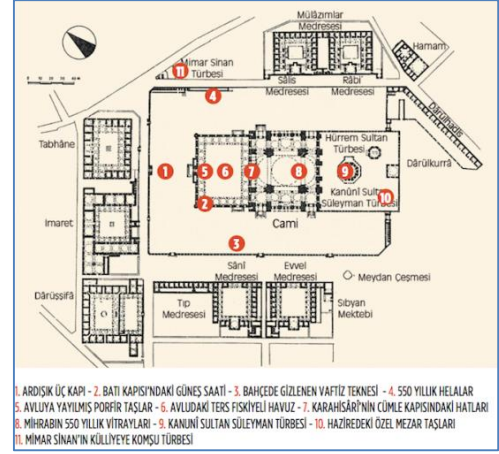
Osmanlı İmparatorluğunun kıtalara yayılan siyasi gelişmeleri ile birlikte mimari biçimlenişi de her kıtadan aldığı birikimlerle değişim göstermiştir. Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar var olan geleneklerin mimariye aktarıldığı bir üslup haline gelen "Osmanlı Mimarisi", mimarlık tarihi içinde var olmuş klasiğin ve modernliğin mükemmel bir füzyon örneği olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi 2019).

Kuban (2007)'a göre geleneksel ile modernin birleştirildiği Anadolu'daki meskenlerde malzeme tercihinde çoğunlukla yerellik belirleyici olmuştur. Özellikle Mardin, Urfa, Kayseri, Kapadokya ve Erzurum'da evlerin karkas ve beden duvarlarında yoğunlukla taş kullanımı görülmüştür. Bu bölgelerde taşların ahşap gibi nitelikli bir süsleme ile kullanıldığı da göze çarpmaktadır. Diğer taraftan Orman (2002) yöreden yöreye değişen hayat tarzına rağmen Orta Asya'dan beri süren Türk evinin geleneksel üslubunu sürdürdüğünü ifade etmiştir.

12. yy. dan beri süregelen Selçuklu mimari gelenekleri Osmanlı'nın ilk zamanlarında da devam ettirilmiş, yeni imgeler kendine yeteri kadar kullanım alanı bulamamıştır. Bu doğrultuda Osman Bey Dönemindeki (1299-1326) Osmanlı yerleşimlerinde çoğunlukla ikamete mahsus evler, ibadet mekânları, dükkânlar ve hamamlar yer almaktaydı. Bu dönemin en çok tercih edilen yapı grubu olan zaviyeler günümüze çok az örnekle gelebilmiş olsalar dahi dönemin mimar ya da ustaları, bölgedeki Bizans Dönemi yapı tekniklerini kullanarak alması sistemli (nöbetleşe kullanılan malzeme/teknik) inşaat tekniği ile yapılar meydana getirmişlerdir (Kuban 2007).

Erdem (2011)'e göre ise Osmanlı Döneminde toplumun istekleri doğrultusunda Selçuklu mimari gelenekleri devam ettirilmemiştir. Böylece Osmanlı'nın kendine ait bir üslubunun oluşmasının önü açılmıştır. Ancak bu üslubun içerisinde mimarlık tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce görülen üslup ve uygulamalardan esinlenmeler görülmektedir. Bizans yapı teknikleri de bunlardan birisidir (Ayverdi 2019). Diğer taraftan yerel malzemeler ve teknikler benzerlik gösterse de Bizans ustaları ile Türk ustalar tarafından yapılmış eserlerin arasında belirgin işçilik farklılıkları bulunduğu kabul edilmektedir. Ayverdi (2019)'ye göre İstanbul'un 1453 yılında fethedilerek başkent ilan edilmesinden sonra kültürel gelişmeler zirveye ulaşmış ve bu gelişmeler 16. yy. da Kanuni döneminde de devam etmiştir. Bu dönemlerde yaşanan gelişmeler mimari değişim ve gelişimleri de beraberinde getirmiştir (Kuban 2007).

Kanuni Döneminde (16.yy.) mimari gelişimin yoğun bir şekilde yaşanmasının önemli sebeplerinden biri olan Mimar Sinan, bu doğrultuda Osmanlı Mimarlığı denildiğinde akıllara ilk gelen isimdir. Mimar Sinan tarafından yapılmış ve günümüzde Osmanlı Dönemi mimarlığının önemli yapıları arasında kabul edilen pek çok eser bulunmaktadır (Yılmazyaşar 2017). Bunlardan biri olan Süleymaniye Cami (Şekil 1), İstanbul Eminönü'nde bulunmaktadır. Süleymaniye Cami 1551-1558 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Sinan'ın ustalık eseri olarak kabul edilen cami hem strüktürel ve iç mekân tasarımı hem de kullanım planlaması açısından şehrin en gözde yapılarından biri olmuştur (Erdem 2011).

Şekil 1. Süleymaniye Cami ve plan şeması (Özer 2019).

Osmanlı Mimarlığını ve gelişim sürecini sistematik bir biçimde ele alabilmek için Osmanlı İmparatorluğunun varlık gösterdiği 600 yılı aşkın süreç çeşitli kaynaklarda farklı dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında Kuban (2007), Uzun (2008) ve Gök ve Durak (2018) ile aynı çizgide Osmanlı Mimarlığı 3 döneme ayrılarak sunulacaktır. Erken Dönem (1299-1453), Klasik Dönem (1453-1718) ve Geç Dönem (1718-1922) olarak adlandırılan bu üç dönem Osmanlı Mimarlığında görülen ana kırılma noktaları ve önemli değişimler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Mimarlığının üç temel dönemi ortaya konulmuştur.

1. Erken Dönem (1299-1453)

Osmanlı mimarlık tarihinde Erken Dönem olarak adlandırılan dönem, Osmanlı Devleti'nin 1299 yılında kurulması ile başlamıştır. Kösem (2019) bu dönemin en yoğun yapılaşmasının Bursa'da yaşanmış olması nedeniyle dönemin üslubunu *Bursa Üslubu* olarak adlandırmıştır. Erken Dönem Osmanlı Mimarlığında ahşap mescitler, camiler, medreseler, türbeler ve hanlar görülmektedir. Erken Dönem çerçevesinde Osman Bey döneminde fethedilen yerlerdeki kiliselerin camiye dönüştürülerek ibadet amaçlı kullanıldığı görülürken Orhan Gazi döneminde ilk kez camiler inşa edilmeye başlanmıştır (Yılmazyaşar 2017).

Dönemin genel mimari özelliklerine bakıldığında yeni arayışlar içinde olan ancak aynı zamanda geleneklerine bağlı bir üslup görülmektedir. Diğer bir ifadeyle plan tiplerine bağlılık devam ederken yeni üst örtü denemelerinin ve simetrik yapım arayışlarının olduğu görülmektedir (Kuban 2007).

İznik'te bulunan Hacı Özbek Cami (Şekil 2), bu caminin kitabesine göre (1333) değerlendirildiğinde Osmanlı'nın en eski eseridir (Ayverdi 1966). Ayrıca dönemde başka

camilerin, medreselerin ve türbelerin de yapıldığı bilinmektedir. Erken Dönemin diğer bir önemli eseri ise 1447 yılında yapılan Edirne Üç Şerefeli Cami'dir (Şekil 2). Bu yapının mimarlık tarihindeki önemi; ustalıkla tasarlanan merkezi bir plana sahip olması, revaklı bir avluyla bütünleştirilen tasarımı ve minarelerin yapıyla ilişkisi gibi temel unsurların karakteristik yapısı ile açıklanmaktadır (Okçuoğlu 2021).

Şekil 2. Hacı Özbek Cami (solda) (Akbaş vd 2020) Üç Şerefeli Cami (sağda) (Akçıl 2012).

Diğer taraftan Erken Dönem mimarisini inceleyebildiğimiz 1575 tarihli Gelibolu Gravüründe surlarla çevrili olan kentin merkezinde Bizans Döneminde yapıldığı kabul edilen saray ve sarayın etrafındaki kent dokusunun Osmanlı Dönemi ile birlikte geliştiğini görmek mümkündür (Şekil 3). Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü yerlerin, mimari kimlik üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkent olarak görevini sürdüren Bursa, İznik ve Edirne Erken Dönem mimarisinin iyi örneklerinin bulunduğu kentler olmuşlardır. Bursa Sarayı, Nilüfer Sultan Mescidi (Bursa), Edirne Sarayı, İznik Yakup Çelebi İmareti gibi eserler başkentlik yapan kentlerin önemli eserleri arasında yer almaktadır (Yılmazyaşar 2017). Ayrıca bu dönemde yapılan fetihler sebebiyle Balkan kentlerinde de dönemde üretilmiş çeşitli eserler bulunmaktadır. Bu eserlerin başında Çelebi Cami (Yunanistan Dimetoka) ve Lala Şahin Paşa Köprüsü (Bulgaristan Filibe) yer almaktadır (Ayverdi ve Yüksel 1976).

Şekil 3. Gelibolu Gravürü (1575) (Yılmazyaşar 2017).

Erken Dönemin tamamı ve Klasik Dönemin ilk 30 yılını kapsayan, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan (1299) Fatih Döneminin sonuna (1481) dek toplam 7 sultan devrinde Osmanlı topraklarında cami, medrese, han, hamam, türbe ve kale tiplerinde toplam 1240 eser üretildiği bilinmektedir. 1299-1481 yılları arasında geçen 182 yılda üretilen bu eserler 729 cami, 124 medrese, 73 han, 185 hamam, 11 türbe ve 18 kale şeklinde dağılmaktadır. (Ayverdi ve Yüksel 1976).

2. Klasik Dönem (1453-1718)

Osmanlı mimarlık tarihinin ikinci dönemi olan Klasik Dönem Edirne'de bulunan Üç Şerefeli Cami ile başlamış olduğu belirtilmesine karşın (Okçuoğlu 2021) dönemin asıl başlangıcının fetihle birlikte İstanbul'da gerçekleştiği ifade edilmektedir (Akçıl 2012; Uysal 2020). Klasik Dönem, Erken Dönemin aksine Selçuklu geleneklerinden ayrılarak özgün bir Osmanlı üslubu oluşturma sürecini kapsamaktadır. Kuban (2007) bu çabanın sonucunda kentlerde II. Bayezid Cami (1501-1506), Tersane Sarayı (1613) ve Bağdat Köşkü (1639) gibi birçok eser üretildiğine vurgu yapmaktadır.

Klasik Dönemde başkentin İstanbul'a taşınması ve merkezi bir devlet kurma sürecinin etkileri mimariye yansımıştır. Bu doğrultuda dönemde büyük sarayların, camilerin ve külliyelerin yapıldığı görülmektedir. Büyük ve ihtişamlı inşa edilen dönem eserlerinin büyük

çoğunluğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun güç gösterisi olarak yorumlandığı ve bu bağlamda sembolik anlamlar da içerdiği vurgulanmaktadır (Okçuoğlu 2021).

Klasik Dönemin başlarında Ayas Ağa ve Mimar Sinan'ın hocası olan Mimar Muslihiddin mimari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ayas Ağa'nın Fatih döneminde yapılan birçok eserde çalıştığı ayrıca Afyon'da bir camisinin bulunduğu ancak günümüze gelemediği bilinmektedir. Dünyaca ünlü Şahi toplarının çizimini yapan Mimar Muslihiddin Şekil 4'te yer alan Ergene Nehri üzerinde bulunan Uzunköprü ve Üç Şerefeli Caminin de mimarındır (Uysal 2020).

Şekil 4. Uzunköprü (solda) (Akçıl 2012) Üç Şerefeli Cami (sağda) (Uysal 2020).

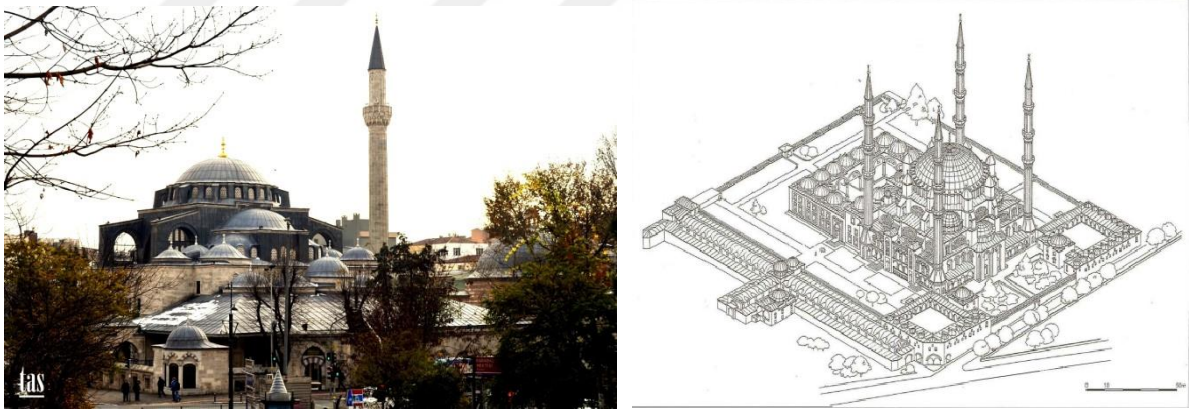
Diğer taraftan Klasik Döneme eserleriyle damgasını vuran Mimar Sinan olmuştur. Yapmış olduğu yüzlerce eser arasından özellikle camileri ile ünlenen Sinan, toplamda 84 cami inşa etmiştir (Okçuoğlu 2021). Erarslan (2020)'ın vurguladığı gibi, Mimar Sinan'ın kalfalık döneminden itibaren kullandığı asal yapı elemanı kubbe olmuştur. Kubbeler bulunduğu şehirlerin kentsel silüetini ve camilerin planlarını belirleyen önemli yapı elemanlarıdır. Mimar Sinan'ın biçimsel ve simgesel bir eleman olarak kullandığı kubbelerin yapıda doğrudan algılanabilir olması için göstermiş olduğu çaba eserlerinde kişisel becerisi ve ustalığı ile okunabilmektedir.

1538 yılında mimarbaşılık görevine getirilen Mimar Sinan, 1588 yılında ölümüne dek görevini sürdürmüştür. Mimar Sinan, saraya bağlı mimarlık örgütünde projeler hazırlayıp yürütmüştür (Çobanoğlu 2007).

Kanalizasyonlardan yangın önlemlerine, bütün kamu anıtlarının onarımından kentin idaresine kadar birçok alanda görev yapan mimarbaşı Sinan, imparatorluğun her köşesine gitmiş, tasarımlar yapmış ya da var olan yapıtları onarmıştır. Sinan'ın eserlerinin çoğunluğu İstanbul'da olmasına karşın Anadolu'nun diğer kentlerinde hatta Balkanlarda da yapıları

bulunmaktadır (Çobanoğlu 2007). Ögel (1988)'in de belirttiği gibi Mimar Sinan'ın eserleri bulundukları şehirlerin en önemli yapıları olmuş, bulundukları çevre ile bütünleşerek kalıcılık sağlamıştır. İstanbul'un bugünkü silüetinde belirleyici rol oynayan Şehzade Mehmet ve Süleymaniye Camilerinin mimarı olan Sinan'a "Koca" unvanını Süleymaniye Cami getirmiştir (Necipoğlu 2014).

Mimar Sinan, döneminde yapı geleneğini sürdürebilmesi için birçok çırak yetiştirmiştir. Sinan'ın yaptığı işlerle Osmanlı Klasik Dönem mimarisinin altın çağı yaşanmıştır (Goodwin 2001). Goodwin (2011) ile aynı çizgide İnci (2018) de Klasik Döneme asıl rengini verenin Mimar Sinan olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede dönemde şehirciliğin en üst seviyeye çıktığı ve Osmanlı Mimarisinin en olgun dönemini yaşadığı, dönemin eserleri tarafından kanıtlanmaktadır. Mimar Sinan'ın eserleri başta İstanbul (Kılıç Ali Paşa Külliyesi (Şekil 5), Haseki Hürrem Sultan Külliyesi vd.) ve Edirne (Selimiye Külliyesi (Şekil 5), Rüstem Paşa Kervansarayı vd.) olmak üzere Anadolu'nun Manisa (Sultan Hamamı), Erzurum (Lala Mustafa Paşa Cami), Ankara (Cenabi Ahmet Paşa Cami), Kayseri (Hüseyin Bey Hamamı) gibi çeşitli illerinde yer almaktadır (Dündar 2021).

Şekil 5. Kılıç Ali Paşa Külliyesi (solda) (Akıncı 2022), Selimiye Külliyesi (sağda) (Kuban 2007).

Yaşamına yüzlerce eser sığdırmış olan Mimar Sinan'ın kullandığı teknikleri ölümünün ardından, öğrencileri kullanmaya devam etmiştir. Böylece Sinan sonrasında da Klasik Dönemin benzer teknikler kullanılarak sürdürüldüğünü söylemek mümkündür (Okçuoğlu 2021).

Çobanoğlu (2007)'na göre Mimar Sinan'ın yetiştirdiği Davud Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa ve Sedefkâr Mehmed Ağa, Sinan Sonrası Dönemin ünlü mimarlarıdır. Ayrıca dönemde büyük külliyelerin yapımının azaldığı daha çok medrese merkezli küçük külliyelerin

yapımının sürdüğü görülmüştür. Sinan Sonrası Klasik Dönemin en önemli eserlerinden İstanbul Yeni Cami ve Külliyesi Mimar Sinan'dan sonra baş mimarlık görevine getirilen Davud Ağa tarafından, Sultan Ahmet Cami ve Külliyesi ise Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır (Ayverdi 2019).

Diğer taraftan Sinan Sonrası Klasik dönemin mimarları yalnızca Mimar Sinan'ın yolundan gitmemiş, aynı zamanda kendilerine ait üslup özelliklerini de ortaya koymuşlardır (Tümer 2012). Klasik Dönem mimarisi Lale Devri'ne (1718) kadar devam ederek Osmanlı'nın özgün üslubunun en görkemli eserlerinin verildiği bir dönem olmuştur.

3. Geç Dönem(1718-1922)

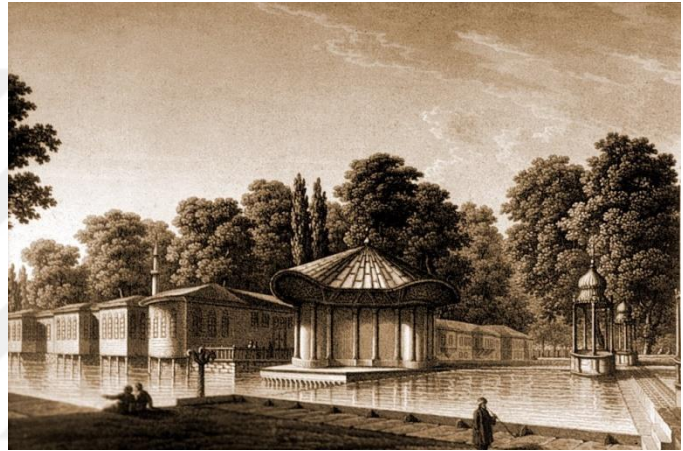
Osmanlı Mimarlığının üçüncü dönemi olan Geç Dönem bazı kaynaklarda geçen adıyla Batılılaşma Dönemi aslında birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamasına rağmen çeşitli kaynaklarda isimlerini görebildiğimiz beş dönemi kapsamaktadır. Bu dönemlerin ilki olan Lale Devri 1703-1730 yılları arasında klasik mimaride değişimlerin başladığı dönem olmuştur. Özellikle çeşmeler, sebiller üzerinde görülen süslü motiflerin ön plana çıktığı bu dönemi Barok Dönemi takip etmektedir. Barok Dönemi de 1730-1810 yılları arasında Batı'dan gelen mimari özelliklerin kendini iyiden iyiye gösterdiği dönem olmuştur. Süslü motifler bu dönemde de devam etmektedir. Akabinde gelen Empire (Ampir) Dönemi 1810-1860 yılları arasında Barok Döneminde görülen süslü cephelerin sadeleştiği dönem olarak bilinmektedir. Ampir Döneminin devamında Eklektik Üslup Dönemi 1860-1900 yılları arasında etkili olmuş, dönemde Barok ile Ampir üslubunun karışımı görülmektedir. Geç dönemin son kısmında görülen Yeni Sanat (Art Nouveau) üslubu ise daha çok süsleme sanatları ile kendine yer bulabilmiştir (Çobanoğlu 2007).

Lale Devri, Osmanlı tarihinde ve Osmanlıların yaşamında eğitim, kültürel ve ticari alanlarda köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Dönemde meydana gelen bu değişimlerin mekânsal yansıması olarak çok sayıda kütüphane ve vakıf külliyesi yapılmıştır. Ayrıca meydan çeşmeleri dönemin simgesi olmuştur. Dönemde yapı tasarımları çok değişmese de bezemelerin ve süslemelerin büyük ölçüde değiştiği görülmektedir (Okçuoğlu 2021).

Kuban (2007)'a göre Lale Devri mimarisinin bilinçli olarak Batı çizgisini izlemesi sağlanmıştır. Planlardan bezemelere, Barok ve Rokoko motiflerinden Doğu-İslam

mimarisinin etkilerine kadar Osmanlı Mimarisinde daha önce pek rastlanmamış değişimler Lale devrinin özel üslubunu ortaya koymuştur (Çobanoğlu 2007).

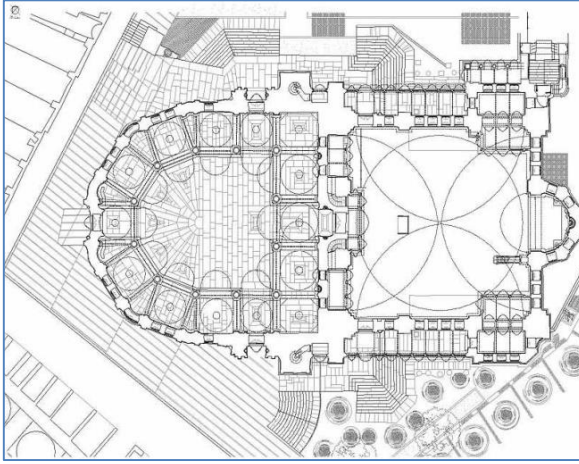
Tanyeli (1999) bu dönemde ortaya çıkan üslubun şekillenmesindeki en önemli unsurun, Osmanlı idaresi ve ileri gelenlerinin “yeni” olma, “daha önce yapılmamış” olanı yapma istekleri olduğunun altını çizmektedir. Bu dönem yaşanan değişimin ilk mimari örneği 1719’da yapılan Damat İbrahim Paşa Külliyesi’nde yer alan sebil (Şekil 6) olmuştur. Diğer taraftan dış unsurların etkisini barındıran değişimin göstergesi olarak kabul edilen ilk yapının 1722 tarihli Sadabad Sarayı Tesisleri (Şekil 6) olduğu kabul edilmektedir (Şahin 2009).

Şekil 6. Damat İbrahim Paşa Sebili (solda) (Şahin 2009), Sadabad Sarayı Gravürü (sağda) (Preault 1814).

Değişimin örneklerinin yanı sıra 1721 yılında yapılan Ahmediye Sebili ve 1728 yılında yapılan 3. Ahmed Çeşmesi de Lale devri mimarisinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere bu dönemde su yapılarına önem verilmiştir. Yapılan çeşme ve sebillerin kabartmalı, S ve C kıvrımlı motifleri ile süslü cepheleri dönem özelliklerini yansıtmaktadır (Şahin 2009).

Köşklü (2010)’ye göre ise dönemde 1748-1755 yılları arasında yapılan Nur-u Osmaniye Cami (Şekil 7), Barok üslubunun Osmanlı Dönemindeki en iyi temsilcisidir. Caminin avlusu Türk Sanatında başka hiçbir yerde karşılaşılmayan yarım yuvarlak biçimde tasarlanmıştır. İran yapı sanatına atıfta bulunan cepheler süslü rölyeflerle doludur. Osmanlı Döneminde Batılılaşmanın simgesi olan Nur-u Osmaniye cami; medrese, kütüphane, hünkâr kasrı, türbe, sebil, çeşme ve dükkânlardan meydana gelen bir külliyenin içinde yer almaktadır. Külliye de yer alan tüm yapılarda da Barok etkilerinin görüldüğünü söylemek mümkündür (Eyice 2007).

Şekil 7. Nur-u Osmaniye Cami plan (solda), Nur-u Osmaniye Cami görünüşü (sağda) (Fomgrup Architect 2021).

Geç Dönem Osmanlı Mimarisinin yaşandığı yıllarda başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok kentinde mimari yatırımlar yapılmıştır. Birçok kamu yapısının ve anıtsal yapıların inşa edildiği bu dönemde Batı kökenli üsluplar görülmektedir (Okçuoğlu 2021). Avrupa'da Neo-Klasik olarak tanımlanan Ampir üslubunun muhteşem eserlerinden Dolmabahçe Sarayı (1853-54) (Şekil 8) ve Ortaköy Cami (1854-55) bu dönemde yapılmıştır (Köşklü 2010). Bu çerçevede İrez (1990) dönemde yapılan Topkapı Sarayı topluluğunda yer alan Mecidiye Köşkü'nün (1859) (Şekil 8) hem yapı üslubu hem iç dekorasyonu ve mobilyalarıyla küçük bir Avrupa sarayını andırdığına vurgu yapmaktadır.

Şekil 8. Dolmabahçe Sarayı (solda) (Köşklü 2010), Mecidiye Köşkü (sağda) (Çoruhlu 2001).

Geç Dönemin en önemli simgelerinden biri olarak kabul edilen Darülfünun binası ise İtalyan bir mimar olan Gaspare Fossati' nin Osmanlı'ya getirtilmesiyle 1846-1863 yılları arasında yapılmıştır. Darülfünun, Topkapı Sarayı ile Sultanahmet Cami arasında inşa edilen, geleneksel medrese temasının terk edildiği saray üslubunda tasarlanmış Batılılaşma Dönemini temsil eden bir yapı olmuştur (Gelişli 1999). Akyürek (2008)'e göre bu dönemde inşa edilen

sergi binalarında Osmanlı'nın sahip olmadığı Avrupa'ya ait makineler yerli üretimin eksik olduğunu vurgulamak amacıyla teşhir edilmiştir ve Darülfünun da bu serginin yapıldığı binalardan biri olmuştur.

Geç Dönem Osmanlı Mimarlığının son örnekleri, Avrupa'dan gelen Barok ve Ampir üsluplarından sıyrılarak özellikle tüm ülkeleri etkilemiş olan Milliyetçilik akımının etkisi ile milli bir mimari üslup arayışı ile ortaya çıkmıştır. Dönemin genel amacı geleneksel öğeleri yeni yapım teknikleri kullanarak inşa edebilmektir. Ayrıca Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan bu dönemin önde gelen isimleri Mimar Kemaleddin, Mimar Vedat Tek ve İtalyan asıllı Mimar Giulio Mongeri olmuştur (Okçuoğlu 2021). Dönemde inşa edilen Sultan Reşad Türbesi (1912-14) ve Tayyare Apartmanı (1922) Mimar Kemaleddin'in; Büyük Postane (1905-09) (Şekil 9) ve Ankara Vakıf Otel (1924-27) Vedat Tek'in; Taksim Sahnesi (1914) ve Karaköy Palas (1920) (Şekil 9) Mongeri' nin önde gelen eserlerinden birkaçıdır (Aktemur ve Arslan 2010).

Şekil 9. Büyük Postane (solda) (Kerimoğlu 2018), Karaköy Palas (sağda) (Yılmaz 2018).

Ulusal Mimarlık dönemi içerisinde Osmanlı Mimarisi Endüstri Devrimi'nin ardından mimarlık alanına giren yeni malzeme ve tekniklerin etkisiyle değişimler geçirmiştir. Yeni tekniklerle oluşturulan en belirgin yapı tipleri; konut blokları, fabrikalar, köprüler, tiyatrolar, gar binaları, çarşılar, kışlalar ve saat kuleleri olmuştur. Dönemde yaşanan sosyal ve siyasal değişimlerin beraberinde getirdiği yeni yaşam biçimleri, yeni yapı ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiştir (Kıyıcı 1998). Yeni yapı türlerini inşa edecek bilgiye sahip mimar sayısının yeterli olmaması nedeniyle bu ihtiyaca yönelik olarak Batı'dan mimarlar getirilmiş ve böylece bir sentez ortaya çıkmıştır (Ayverdi ve Yüksel 1976).

Kıyıcı (1998)'ya göre bu dönemde Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesi sonucunda bozulan merkezi sistem, artan isyanlar ve İstanbul'da yaşanan yangınlar sebebiyle ahşap uygulamalardan kaçınılmıştır. Dönemde demir ithalatı artmış ve metal strüktür sistemleri uygulanmaya çalışılmıştır. Yavuz (1981)'un da ifade ettiği gibi Batı kökenli yapı kütlelerinin

üzerine Klasik Dönem Osmanlı Mimarlığından elemanların yerleştirilerek dönem yapıları oluşturulmuştur.

Geç Dönem Osmanlı Mimarisi bir bütün olarak ele alındığında Lale Devri (1718) ile başlayıp Ulusal Mimarlık Dönemi ile son bulduğu görülmektedir. Tarihsel olarak son bulmasına karşın Ulusal Mimarlık üslubu Cumhuriyet'in ilanından sonra da varlık göstermiştir. Geç Dönemin diğer dönemlerde de görülen üsluplar içermesine rağmen bütün resme bakıldığında Selçuklu ve Osmanlı klasik üslubunun kullanıldığı yapılarda Batılı dokunuşların olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, süslemelerde ve dış cephelerde Batılılaşma etkisi hissedilse dahi Geç Dönem Osmanlı mimarlığında klasik tekniklerden tam olarak vazgeçilmediğine de vurgu yapılmaktadır (Okçuoğlu 2021).

Erken, Klasik ve Geç Dönem Osmanlı Mimarisinin incelenmesinin sonucunda Osmanlı Mimarisinin; Türk ve İslam kültürleri başta olmak üzere hâkimiyet kurduğu bölgelerin kültürlerinden de etkilenecek biçimlendiği görülmektedir. Özellikle coğrafi konumu sebebiyle ticaret yolları üzerinde bulunduğu için gelişime her daim açık olan Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari üslupta sık sık değişimler yaşanmıştır (Aliağaoğlu ve Uğur 2016). Bu çalışmada izlenen dönemlemeye göre 1. dönem olan Erken Dönemde, devletin kuruluşu sebebiyle Selçuklu geleneklerinin devam ettiği görülmektedir. 2.dönem olarak adlandırılan Klasik Dönem, yoğun fetihlerin yaşandığı bir sürece denk geldiğinden fethedilen bölgelerdeki mimari özellikler de Osmanlı Devleti'ndeki mimarinin gelişimini desteklemiştir. Son olarak 3. dönem olan Geç Dönemde gerileme sürecinde olan bir devletin kendinden ileride olan sanat akımlarını takip etme çabası izlenebilmektedir (Okçuoğlu 2021).

Osmanlı Mimarlığı on bin yıllık Türk sanatının içinde en verimli ve en zengin ürünlerin üretildiği dönem olmuştur. Dönemde Selçuklu mimari geleneği üzerine Bizans mimarisinden etkiler eklenmiş ve yapılan değişikliklerle özgün bir üslup yakalanmıştır. Klasik Döneme kadar “benzer üretme” olarak ilerleyen sanat fikri Klasik Dönemle birlikte yerini özgün fikirlere bırakmıştır. Osmanlı Mimarlığı değerlendirildiğinde hem mekânsal hem de cephe anlamında en nitelikli eserlerin Mimar Sinan'ın etkisiyle bu dönemde verildiği kabul edilmektedir (Çobanoğlu 2007; Eravşar 2009; Necipoğlu 2014). Klasik Dönemden farklı olarak Geç Dönemde, Klasik Dönem öncesinde görülen Bizans tekniklerinin görüldüğü yabancı eserlere benzer bir biçimde Batı etkilerinin olduğu eserler izlenebilmektedir.

Literatürde Osmanlı Mimarlığı dönemlerini ayrı ayrı detaylı olarak inceleyen ve bu çalışmada da yararlanılan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar kapsamında

Osmanlı Mimarlığının her bir dönemin tam olarak anlaşılmasına yönelik araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, bu dönemlerde yaygın olarak kullanılan ve üretilen yapı elemanları olarak başta taç kapılar, mihraplar ve çiniler ile yapı türü olarak da başta saraylar, medreseler, hamamlar üzerine de çok sayıda ayrıntılı çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların pek çoğunda Osmanlı Mimarisini anlatmak ve dönemlere ayırabilmek için kullanılan en önemli kıstas Mimar Sinan ve eserleri olmuştur. Buradan hareketle de Kuban (2007)'nin de ifade ettiği gibi Osmanlı Mimarlığını konu alan çalışmaların büyük bölümünün Sinan dönemine odaklandığı ve/veya Sinan dönemini referans aldığı görülmektedir.

Bu tez kapsamında Kuban (2007), Uzun (2008) ile Gök ve Durak (2018)'dan yararlanılarak Osmanlı Mimarlık tarihi, 3 dönemde incelenmiştir. Her bir dönemde görülen ve yukarıda ortaya konulan döneme özgü özellikler olmasına karşın aslında Osmanlı Mimarlığı bir bütün olarak Erken Dönemden Geç Dönemin sonuna kadar birbirini besleyen dönemlerde gelişim göstererek biçimlenmiştir (Kuban 2007). Bu çerçevede yapı geleneği açısından bir değerlendirme yapıldığında dönemler arası kesin çizgiler bulunmadığı, dönemlerin birbirinin içine geçtiği görülmektedir. Sonuçta; geleneksel Türk-İslam mimarisi olarak kabul edilen Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık kültür birikiminin etkisiyle, Doğu'dan ve Batı'dan aldıklarını kendi geleneği içerisinde harmanlanmasıyla biçimlenmiş ve mimarlık tarihinde yerini almıştır.

Osmanlı Mimarlığının gelişimi ve temel özelliklerinin üç dönemde incelendiği bu bölümün ardından çalışmanın odağını oluşturan Osmanlı Konakları ve Osmanlı Mimarlığı içinde konakların yeri izleyen bölümde detaylı olarak ortaya konulmuştur.

Osmanlı Mimarlığında konaklar

“Ev” kelimesi Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi'ne (2002) göre Arapça 'da dar ve mesken kelimeleri olarak tanımlanırken aynı zamanda mimari bir yapıdan çok içinde insan, aile hatta hayvan barındıran mekânı ifade etmektedir. Ancak “konak” kelimesi ev kelimesine göre daha spesifik bir anlam taşımaktadır. TDV İslam Ansiklopedisi'ne (2002) göre göçebe hayatından kalma bir fiil olan “konmak” ve onunla birlikte gelişen “konak” kelimesi yerleşik hayat ile birlikte sivil mimarideki yerini almıştır.

Osmanlı Mimarlığında konakların önemi; konak kelimesinin kökeni başta olmak üzere içerdiği birimler, mimari elamanları, yapım teknikleri gibi özellikleri ile ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ev ile konak tanımlarının nasıl farklılaştığı üzerinde durulmuştur.

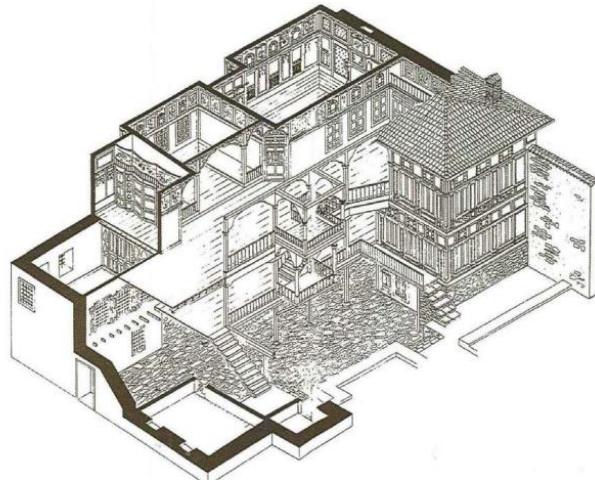
Radloff (1911)'un Türkoloji tarihinde yeni bir devir açan sözlüğünde “konak” kelimesi, Sibiry grubu lehçelerinde “misafir” anlamına gelmektedir. Atmaca ve Adzhumerova (2013) tarafından sözlükten hareketle tespit edilen kelimeler farklı kavram başlıkları altında sıralanmıştır. Bu yolla ev kelimesi ve ev türlerine ad olan kelimeler başlığı altında yer alan “konak” diğer deyişle “misafirhane”, Osmanlı’da “paşa evleri” ve “paşa konağı” olarak adlandırılmıştır (Atmaca ve Adzhumerova 2013).

TDV İslam Ansiklopedisi’ne (2002) göre Osmanlı Döneminde konaklar, topografyanın elverişlilik durumuna göre tasarlanmıştır. Büyük bir arazisi bulunan konaklarda geniş bahçeler yapılırken İstanbul sur içi bölgesinde hiç bahçe bulunmayan konaklar da yer almıştır. Bahçeli olan konaklarda genelde iki kütle harem ve selamlık olarak yapılırken bahçesiz olanlarda sokak kapısından direk selamlığa giriş verilerek harem daha arkaya alınmıştır (Kuban 2007).

Türk-İslam geleneklerinin sürdüğü Osmanlı’da konaklar tek, iki ya da üç katlı olarak yapılmıştır. Bazen katlarda bazen zeminde harem ve selamlık olarak iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler Ateş (2008)’in de ifade ettiği gibi Osmanlı konaklarının temel prensibini oluşturmaktadır. Genel kabul göz önüne alındığında harem ve selamlık bölümleri bir ya da iki sofa etrafında planlanmış odalardan oluşmaktadır. Haremler kadınların gündelik yaşamını geçirdiği bölümler olup mutfak, tandirevi gibi mekânları barındırırken selamlıklar erkeklerin oturduğu ve misafirlerin ağırlandığı mekânları barındırmaktadır. Konaklarda yine genelleme yapılacak olursa Bektaş (2014)’ın da söylediği gibi mimari elemanlara oldukça önem verilmiştir. Kapılar örneği üzerinden bakacak olursak bahçe kapıları çift kanatlı, büyük ve gösterişli olurken yanında bir çeşme ve üzerinde bir saçak bulundurmıştır. İç mekânda yer alan kapılara geldiğimizde mahremiyet ön planda tutulmuş kapılar tek kanatlı yapılmış ve odanın önemine göre üzerinde gösterişli süslemelere yer verilmiştir. Diğer taraftan Ateş (2008)’in belirttiği gibi konaklar birden fazla çekirdek aileye ev sahipliği yaptığı için odalar yalnızca bir çekirdek ailenin yatak odası olmamıştır. Odada yer alan ocaklık yemek yapılan ve odayı ısıtan bir görevde iken abdesthane banyo görevi görmüştür. Ayrıca odalarda yer alan gömme dolaplar ev sahiplerinin yataklarını, kıyafetlerini hatta mutfak eşyalarını sakladıkları yerler olmuştur. Numan (2016)’ın da üzerinde durduğu gibi bu kadar çok fonksiyonel olarak tasarlanmış olan konaklarda estetik asla geri planda kalmamıştır. Tandirevlerinde bulunan oturma alanı sağlayan sekilerin ahşap oymalı korkuluklarından tavanlarda bulunan kabartmalı ahşap süslemelere, duvarlarda bulunan perdelerden sedirlerin üzerinde yer alan minderlere

kadar konaklarda bulunan elemanların birçoğunda yoğun bir estetik anlayışa sahip olduğu görülmektedir (Numan 2016).

İç mekanlarda yoğun süslemeler görülen konakların tipoloji açısından sınırları tam olarak çizilemese de konaklar bulunduğu yere bağlı olarak tek ya da birkaç kütle halinde, harem ve selamlık bölümlerini içeren, bazılarında müştemilat, hamam, sarnıç gibi yapılarla birlikte kompleks bir yapı grubu olarak tanımlanmaktadır (Orman 2002). Orman (2002)'a göre topoğrafyaya bağlı olarak, yöreden yöreye değişen tipleri nedeniyle konak tipolojisinin sınırları tam olarak çizilememiştir. Ancak harem ve selamlık bölümlerinin olduğu kesin olarak bilinmektedir. Şekil 10'da görülen, harem ve selamlık bölümlerini inceleyebildiğimiz 18. yy. eseri olan Çakırağa Konağı kademeli kesitinde bölümlerin ayrımına dikkat çekmektedir. Selamlık bölümünde erkek misafirlerin ağırlandığı daire, kahve ocağı, kiler, hizmetli odaları gibi birimler bulunmaktadır. Harem bölümünde ise kadınların günlük işlerini yaptıkları başoda, ev sahiplerinin yatak odaları gibi birimler bulunmaktadır (Çetiner 2012). Harem ve selamlık bölümleri dışında mutfak, çamaşırlık, hamam ve ahır gibi mekânlar da bulunmaktadır. Genelde iki ya da üç katlı yapılan konaklar geleneksel mimaride büyük ölçüde birbirlerine benzerlik göstermektedirler. Birinci katlarda çıkma girişler ile cumba şeklinde dışarı çıkmış odalar bulunmaktadır. Saçaklar ise hem yağmur hem güneşten koruyan başka bir mimari eleman olarak kullanılmıştır. Ancak yangınlarda büyük bir tehlike arz ettiğinden Klasik Dönem sonrasında ahşap saçakların kullanımı azalmıştır (Sunay 2020).

Şekil 10. Çakırağa Konağı (Kuban 2007).

Türk sivil mimarisinde konaklar; şehirlerde yaşayan, servet sahibi kişilerin aileleri ve hizmetlileri ile birlikte yaşadıkları yapılarıdır. Devlet büyükleri kış aylarını konaklarında geçirirlerdi. Konaklar; yüksek tavanlı, çok sayıda pencere, büyük sofaları bulunan, oda

sayıları yirmi ile kırk arasında değişen yapılardır. Devlet adamlarının görevinin büyüklüğü arttıkça konakları da büyütülür adeta saray (dönemde saray kabul edilen yapılar yaklaşık elli odalı yapılardı) haline gelirdi (Sunay 2020). Diğer taraftan bazı paşalara ait yapıların bir sarayı andırırsa da sahibinin statüsü nedeniyle konak olarak adlandırıldığı da bilinmektedir. Mercan (İstanbul)'da bulunan 1865 tarihli Ali Paşa Konağı (Şekil 11) bu duruma örnek oluşturmaktadır. Diğer taraftan gayet mütevazı büyüklükte olan bazı evler de konak olarak adlandırılmıştır. Bunun sebebi de yine sahibinin sosyal statüsü ve bulunduğu yerin ileri gelenlerinden biri olarak gösterilmeleridir. Tokat'ta bulunan Yağcıoğlu Konağı ve Amasya'da bulunan Hazeranlar Konağı (1865) (Şekil 12) da bu duruma örnek oluşturmaktadır (Orman 2002).

Şekil 11. Ali Paşa Konağı (Beauge ve Çizgen 1993).

Şekil 12. Hazeranlar Konağı (Orman 2002).

Bu bölümde genel özellikleriyle ortaya konulan Osmanlı Dönemi konakları izleyen bölümde Osmanlı Mimarlık dönemlerine göre sunulacaktır. Bunun için bu çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulan Osmanlı Mimarlık dönemleri temel alınacaktır. Bu bağlamda çalışmada incelenen Erken Dönem (1299-1453), Klasik Dönem (1453-1718) ve Geç Dönem (1718-1922) olmak üzere 3 dönemde konaklar gösterdikleri değişim ve mimari özellikleriyle ortaya konulmuştur.

Osmanlı Mimarlık Dönemlerine Göre Konaklar

Bu bölümde öncelikle Osmanlı mimarlık dönemlerinin ilki olan Erken Dönem (1299-1453) etkisi altında inşa edilen konaklar mimari özellikleriyle ortaya konulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu 1299 yılında Söğüt'te kurulmuş, kale fetihleri ve kuşatmalarla genişlemeye başlamıştır. 1321 Mudanya'nın, 1326 Bursa'nın ve 1331 İznik'in fetihleri ile birlikte Osmanlı kent yapısı oluşmaya başlamıştır (Emecen 2007). 1335 yılında ilk başkent olan Bursa'da cami, türbe, medrese ve imaretler yapılarak şehrin imarına katkıda bulunulmuştur. Ancak 15. yy. ortalarına kadar Osmanlılar tarafından yapılan meskenlerle ilgili detaylı bilgiye ulaşılamamaktadır (Yosunkaya 2007). Benzer biçimde Eldem (1954) de Türk evlerinde plan tipleri ilişkisi eserinde geriye yönelik gidebildiği en erken tarihin 15. yy. ortaları olduğunu belirtmiştir.

Erken Dönem kentleri mahalleler etrafında şekillenmiştir. Mahallelerde genellikle dini bir yapının çevresinde kurulmuş konutlar İslam şehirlerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bizans'tan alınan kentlerde ise Osmanlı'nın amacı yıkmak değil kendi prensipleri doğrultusunda değişimler gerçekleştirmek olmuştur. Bu doğrultuda verilebilecek örneklerden biri 1392 yılında fethedilen Üsküp kentidir. Mahalleler Üsküp'te kale içi etrafında şekillenirken kent Osmanlı denetimine geçtikten sonra inşa edilen cami ve zaviyeler kurulacak yeni mahallelerin merkezi konumuna geçmiştir. Bu şekilde çoğunluğu tek katlı olmak üzere mütevazî evler ve şehrin ileri gelenlerine ait konaklar inşa edilmiştir (Gönül 2017).

Osmanlı mimarlığının ikinci dönemi olan Klasik Dönemde Mimar Sinan'ın birçok eserinin yanı sıra mimarbaşı olması ile gerek imparatorluğun merkezi olan İstanbul'da gerek Anadolu'nun başka kentlerinde (Diyarbakır, Edirne, Erzurum vd.) önemli eserler verilmiştir (Uçaryiğit 2017). Bu dönemde çok sayıda konak yapıldığı bilinse de günümüze çoğunluğu ulaşamamıştır. Günümüze ulaşabilmiş olan konaklardan biri olan Gamalı Ali Konağı (Şekil 13), Bilecik'te 16. yy. da yapılmıştır (Olgar 2020).

Şekil 13. Gamalı Ali Konağı (Google Haritalar 2021).

Uçaryiğit (2017) Osmanlı Döneminin en parlak zamanlarına denk gelen Klasik Dönemde konakların önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Çünkü kadınların ve naiplerin tayin oldukları kentlerde yaşadıkları konaklar aslında o kentte bir yönetim merkezi haline gelmiştir. Diğer taraftan kadı ve naipler gibi diğer devlet adamlarının da yaşadığı konaklar; gelen misafirlerin karşılandığı, devlet meselelerinin konuşulduğu, toplantıların yapıldığı bir mekân olmuştur. Bazı konaklarda ise ev sahiplerinin ticari faaliyetlerine yer verilmiş, bu konaklar imalathane gibi de işlev görmüştür. (Ülger 2008). İpekböceği imalathanesi olarak en üst katı kullanılan Çakır Ahmet Konağı, (Şekil 14) Rum bir ustaya yaptırılmış olup alt iki katı yaşam alanları olarak kullanılmıştır. Bilecik’te bulunan konağın 2022 yılı itibariyle bir hayli yıpranmış olduğu bilinmektedir (Olgar 2020).

Şekil 14. Çakır Ahmet Konağı (Kültür Envanteri 2020).

Kuban (2007) konut mimarisinin Klasik Dönemin ortalarındaki Osmanlı Mimarlığında, özellikle 17. yy. ve sonrasında en özgün ve egemen mimari eserlerin ortaya çıktığına vurgu yapmaktadır. Dönemde inşa edilen ve benzer planlama özelliklerine sahip konak örnekleri malzeme tercihleri açısından yöreden yöreye değişiklik göstermektedir. Bilecik’te yer alan Rana Ayağ Hanım Konağı (Şekil 15) taş ile ahşap malzemenin bulunduğu bir bölgede yer alması ile bu malzemelerin birlikte kullanımı sonucunu doğurmuştur (Olgar 2020). Bu bağlamda değerlendirildiğinde dönem konaklarında Batı ve Kuzey Anadolu’da ahşap yoğunlukta, İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da taş malzeme yoğunluktadır. Taş malzeme kullanımında özellikle Urfa, Mardin, Erzurum, Kayseri gibi kentlerde özgün bir konut mimarisi oluşturmuştur. Taş malzeme ne kadar yoğunlukta kullanılsa da süslemelerde ahşap işçilikleri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir (Orman 2002).

Şekil 15. Rana Ayağ Hanım Konağı (Anonim 2016).

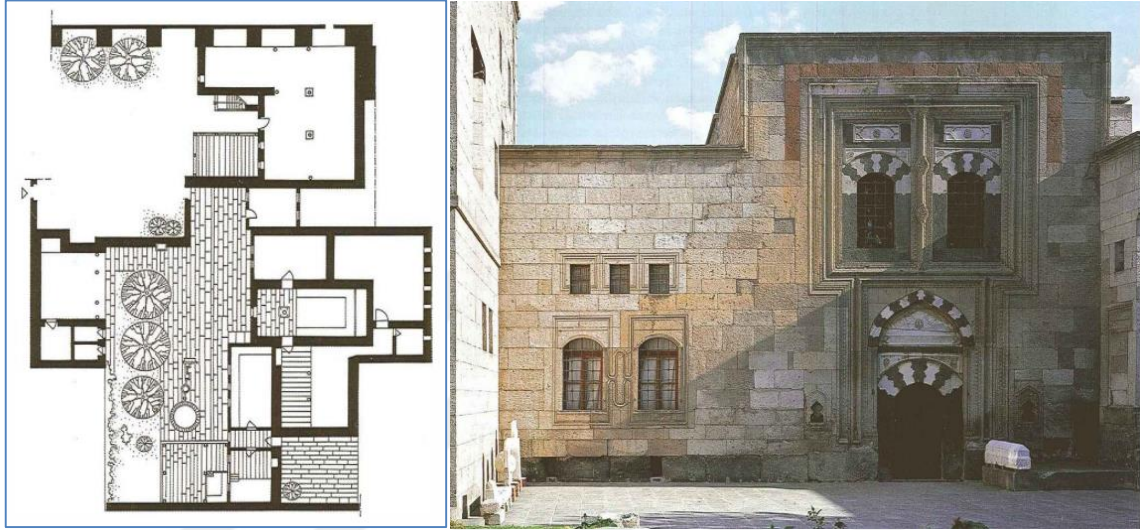
Anadolu’nun yanı sıra Osmanlı Devleti’nin egemenliğindeki Balkanlarda da Osmanlı klasik mimarisinin etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Bosna’da yer alan Muslibegoviç Konağı (Şekil 16) gibi konaklarda ekonomik ve ekolojik olarak çevreyle ilişkili bir klasik üslup olduğu görülmektedir. Dekoratif açıdan ahşap süslemelerin olduğu iç mekânları saran dış duvarlarda taş malzemeler kullanılmış ve temiz bir işçilik yapılmıştır (Emre 1999).

Şekil 16. Muslibegoviç Konağı (Bosna) (Simoviç ve Biogradlija 2018).

Klasik Dönemin ahşap konstrüksiyon içeren evleri yerel konaklarda da kendini göstermiştir. Bugün Türkiye’nin büyük kentlerinde anıtsal olarak nitelendirilebilecek

geleneksel evler yerel mimariyi temsil etmektedir. Diyarbakır ve Mardin’de içe dönük tasarımlı benzer konaklara rastlanırken Urfa’da bezemeli süslemeli konaklar bulunmaktadır. Erzurum’da konaklar tandirevi (tandır bulunan mutfak) etrafında Kayseri’de tokana (kışlık mutfak) etrafında şekillenmiştir. Kayseri’de bulunan Güpgüpoğlu Konağı (Şekil 17) Klasik Dönemin özelliklerini yansıtan önemli bir örnek oluşturmaktadır (Kuban 2007).

Şekil 17. Güpgüpoğlu Konağı Plan (solda), Güpgüpoğlu Konağı Cephe (sağda) (Kuban 2007).

1453-1718 yılları arasında yaşanan Klasik Dönemde konaklar, dış sofalı, en az üç odalı yapılmıştır. Harem ve selamlık bölümlerinden oluşan konakların çoğunda haremlik kısmına daha büyük bir alan ayrılmıştır. Ancak küçük bir kısmında da olsa özellikle devlet adamlarına ait konaklarda tam tersi bir durum da görülebilmektedir. Bazı konaklarda harem ve selamlık bölümleri için ayrı ayrı sofa ve merdiven gibi mekânlar yapılırken bazı konaklarda bu bölümler ortak olarak kullanılmıştır. Malzemeler ve yapım tekniklerinde değişiklikler olsa da Klasik Dönem konakları dini değerler doğrultusunda şekillenen plan şemalarıyla, yoğun ahşap ve çini işlemleriyle, Osmanlı üslubunun önemli örneklerini oluşturmaktadır (Eldem 1954).

Konaklardaki iç mekânların tasarımları Geç Döneme kadar dış sofalı ve divanhaneli olarak yapılmıştır. Ancak Lale Devri’nin başlangıcı itibariyle başlayan Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde iç mekân tasarımları, orta sofalı mekân kurgusuna doğru kaymıştır (Orman 2002). Ayrıca Eldem(1954) orta sofalı plan tipi için, en zengin plan kompozisyonuna sahip olduğunu ve bu nedenle büyük konaklarda ve saraylarda tercih edildiğini belirtmiştir. Klasik bir düzen içerisinde planlanan konaklarda saksı, vazo, çiçek ve meyve motiflerinin duvarları süslediği görülmektedir. Kornişlerde, parmaklıklarda ve mukarnaslarda yoğun bir şekilde çini

süslemeleri bulunurken pencerelerde küçük renkli camlarla süslemeler yapılmıştır (Arseven 1956). İstanbul Üsküdar’da bulunan Veysi Paşa Konağı, (Şekil 18) iç mekândaki süslemeleri ve mekân kurgusu ile Lale Devri’ni yansıtmaktadır.

Şekil 18. Veysi Paşa Konağı (Olgar 2020).

Eldem (1986), Lale Devri (1718-1730) büyük konaklarının ahır, arabalık, hamam, mektep, cami ve hizmetliler için çeşitli birimleri olduğuna da vurgu yapmaktadır. Dönemde büyük arazisi bulunan konaklarda harem ve selamlık bölümleri ayrı yapılarda tasarlanmış ve arasında geçiş görevi görececek müstemilat yapılmıştır. Konakların zemin katında geniş bir kapalı avlu, ahır, hizmet birimleri bulunurken birinci kat ile arasında ara kat bulunmaktadır. Ara kattan sonra gelen birinci katta dinlenme ve yatak odaları tasarlanmıştır. Lale Devri döneminde 10-20 arasında oda sayısına sahip konaklar küçük, 20-40 arasında oda sayısına sahip konaklar büyük olarak nitelenmiştir. Konaklarda mekânlar işlevine göre ayrılmıştır; kitaplık, namaz odası, mektep, taş odası gibi çeşitli fonksiyonlara sahip özelleşmiş odalar bulunmaktadır. Ayrıca resmi daire görevi gören konaklarda divan ya da arz odaları da bulunmaktadır (Düzgün 2019). Hamamizade İsmail Dede Efendi Konağı (Şekil 19) dönemin ünlü bestekârlarından olan Dede Efendi’nin bestelerini yaptığı konak olarak bilinmektedir. Şu anda müze olarak kullanılan konakta Lale devrinin üslup özellikleri görülmektedir (Köroğlu 2021).

Şekil 19. H. İsmail Dede Efendi Konağı (Köroğlu 2021).

Devecioğlu (2022)'na göre Osmanlı Mimarlığının Batılılaşma Dönemi özellikleri taşıyan 1751 yılında yapılan Kavafyan Konağı (Şekil 20), Bebek semtinin iskâna açıldığı zamanlarda, köy içi mimari kültürün öncüsü olarak inşa edilmiş, İstanbul'da görülen en eski konaktır. Orman (2002), Kavafyan Konağı'nın harem bölümünün hemen hemen hiç değişmeden günümüze gelebildiğini ancak hamam, mutfak birimleri ve selamlık bölümünün büyük oranda kaybedildiğini belirtmektedir. Ayrıca Tokat'ta yer alan Latifoğlu Konağı (Şekil 21) 1746 yılında Osmanlı Barok üslubunda yapılmış bir konaktır. Ahşap, alçı ve kalem işi süslemeler kullanılan konakta harem-selamlık bölümü, aşevi, hamam odası, paşa odası gibi birçok mimari bölüm yapılarak Batılılaşma Döneminin en iyi örneklerinden biri haline getirilmiştir (Özkeçeci vd. 2018).

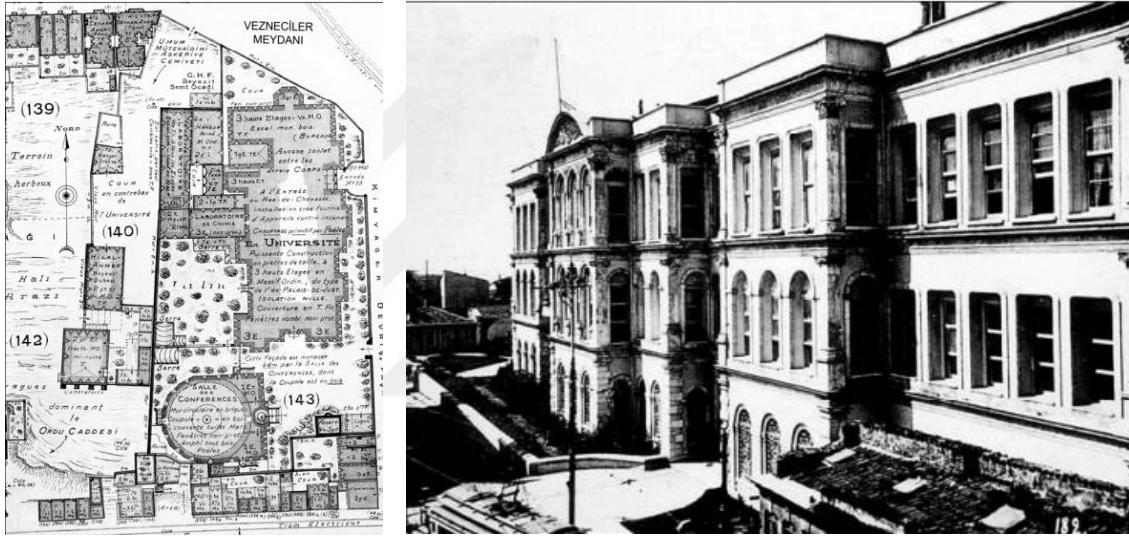

Şekil 20. Kavafyan Konağı (Devecioğlu 2022).

Şekil 21. Latifoğlu Konağı (Google Haritalar 2022).

Bu dönem özelliklerini tam olarak yansıtan örneklerden biri olan 1864 tarihinde yapılmış Zeynep Hanım Konağı (Şekil 22) başarılı bir kütle kompozisyonu ile mabeyn örneği sunmaktadır. Orta ve iç sofalı plan tipinin genişletilerek kullanıldığı konakta ayrıca ampir üslubu, sokağa bakan gösterişli kapısı ve simetrik yapısı da onun gelenekselden çıkarak dışa dönük bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir (Orman 2002). 7 salonu, 79 odası ve bir hamamı ile halk arasında “Pamuk Sarayı” olarak bilinen konak, dönemin en ihtişamlı ve en ünlü konaklarından biri olmuştur. 1903 yılında İstanbul’un ilk yetimhanesi olan Darü’l-hayr-i ali olarak kullanılmaya başlanmış, 1909 yılında Darülfünun’a tahsis edilmiştir. Ancak 1942 yılında geçirmiş olduğu yangın sonucunda yok olmuştur (Günergun ve Kadioğlu 2006).

Şekil 22. Zeynep Hanım Konağı Planı (solda) (Pervititch 2006), Zeynep Hanım Konağı Cephesi (sağda) (Günergun ve Kadioğlu 2006).

19. yy. da askeri ve siyasi alanlarda başlayan batılılaşma hareketleri; uzun bir geçmişe, köklü bir geleneğe sahip olan Osmanlı Mimarlığında da büyük etkilere yol açmıştır (Günçan 1993). Dönemin önemli eserlerinden biri olan Sadrazam Sait Paşa Konağı (Şekil 23), batılılaşma etkilerini gösteren, gösterişli cepheleri ile ön plana çıkmaktadır (Olgar 2022). Geç Dönemin sonlarına yaklaştığımız bu dönemde Osmanlı Mimarisinde geleneksel yapılar azalmaya başlamış, yapıların karakteristik özellikleri değişmeye başlamıştır. Değişim ilk olarak banka, postane ve okul gibi toplum yapılarında, saraylarda ve genellikle kentsel ölçekte olurken, zamanla toplumun her tabakasına yayılarak mütevazı evlerde bile kendini gösterme fırsatı bulmuştur. Toplumların en küçük mekânları olan konutlarda da geleneksel dilin değişmeye başladığı görülmektedir.

Şekil 23. Sadrazam Sait Paşa Konağı (Olgar 2022).

Dönemin Avrupa mimarlığı, Endüstri Devrimi ve geliştirilen teknolojilerin yapı malzemelerine yansıması ile şekillenmiştir. Osmanlı’da ise bu canlanmalar çoğunlukla cephelerde görülmüştür. Önceleri sade tutulan cephelerde batılılaşma ile birlikte Barok ve Rokoko süsleme formları görülmeye başlanmıştır (Güncan 1993). İstanbul’da 19. yy. da inşa edilmiş olan Demircibaşyan Konağı (Şekil 24) cephe süslemeleri ile dikkat çekmektedir (Bozkurt 2021).

Şekil 24. Demircibaşyan Konağı (Bozkurt 2021).

Batılılaşma Döneminin yenilenmesi Anadolu’daki birçok kentin mimari üslubunda da görülmüştür. Örneğin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan kentlerde bu döneme ait konaklar incelendiğinde Avrupai tarzın geleneksel tarz ile bütünleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (Çetiner 2012). Eldem (1986), harem ve selamlık bölümleri etrafında şekillenen Geç Dönem Osmanlı konaklarının büyük çoğunluğunun iki katlı ve iki sofalı

olduğunu belirtmektedir. Daha azınlıkta görülen büyük konaklarda iki ayrı yapının mabeyn adı verilen ortak bir yapı ile bağlanarak planlandığı görülmektedir (Düzgün 2019).

Kuban (1995) özellikle 18 ve 19. yy. larda konaklarda harem ve selamlık bölümlerinin net bir şekilde ayrıldığını ve söz konusu mabeyn bölümünün ayrı olarak tasarlandığına dikkat çekmiştir. Ayrıca aynı sosyo-kültürel öğelerin etkisiyle mutfakların çoğunlukla harem bölümünde olduğunu ve yemeklerin selamlık bölümüne dönme dolap ile görsel temas olmadan aktarıldığını da vurgulamıştır (Düzgün 2019).

Dönem konaklarının mimari özelliklerinin yanı sıra, literatürde Batılılaşma Dönemi konaklarının edebi merkez görevi üstlendiğine de vurgu yapılmaktadır (Çobanoğlu 2007). Sadrazam konakları da dâhil olmak üzere konakların birçoğunda âlimler, şairler toplanarak bir ilim ve fikir merkezi haline getirmişlerdir. Bir araya gelen ilim sahipleri, toplantılara çocukların ve gençlerin de katılmasını sağlayarak onların da fikren ve ilmen gelişmelerine yardımcı olmuşlardır (Çobanoğlu 2007). Ancak 19. yy. sonlarına doğru konakların edebi merkez olma işlevi azalmaya başlamıştır. Abdülhamit Döneminde (1876-1909) alınan sıkı tedbirlerin bunun üzerinde etkili olduğuna ilişkin görüşler bulunmaktadır (Ülger 2008; Kocaaslan 2013). Fakat Batılılaşma Döneminin sonlarına doğru azalan tedbirler dolayısıyla konaklar, yeniden seyyahların ağırlandığı akademi vazifesi gören yerler haline gelmiştir. Diğer taraftan yapılan toplantılar yabancı dillerin bulunduğu siyasi ya da edebi sohbetler ile devam etmiştir (Sunay 2020). Kısaca, bir gelenek haline gelen edebi ve ilmi toplantılar, siyasi ve iktisadi görüşmeler ile Osmanlı Döneminde konakların bir ikametgâhtan öte birçok görevi üstlendikleri görülmektedir (Ülger 2008).

Ülger (2008)'in ifade ettiği gibi bir ikametgah olmaktan öte görevlere sahip olan dönem konaklarından biri olan Şanlıurfa'da yer alan Şair Sakıb Efendi Konağı, 1845 yılında yapılmıştır (Şekil 25). Cepheleri Geç Dönem konaklarının aksine oldukça sade yapılmıştır. Yüksek tavanlı, bol pencereli ferah ana odasının dört duvarında da yer alan kasidelerin varlığı, edebi toplantıların yapıldığı bir merkez olduğunu göstermektedir (Çetiner 2012).

Şekil 25. Şair Sakıb Efendi Konağı zemin kat planı (solda), Şair Sakıb Efendi Konağı cephe görüntüsü (sağda) (Çetiner 2012).

Geç Dönem Osmanlı Mimarisinin son bölümü olarak anlatılan Ulusal Mimarlık Döneminde geleneksel Türk evinin tamamen terk edilerek yalnızca Avrupai stilde evlerin inşa edildiği ifade edilmektedir (Yağcı 2019). Ancak, dönemde inşa edilen sade ve basit planlı konutların varlığından hareketle Akpolat (1991)'ın da vurguladığı gibi, tamamen Avrupai stile geçildiği kabulüne karşıt görüşler de bulunmaktadır. Konutların sade ya da yoğun süslemeli yapılmasında; konut sahibinin isteği ve maddi durumu, konutun konumu, ne amaçla kullanılacağı ve ustaları gibi birçok faktör etkili olmaktadır. Bu bağlamda dönemde konut mimarisinde popüler öğelerin kullanıldığı görülse de geleneksel öğelerden tam olarak kopulmadığı da anlaşılmaktadır (Yağcı 2019).

Geç Dönem Osmanlı Mimarlık Dönemi devam ederken değişen toplumsal ihtiyaçlar ve hızlı nüfus artışı müstakil evler ve konaklardan uzaklaşarak bunun yerine toplu konutlara yönelime neden olmuş ve toplu konutların ilk örneği olarak Ankara'da sıra evler tasarlanmıştır. Ayrıca İstanbul'da Beyoğlu-Pera ve Fener-Balat semtlerinde de sıra ev yerleşimlerine rastlamak mümkündür. 20. yy. başlarında I. Ulusal Mimarlık Akımı kapsamında modern şehir planlama çalışmaları başlamıştır. Konutlarda görülen değişimler ise genel olarak batılı formlara doğru kayışla ifade edilmektedir Fonksiyonel olarak değişime kapalı olmasına rağmen biçimlenmede Barok ve Rokoko formları görülmektedir (Güncan 1993).

Konaklar özelinde değerlendirildiğinde sofa kullanımının devam ettirildiği I. Ulusal Mimarlık Dönemi konaklarında selamlık bölümü eski işlevini kaybetmeye başlamıştır. Böylece odaların kullanım amaçları değişmiştir. Her odanın bir çekirdek aile için ev olması

anlayışıyla tasarlanan geleneksel konaklar yerini dönemde her odanın ayrı bir işlev kazanarak tüm konağın bir çekirdek aileye ait olduğu konaklara bırakmıştır. Fonksiyonların değiştirildiği konaklarda tasarımlar tamamen değişmemiş yalnızca yenilenme yoluna gidilmiştir. Bu sebeple avlu sofa ve misafirlerin ağırlandığı büyük ve gösterişli salonların kullanımına devam edilmiştir (Mutdoğan 2014).

Yağcı (2019) bu dönem mimarisinde yaşanan değişimleri elemanlar üzerinden değerlendirerek birçok sonuca ulaşmıştır. Çatılarda görülen eğrisellik ve malzeme değişimleri, cephelerde görülen kat sayısının artışı, pencerelerin büyümesi ve yer yer kapılara da eklenen bir malzeme olması ve en belirgin değişim olan cumbalardan balkonlara dönüşüm bu dönemin mimari elemanlardaki dönüşümlere verilen örnekler arasında yer almaktadır (Yağcı 2019). Batılılaşmadan beri üzerinde durduğumuz değişim ve dönüşümün aksine Düzgün (2019)'e göre aslında konaklardaki haremlik selamlık sınırı Cumhuriyet'in ilanına kadar yok olmamış ve varlığını sürdürmüştür. Ancak 20. yy. itibariyle müstakil konutların ve konakların yerini apartmanlar ve villaların almaya başladığını söylemek mümkündür (Düzgün 2019).

Tablo 1. Klasik ve Geç Dönem Konak Planı Karşılaştırması (Beyaztaş 2017 ve Kuban 2007'dan yararlanılarak hazırlanmıştır).

	GÜPGÜPOĞLU	ŞAİR SAKİB EFENDİ
Dönem	Klasik (1453-1718)	Geç (1718-1922)
Şehir	Kayseri	Şanlıurfa
Sofa	İç Sofalı	Dış Sofalı
Avlu	Var	Var
Kat Sayısı	Zemin+1	Zemin+1
Cephe Tipi	Farklı Kademeli Simetrik Cephe	Tek Kademeli Düz Cephe

Sonuç olarak, çalışma kapsamında Osmanlı Mimarlığı Erken, Klasik ve Geç Dönemde incelendikten sonra, bu bölümde Osmanlı Mimarlığında konak kavramı bu 3 dönemde incelenmiştir. Buradan hareketle Osmanlı konakları ile ilgili genel bir değerlendirme olarak Kuban (2007)'in ifadesinden yola çıkılarak mimari oluşumunun aile ve sosyo-kültürel yapı

etrafında şekillendiği görülmektedir. Varlığı 600 yıldan uzun süren Osmanlı İmparatorluğu tarihi içerisinde yaşanan sosyal, kültürel, toplumsal, ekonomik ve hatta siyasal değişimlerin etkisiyle konaklarda Osmanlı Mimarlık Dönemlerinde görülen gelişmelere de paralel olarak değişimler meydana gelmiştir.

Osmanlı Mimarlığında konakların, dönemler üzerinden ele alındığı bu bölümün ardından çalışmanın örnek konaklarının bulunduğu Erzurum ilinde Osmanlı Dönemi mimarlığı, eserleri ile birlikte izleyen bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Erzurum'da Osmanlı Mimarlığı

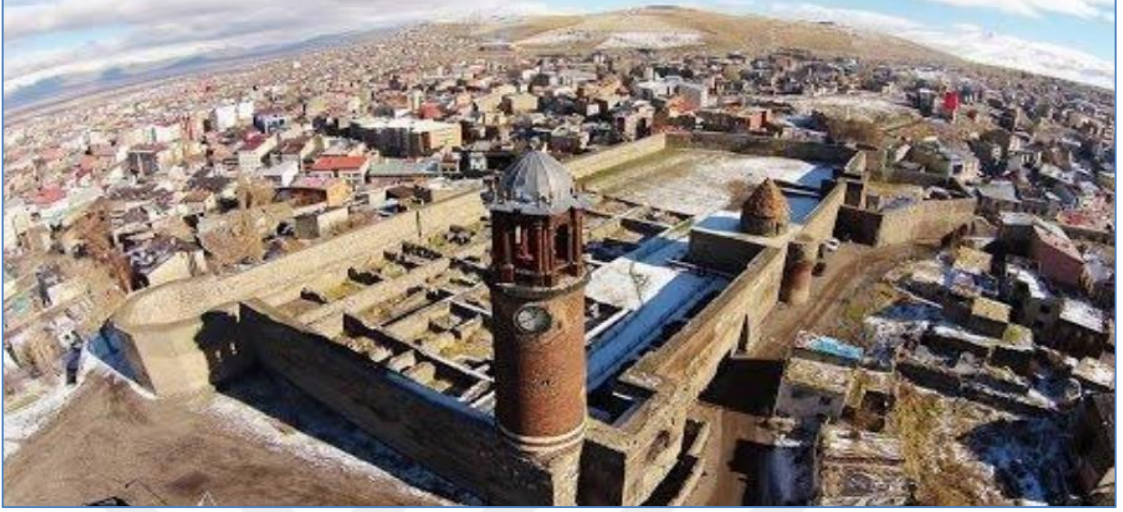
Erzurum kenti, tarihin farklı dönemlerinde hem ticari hem de askeri sebeplerle gözde bir kent olmuştur. Coğrafi konumu sebebiyle Anadolu'nun Orta Asya'ya çıkış kapısı görevi gören kent, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Demir 2000; Kulöz 2016).

Yaklaşık altı bin yıllık geçmişi olan Erzurum'da Prehistorik dönem ve İlk çağlarda Kale ve çevresi iskân edilmiştir. Bu dönemden itibaren Anadolu, Kafkasya ve İran'ın birleştiği bir kavşak görevi gören kent merkezi M.Ö. 9.- 6. yy. lar arasında Urartular'ın hâkimiyeti altında kalmıştır (Kulöz 2016). 504 yılında Bizans tarafından alınan şehirde dönemin imparatoru II. Theodosius doğudaki Sasani devletine karşı Erzurum'u askeri bir üs olarak kullanabilmek amacıyla kalenin çevresine kendi adını verdiği surları yaptırmıştır. 1071 yılına dek Erzurum; Bizanslılar, Araplar ve İranlılar tarafından sürekli olarak el değiştirmiştir. Bu süreçte yaşanan savaşlar nedeniyle de kent büyük hasarlar almıştır (Küçük 1995).

Yinanç (1995)'a göre Erzurum'un Türk hâkimiyetine ilk kez girişi 1080 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra şehirde çeşitli yapılar yapıldıysa da birçoğu yaşanan savaşlar ve depremler sebebiyle günümüze ulaşamamıştır. 1072 yılında Saltuklular tarafından alınan Erzurum'da 1202 yılına dek Kale Mescidi, Tepsi Minare, Ulu Cami ve Emir Saltuk Türbesi gibi önemli eserler üretilmiştir (Kulöz 2016). 1179 yılında Erzurum Ulu Cami yapılmış ancak bu dönemde de Gürcüler gelerek kentte tahribata neden olmuşlardır. 1202-1230 yılları arasında Anadolu Selçukluları tarafından yönetilen kentte tahrip edilen yerler onarılmış, ticaret canlanmış, dönemin ünlü yapılarından günümüze ulaşan Çifte Minareli Medrese yapılmıştır (Yavaş 2012).

Erzurum kentinin yapısını şekillendirmeye başlayan ilk yapı İç Kale olmuştur (Şekil 26). İç kalenin merkezi olan Erzurum Kalesi tarihi Saltuklulardan da öncesine dayanmasına rağmen çok iyi onararak güçlendirilmiştir. İç Kalede bulunan sokaklar çoğunlukla doğu batı

yönlü yapılmış, araziyle bütünleşerek inşa edilmiştir. Bu nedenle Erzurum tarihi merkezinde kıvrımlı organik dokuya sahip yollar görmek mümkündür (Ülgen 1948).

Şekil 26. Erzurum İç Kale ve çevresi (Gündoğdu 2018).

1242 yılından itibaren Moğollar tarafından defalarca kez tahrip edilen şehir, 1400'li yıllarda Timur tarafından da zarara uğratılmıştır. Bu dönemlerde halkın büyük çoğunluğu baskı ve tehditler yüzünden göç etmek zorunda kalmış, sahipsiz kalan kent büyük hasarlar almıştır. 1500'li yıllara kadar değişen otoriteler sonrasında 1518-19 yıllarında Osmanlı Devleti egemenliğine giren Erzurum'da hızla imar ve iskân faaliyetleri başlamıştır (Küçük 1995).

1518-1519 yıllarında başlayan imar faaliyetlerinin kısa süreli sonucu Matrakçı Nasuh'un 1534 yılında çizmiş olduğu minyatürden görülebilmektedir (Şekil 27). Özellikle kubbelerin ön plana çıktığı görselde dikdörtgen şeklinde tasvir edilen Kalenin surları içerisinde yer alan evleri görebilmek mümkündür.

Şekil 27. Matrakçı Nasuh'un Erzurum Minyatürü (tarihikadim.com 2020).

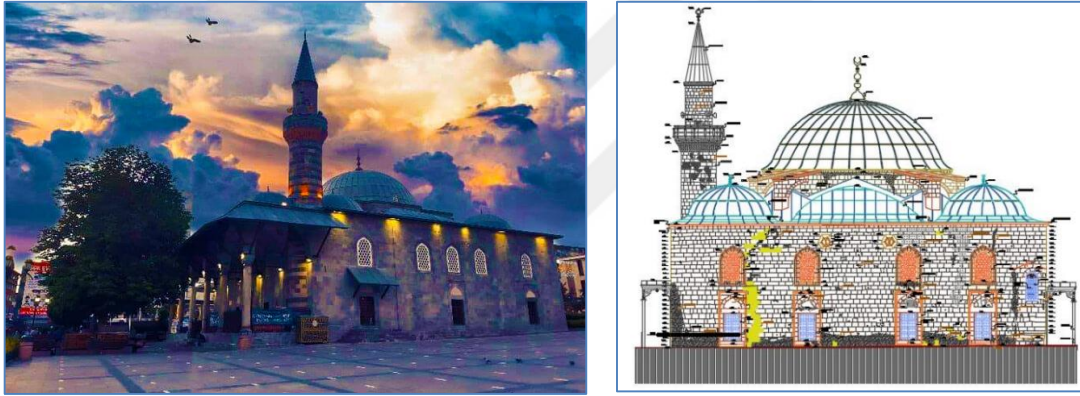
Bu bölümün izleyen kısımlarında Erzurum'un Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından kentte görülen yapısal gelişmeler Osmanlı Mimarlık Dönemlerine göre tarihsel olarak ortaya konulacaktır. Ancak bu tez kapsamında, Osmanlı Mimarlık dönemleri 3 kısımda ele alınmasına karşın Erzurum'un Osmanlı hâkimiyetine girdiği yıllar bunlardan 2.si olan Klasik Döneme denk geldiği için önceki dönem olan Erken Dönem Mimarlığı burada konu edilmemektedir.

1. Klasik Dönemde (1453-1718) Erzurum'da Mimarlık

Osmanlı Döneminin ilk mimari dönemi olan Erken Dönem (1299-1453)'e tanıklık edememiş olan kent, ikinci dönem olan Klasik Dönem (1453-1718)'e yetişmiştir (Çobanoğlu 2007). Dönemde tahrir defterlerinden hareketle Erzurum'un harap ve neredeyse boş bir kent olduğu anlaşılmaktadır. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın sefere giderken Erzurum'a uğraması sebebiyle bu şehrin askeri açıdan da önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bununla ilişkili olarak kentin imarı hızlı bir biçimde artmış ve 1535 yılına gelindiğinde kent, Osmanlı'nın en önemli garnizonlarından birisi olmuştur (Bulut 2014).

Askeri önemi nedeniyle Erzurum, Beylerbeylik merkezi olduktan sonra şehre yeni sancaklar bağlanmıştır. 1540 yılından sonra yeni yollar, sokaklar, mahalleler tahrir defterlerine kayıt edilmiştir. Ayrıca bölgedeki halkın nüfus bilgileri ve tarihi eserler de kayıt altına alınmıştır. Beylerbeylik özelliğini sürdürülebilmesi için kent sürekli olarak geliştirilmeye çalışılmıştır (Yavaş 2012). Bu kapsamda dönemin Sadrazamı Rüstem Paşa

tarafından yaptırılan ve günümüze kadar ulaşan Rüstem Paşa Kervansarayı 1554 yılında açılarak şehrin ticari kimliğine katkıda bulunmuştur. Kitabesi bulunmamasına rağmen Rüstem Paşa'nın başka bir hayır eseri olan Kırkçeşme hamamının da bu dönemde yapıldığı kabul edilmektedir (Köşklü ve Çınar 2011). Erzurum'un en eski Osmanlı Dönemi Camisi olduğu düşünülen Ayaz Paşa Cami, 1545-49 yılları arasında dönemin Erzurum valisi Ayaz Paşa tarafından yaptırılmıştır (Aydın 2015). Erzurum'un Beylerbeyi görevini yürüten Lala Mustafa Paşa ise günümüze cami, hamam ve şadırvan bölümleri ulaşabilmiş olan Lala Paşa Külliyesini (1562) yaptırmıştır. Ünal (1995)'ın belirttiği gibi Erzurum'da yer alan camiler içinde tromplar üzerine oturtulmayarak diğer camilerden farklılaşan tek cami Lala Mustafa Paşa Camidir (Şekil 28). Erzurum'un önemli mimari eserlerinden biri olan Lala Mustafa Paşa Cami Mimar Sinan'ın eseridir (Dündar 2021).

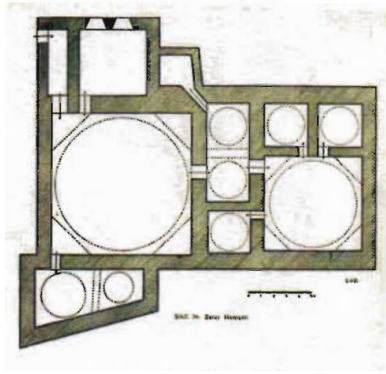
Şekil 28. Lala Mustafa Paşa Cami Görüntüsü (solda) (Özsarı 2020) ve Lala Mustafa Paşa Cami Kesit görüntüsü (sağda) (Bozal 2015).

Dönemin önde gelen bu mimari eserleri ile birlikte Erzurum kent merkezinde, kitabeleri kayıp olmasına rağmen vakıf defterleri ve salnamelerden edinilen bilgiler ışığında bu dönemde yapıldığı kabul edilen hamamlar da bulunmaktadır. Bunlar Küçük Hamam, Askeri Hamam ve Boyahane Hamamıdır (Köşklü ve Çınar 2011).

Erzurum Gümrüğü'nde Gümrük kâtibi olarak 1645-1647 yılları arasında görev yapan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde belirttiğine göre o dönemde Erzurum'da 70 Müslüman ve 7 Ermeni mahallede yaklaşık 1700 ev bulunmaktaydı. Evliya Çelebi'nin dönemde kaleme aldıkları üzerinden edinilen bilgilere göre Erzurum, İstanbul ve İzmir'den sonra en işlek gümrük noktasıydı ve bu nedenle de kentte çok sayıda tüccar bulunmaktaydı (Düzgün 2009). Bu doğrultuda Pamuk (2007), Erzurum'da gümrük gelirlerinin 17. yy. başında 2 milyon iken 17. yy. sonunda 11 milyona çıktığına vurgu yapmaktadır. Ticari gelişimin açık olarak

görülebildiği kentte, dönemde kervanların konaklaması için 70 han, bir bedesten, 800'den fazla dükkân ve bir darphane bulunmaktaydı (Küçük 1995).

Ayrıca, 1707 yılında yapılan Saray hamamı (Şekil 29), 1717 yılında Gümrük Cami'ye vakfedilen Gümrük ve kitabesi bulunmayan Çifte Göbek hamamlarının, mimari plan şemaları sebebiyle bu döneme ait oldukları kabul edilmektedir (Köşklü ve Çınar 2011). Dönemin eserlerinden Murat Paşa Cami (Şekil 30) 1573 yılında sadrazam Kuyucu Murat Paşa tarafından, Gürcü Mehmet Paşa Cami ise 1648 yılında Erzurum valisi tarafından yaptırılmıştır. Yaptıran kişiler sebebiyle öne çıkan bu camiler dışında Klasik Dönemin son yıllarında yaptırılan Boyahane ve Caferiye Camileri gibi önemli eserler de bulunmaktadır (Ünal 1995).

Şekil 29. Saray Hamamı plan (Özkan 2007).

Şekil 30. Murat Paşa Cami (Aydın 2014).

Klasik Dönemde (1453-1718) Erzurum'da mimarlık alanında yaşanan gelişmelerin ve günümüze ulaşan eserlerin incelenmesi sonucunda kentin ticari olarak gelişiminin yapılarla yansıdığını söylemek mümkündür. Bu doğrultuda dönemde birçok han, dükkân ve bir bedesten bulunduğu anlaşılmaktadır. Ticari gelişimin sonucunda Erzurum'da sayıları dönemde artan ve günümüze ulaşan yapılar ile birlikte dönemde Lala Mustafa Paşa Cami ile başlayarak nitelikli camilerin de yapıldığı görülmektedir.

2. Geç Dönemde(1718-1922) Erzurum’da Mimarlık ve Mimari Yapılar

Osmanlı Mimarlık dönemlerinin üçüncüsü olan Geç Dönem, Osmanlı’nın kültürel ve siyasi ilişkilerini geliştirdiği gibi mimarisini de geliştirdiği bir dönem olan Lale Devri (1718-1731) ile başlamıştır. Bu süreçte Erzurum’da sur içinde başlayan kentleşmenin Gürcükapı caddesine doğru büyüdüğü ve geniş sınırlara ulaştığı tahmin edilmektedir (Bulut 2014). Yapılaşma özellikleri incelendiğinde dönemde kullanılan yapı malzemeleri dışında dil birliğinin olmadığı görülmektedir. Plan özellikleri dikkate alındığında ise günümüzde varlığını sürdüren ve bu döneme atıfta bulunan hamamlarda sıcaklık bölümlerinin farklılaştığı ve planların kareden sekizgene kadar değişim gösterdiği görülmektedir (Köşklü ve Çınar 2010).

Osmanlı’da su mimarisinin ön planda olduğu Lale Devrinde (1718-1731) Erzurum kenti özelinde de çeşmeler yapıldığı görülmektedir. 1723 yılında Hacı Mehmet tarafından yaptırılan Gürcü Kapı Çeşmesi, üzerinde yer alan taş vakfiye özeti ile Anadolu’daki diğer çeşmelerden ayrılmaktadır. Gürcü Kapı Çeşmesinin vakfiyesinde belirtilene göre yalnızca bu çeşmeyi yaptıran hayırsever toplam 60 adet çeşme yaptırmıştır (Özkan 2018). Dönemde yapılan çeşmelerin kitabeleri, Koçyiğit (2014)’in de ifade ettiği gibi tarihsel olaylar için belge oluşturmuşlar, bu çerçevede dönemin sonlarında yaşanan İran mücadeleleri sonucunda hat alanında yaşanan gelişmelerde çeşmelerde yer alan kitabelerde kendini göstermiştir.

Lale Devrinin devamında yaşanan Batılılaşma Döneminde Erzurum kentinin, Osmanlı’nın başkentine olan uzaklığı sebebiyle bu dönemi tam olarak yaşayamadığı ifade edilmektedir (Bulut 2014). Bu dönem kamu yapıları incelendiğinde Batılılaşmadan uzak, küçük ve sade değişimler görülürken büyük ölçekli bir dönüşümün yaşanmadığı ifade edilmektedir (Bulut 2014). Benzer biçimde Puşkin (1999) eserinde Erzurum’un 1825 yılındaki durumunu anlatırken işgaller sebebiyle kentin harap olduğunu ve İstanbul’da başlayan yenileşme hareketlerinin henüz burada görülmediğini belirtmiştir. Gündoğdu (1989)’ya göre ise dönemin sivil mimarlık eserlerinde Batılılaşma etkileri kapı, pencere, kemer gibi formlarda başlayan değişim ile iç mekân ve cephe bezemeleri gibi unsurlarda görmek mümkündür. 1830 sonrasında Erzurum’da surlar yıkılmaya başlamış, evler ve sokaklar genişleyerek sur içindeki yol yapısı değişmiştir (Kulözü 2016).

Bu bağlamda üretilmiş, Erzurum kent merkezinde yer alan ve tescillenmiş en eski tarihli (1739) mesken olan Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı Batılılaşma Dönemi eseridir (Sağlam 2019). Erzurum’da yapılmış ve günümüze ulaşmış tescilli evlerin yaklaşık %70’i

Batılılaşma Dönemi içerisinde yapılmıştır (Sağlam 2019). Sivil mimarlık örnekleri ile birlikte Erzurum’da dönemde yapılmış anıtsal yapılar da bulunmaktadır. Bu anıtsal yapılar arasında Gümrük Hanı (1726) (Şekil 31), Çifte Göbek Hamamı (18.yy.) (Şekil 32) (Zaman vd. 2018), Şeyhler Hamamı (1766), Eski Hükümet Konağı (1827), Kongre Binası (1864) (Şekil 33), Numune Hastanesi (1902) (Şekil 34), Kamburoğlu Hanı (1906-1908) gibi önemli eserler de yer almaktadır (Bulut 2014).

Şekil 31. Gümrük Hanı.

Şekil 32. Çifte Göbek Hamamı.

Şekil 33. Kongre Binası (Zaman vd 2018).

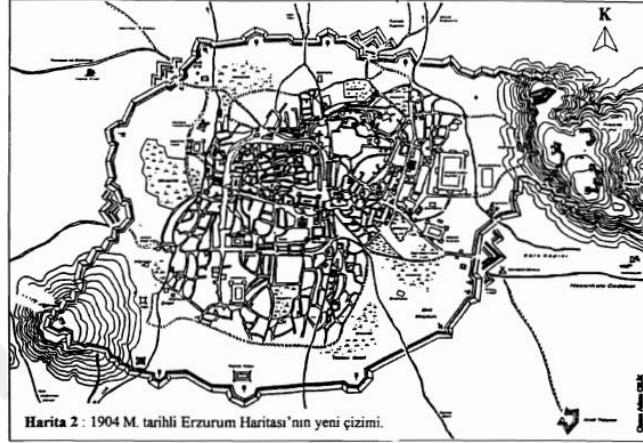

Şekil 34. Numune Hastanesi.

Akkuş ve Akkuş (2017) Erzurum’da 1859 yılında yaşanan deprem sonucunda şehrin büyük çoğunluğunun yıkıldığını ve hasar gören yapıların da büyük onarımlar geçirdiğini belirterek, Ulusal Mimarlık döneminde kentin yeniden yapılaşma sürecinde evlerin, hanların ve iş yerlerinin mimarisinin değişim yaşadığı ve mimari görünümünün değiştiğini belirtmiştir. Dönemin genel üslubu ve özellikleri çerçevesinde simetrik planlar, dışa taşırılmış köşeler, kademeli cepheler gibi karakteristik öğeler dönem yapılarında görülmektedir (Sunay 2021).

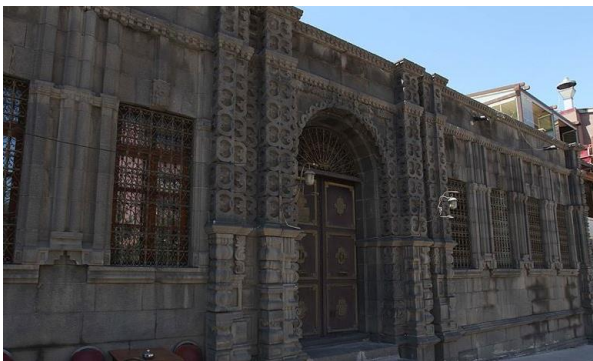
1904 yılında Kafkasyalı Kurmay Yarbey Fuat Bey tarafından hazırlanan Erzurum haritası (Şekil 35) ve haritada yer alan notlar incelendiğinde 20. yy. ın başında camiler,

medreseler, hanlar, dükkânlar gibi mimari yapılarla kentin büyük bir yapılaşmaya sahiptir (Yurttaş 2000). Ancak Fuat Bey haritası ile kentin günümüzdeki durumu karşılaştırıldığında birçok eserin izlerinin mekândan silindiği anlaşılmaktadır. Kentte oluşan bu yıkıma, dönemde yaşanmış olan savaş ve işgallerin sebep olduğuna vurgu yapılmaktadır (Yurttaş 2000).

Şekil 35. 1904 tarihli Erzurum haritasının yeni çizimi (Yurttaş 2000).

Mimaride yenileşme çabalarının görüldüğü bu dönemde yaşanan I. Dünya Savaşı (1914-18) ve Erzurum'un coğrafi konumuyla bir askeri üs noktası olmasından kent merkezinde yaşanan işgallerin kentte yaşanan tahribatı arttırdığı kabul edilmektedir (Tozlu ve Küçükuşurlu 2002). I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'da 1919 yılı itibariyle başlayan Milli Mücadele döneminde Erzurum, tarihte hep olduğu gibi önemli bir yer tutmuştur. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Erzurum Kongresi'nin düzenlenmesi Erzurum'un önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ancak savaş yılları ve sonrasında Cumhuriyetin ilanına dek mimaride büyük gelişmelerin yaşanmadığı kabul edilen (Yavaş 2012) Erzurum'da dönemde inşa edilmiş yapılar arasında Hükümet Binası, Vali Konağı, Adliye Binası, Hacı Bekir Zade Ağa Konağı (Şekil 36) ve bir dönem Alman Konsolosluğu olarak kullanılan Atatürk Evi (Şekil 37) bulunmaktadır (Kulözü 2016).

Şekil 36. Hacı Bekir Zade Ağa Konağı. **Şekil 37.** Atatürk Evi (Kulözü Uzunboy ve Yeşiltepe 2021).

Geç Dönemde (1718-1922) Erzurum’da mimarlık hareketlerinin incelendiği bu bölümde Erzurum’da yapılmış önemli eserler ortaya konulmuştur. Bu eserlerde Osmanlı’nın içinde bulunduğu yenileşme hareketlerinin izlerine rastlamak mümkündür. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu yıllarından günümüze ulaşan sivil mimarlık örneklerinin büyük bir çoğunluğunun Geç Dönemde üretildiği görülmektedir. Erzurum’da yer alan Osmanlı Dönemi konaklarına odaklanan bu çalışmada dolayısıyla bu dönem özelinde yürütülmüştür.

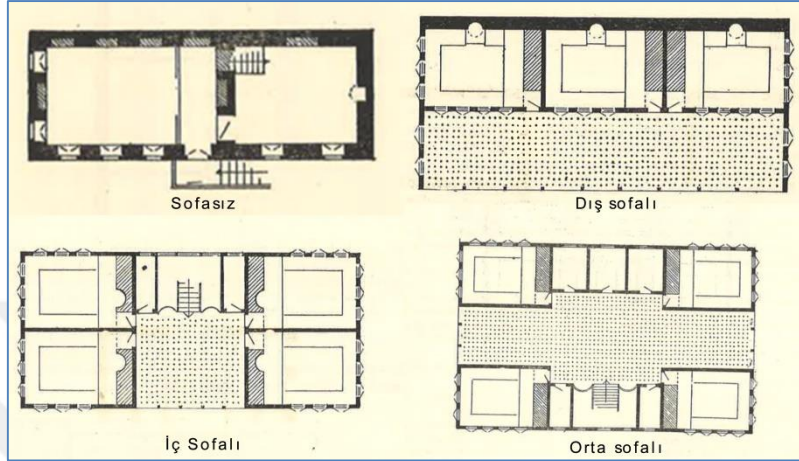
Erzurum’da Osmanlı Dönemi mimarisinin anlatıldığı bu bölümde 1518-1519 yıllarında Osmanlı Devleti’nin egemenliğine giren Erzurum kentinin mimarlık tarihi, Osmanlı Devleti’ndeki Klasik ve Geç mimarlık dönemleri açısından ele alınmıştır. Erzurum’da yaklaşık 400 yıl süren egemenlik sürecinde önemli mimari eserler üretilmiştir. Yaklaşık dört asır süren Osmanlı egemenliğindeki Erzurum incelendiğinde bir taraftan ticari olarak gelişen, geliştikçe büyüyen bir şehirken diğer taraftan savaşlar ve işgaller sebebiyle yıkılan bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Döneminde ticari bir merkez olan Erzurum’da kentsel gelişimin de aynı doğrultuda Taş Mağazalar olarak adlandırılan ticari alan etrafında şekillendiği görülmektedir (Kulözü 2016).

Diğer taraftan, bu dönem mimarlık eserleri Erzurum’un zengin bir kent kimliğine sahip olmasında oldukça önemli bir yere sahiptir (Yavaş 2012). Erzurum’da günümüze ulaşmış olan 45 tarihi camiden Ulu Cami (1179) dışında kalanların tamamı Osmanlı Dönemine aittir (Zaman vd. 2018). Hanlar, hamamlar, medreseler, kümbetler, askeri yapılar ve sivil mimarlık eserleri gibi birçok alanda onlarca eser bırakan Osmanlı Dönemi yapı sanatının günümüze ulaşmayan onlarca esere de ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (Yavaş 2012). Elbette ki tüm dünyada olduğu gibi doğal afetler, salgın hastalıklar ya da büyük savaşlar sebebiyle birçok eser günümüze ulaşamamıştır ancak ulaşabilen eserler incelendiğinde Osmanlı Döneminde Erzurum’da imar ve bayındırlık faaliyetlere gereken önemin verildiği görülmektedir.

Erzurum’da Geç Dönem Osmanlı Konakları

Türkler tarih boyunca yaşadıkları coğrafyaların özellikleri ile İslamiyet’in kabulünden önce ve sonrasında değişen geleneklerinin etkisiyle bir konut tipi oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda literatürde Türk konutunu sınıflandıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Eldem (1984)’in sınıflandırmasına göre Anadolu’daki Türk konutları sofalarına göre; sofasız,

iç sofalı, orta sofalı ve dış sofalı olarak dörde ayrılmaktadır (Şekil38). Kuban (2017)'a göre ise Anadolu konutları, Türk ailesinin örf ve adetleri ile kültürel yaşamına göre şekillenmiştir. Bu sebeple Kuban (2017), konutları sınıflandırırken coğrafya temelli bölgesel bir ele alışla yedi bölgede yerel olarak değerlendirme yapmıştır (Çınar 2012).

Şekil 38. Sofalarına Göre Türk Konutları (Eldem 1984).

Bu tezin örneğini oluşturan Erzurum örneğinde iç avlulu-tandirevli plana sahip üç farklı tip konut olduğu görülmektedir. Bunlar tek katlı konutlar, iki katlı konutlar ve konaklardır (Sağlam 2019). Karpuz (1993)'a göre Erzurum ve çevresinde gelişen bu konut tipleri doğrudan iklim şartlarıyla şekillenmiştir. Çünkü benzer tipler Erzurum'un çevresinde bulunan Kars, Erzincan ve Van gibi kentlerde de görülmektedir. Diğer taraftan Sağlam (2019)'a göre Erzurum'un sivil mimarisini diğer illerden ayıran en önemli özelliklerinden biri tandirevinin kapalı ve hayatın merkezi olmasıdır. Tek katlı evlerde; bir ya da iki oda, ahır, avlu ve tandır evi bulunmaktadır. Oda sayısı ev sahibinin maddi imkânı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Karpuz (1993)'a göre şehir merkezindeki bu tip yapılarda daha fazla iç süslemelere yer verilse de köy evleri de süslemeler açısından benzerlik göstermektedir. Genel olarak iki katlı Erzurum evlerinde ana girişte bir avlu bulunur ve bu avludan tandır evine geçiş ve üst katlara çıkış sağlanır. Bu mekânsal organizasyon en yaygın görülen tip olmakla birlikte konutlar tandirevi konumlanmasına göre farklı şekillerde üretilmiştir. Konaklarda ise iç mekân organizasyonunun haremlik ve selamlık olarak iki temel kısımdan oluştuğu görülmektedir. Haremlik ve selamlığın bazen katlarda bazen planda ayrıştırıldığı görülmektedir (Çınar 2012). Karpuz (1993)'a göre Erzurum'da konaklar, temel olarak konağı yaptıran sahibinin ekonomik gücüne bağlı olarak şekillenmiştir, ancak Osmanlı'nın Erzurum'a hâkim olduğu her dönemde inşa edilmiştir.

Osmanlı hâkimiyetinin başladığı 1518-19 yıllarından itibaren Erzurum’da her ne kadar sivil mimari eserleri yapılmış olsa da maalesef yaşanan işgaller, depremler ve savaşlar sebebiyle çok az örnek günümüze ulaşabilmiştir (Sağlam 2019). Geleneksel Erzurum evlerinin yapım yıllarına göre sunulduğu tablo 2’de görüldüğü gibi çoğunluğu 19. yy. olmak üzere günümüze ulaşan tüm Erzurum evlerinin 18. ile 20. yy. arasında yapılmıştır (Sağlam ve Yurttaş 2020).

Tablo 2. Geleneksel Erzurum Evlerinin Yapım Yıllarına Göre Dağılımı (Sağlam ve Yurttaş 2020).

18. Yy		19. Yy				20. Yy	
1. Yarı	2. Yarı	1.Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek	1. Çeyrek	2. Çeyrek
2	10	-	8	37	106	49	12
Örnek							
Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı	Kadı Hafızoğulları Evi	-	Kadir Acar Evi	Hanağasıgilin Evi	Abdülhamit Bey Konağı	Hafız Osman Konağı	DDY Lojmanları

Bu doğrultuda Evliya Çelebi’nin yazdıklarından hareketle, Küçük (1995), Erzurum’un 16.yy. sonu 17. yy. başlarında 1700 eve sahip imar faaliyetleri açısından gelişmiş bir kent olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu dönemden günümüze ulaşan ev bulunmamaktadır (Küçük 1995).

Bu çalışma kapsamında ilgili literatüre bağlı olarak Osmanlı Mimarlığının incelendiği 3 dönemde Erzurum’daki konakların mimari gelişiminin de incelenmesi amaçlanmıştır. Ancak Erzurum’da günümüze ulaşan en eski evin 1734 yılına tarihlenen Polatların Evi; konağın ise 1739 yılına tarihlenen Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı olması nedeniyle çalışma kapsamında yalnızca Geç Döneme ait olan Osmanlı konakları incelenebilmiştir (Sağlam 2019).

Geç Dönemden önce Klasik Dönemde, Evliya Çelebi’nin anlattıklarından hareketle Tozlu ve Küçükuğurlu (2002), 1640’lı yıllarda Erzurum’un çoğunlukla toprağın altına gömülen evlerle dolu olduğuna dikkat çekmektedir. Evin ana girişinin bulunduğu cephe dışındaki cephelerin toprağa gömülü yapılması sert iklim şartlarına karşı konutların uyumlandığının bir göstergesidir. Isı kaybını önlemek amacıyla alınmış diğer bir tedbir ise pencere yerine çatıda havalandırma amaçlı ışıklık yapılması olmuştur. Diğer taraftan dönemde ahırların Erzurum evlerinin planlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Küçükuğurlu

2002). Dönemin duvarları taş olan Erzurum evlerinde ahırların evin bitişiğinde ya da altında yapılması yoluyla evlerin ısıtılmasına katkı sağlanmıştır (Karpuz 1997).

Erzurum’da mevcut olan geleneksel yapılar incelendiğinde, en eski tarihli olan Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı’nın (1739) Geç Dönemin başlarında yapılmış olduğu görülmektedir (Sağlam 2019). Zırnıklı Vehbi Efendi ve sonrasında inşa edilen aynı zamanda Osmanlı Mimarlık dönemlerinden Geç Döneme tarihlenen dönem konaklarında Batılılaşma etkileri görülmemektedir. Bulut (2014) bunun sebebini Erzurum’un devletin merkezine olan uzaklığı ile açıklamaktadır. Diğer taraftan, Anadolu topraklarında Batılılaşma etkisinin görülmeye başlandığı yıllarda üretilmiş yapılarda görülmese de zamanla Erzurum’da da Batılılaşma etkileri görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda ev sahiplerinin güçleri doğrultusunda genellikle cephelerde süslemeler artmış (Şekil 39), kat silmeleri, çıkmalar, yarım sütunlar, taş lentolar gibi birçok eleman cephe süslemelerinde yer almıştır (Çınar 2012).

Şekil 39. Cephe süslemeleri Nemlioğlu Konağı (solda), Atatürk Evi taş sütunu (ortada), Topçu Ağa Konağı cumbası (solda) (Sağlam 2019).

Tozlu ve Küçükuşurlu (2002)’ya göre tarih boyunca tüm dünyada büyük yıkımlara sebep olan depremler, Erzurum’da 19. yy. ın ikinci yarısında kendisini birkaç kez göstermiştir. Özellikle 1859 yılında gerçekleşen depremde Erzurum’da beş bine yakın ev yok olmuştur. Erzurum evleri için dönüm noktası olarak kabul edilen 1859 depreminde neredeyse tüm şehrin yıkılmış, mimari doku büyük ölçüde zarar görmüştür (Akkuş ve Akkuş 2017). Ayrıca bu deprem evlerin inşası anlamında bir kırılma noktası oluşturmuştur. 1859 yılına kadar evler büyük ölçüde çoğu toprağa gömülü olarak yapılmışken bu tarihten sonra evler büyük ölçüde zemin üstünde ve pencereli olarak inşa edilmiştir (Tozlu ve Küçükuşurlu 2002).

1859 depreminden önce evlerin toprağa gömülü olarak yapılmış olması tarihin farklı dönemlerinde iklimin evlerin inşasında belirleyici unsur olduğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda Erzurum'da yer alan konakların planlanması ve inşasında kullanılan malzemelerin seçiminde de iklimin yönlendirici olduğu görülmektedir. Erzurum konaklarının ana malzemesi taştır. Köşe, pencere ve kapı etraflarında kesme taş ile geri kalan dış duvarlarda moloz taşlar kullanılmıştır. İç bölme duvarlarında ise tuğla duvarlara rastlanmaktadır. Erzurum konaklarında taşın eşlikçisi ahşap olmuştur. Duvarlarda hatıl olarak kullanılan ahşabın doğrama ve döşemeler ile iç mekânlarda bulunan elemanlarda yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Karpuz 1993). Konaklarda kullanılan diğer bir ana malzeme ise topraktır. 80 santimetreyi geçen duvarlarda bağlayıcı olarak kullanılan toprağa döşeme ve üst örtülerde de rastlamak mümkündür (Aslanapa 1989).

Çoğunlukla iki katlı yapılan Erzurum konaklarına giriş süslü ahşap kapılarla sağlanmaktadır. Giriş kapısından geçildiğinde ulaşılan taşlık adı verilen, küçük bir pencere ile aydınlatılmış olan mekânın etrafında odunluk ve tandirevi gibi mekânlar bulunmaktadır (Hotan 1947). Ana giriş, iç avlu olarak adlandırılan taşlık, aynı zamanda bir sofa görevi görmektedir. Tandirevi, konakların planlanmasındaki esas alınan merkez olmuş, tandirevi dışında kalan birimlerin üzerine bir kat daha inşa edilerek yaşam odaları oluşturulmuştur (Karpuz 1979).

Erzurum'un günümüzde varlığını sürdüren en eski konağı olan Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı'nın zemin kat planı Şekil 40'da görülmektedir. Bu plan incelendiğinde karmaşık bir yapıya sahip olan konağın sekiz girişinin ve yirmi yedi bağımsız biriminin bulunduğu görülmektedir. Bahçe, kapalı avlu ya da taşlık adı verilen alanlara ulaşılan bu girişlerden tandirevine veya odalara ulaşmak mümkündür. Plandaki dağılım göz önüne alındığında yapının avlu ve tandirevini merkeze alarak tasarlandığı görülmektedir. Kuzey cephede selamlık bölümü, güney cephede ahır ve merak bulunan konağın, arada kalan bölümünün ise haremlik olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca konakta zemin kat dışında yapılmış bir ara, bir üst ve bir bodrum katı da bulunmaktadır (Sağlam 2019). Son olarak Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı planı incelendiğinde, Karpuz (1997)'un da yörenin evlerinde ahır ve merakların yapılara bitişik yapıldığı şeklindeki değerlendirmesine uygun bir mekânsal düzen görülmektedir.

Şekil 40. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı zemin kat planı (EBB KUDEB 2021).

Osmanlı mimarlığının geç döneminin etkileri değerlendirildiğinde, Sağlam (2019)'un da vurguladığı gibi Erzurum konaklarında Batılılaşma etkisi plan düzeyinde görülmemektedir. Ancak dönem evlerinin cephelerinde, tavan süslemelerinde, kapılarında ve iç mekânlarında yer alan birçok mimari elemanda Batılılaşma üslubuna rastlanmaktadır. Bunun sonucunda ana giriş kapısı ile Müceldili Konağı ve Batılılaşma Dönemi üslubunun yazı örneğini barındıran kitabesi ile Hafız Osman Konağı gibi örneklerde yöresel tasarımların ve yapım tekniklerinin sürdürüldüğü ancak aynı zamanda batılı etkilerin görüldüğü kabul edilmektedir (Şekil 41) (Sağlam 2019).

Şekil 41. Müceldili Konağı giriş kapısı (solda), Hafız Osman Konağı kitabe (sağda) (Sağlam 2019).

Batılılaşma Dönemi etkileri anlamında incelendiğinde, Geç Dönem konaklarının duvarlarında taşmalar yapılarak süslemelere yer verildiği görülmektedir. Bu süslemelerde Batılılaşmanın en belirgin motiflerinden S ve C kıvrımlarına rastlamak mümkündür (Sağlam 2019). Dönemde Batılılaşma etkisiyle önce oldukça sade olan cephelere hareket katabilmek amacıyla çıkmaların yapıldığı, saçak ve çörten gibi elemanlara yer verildiği görülmektedir. Dönemde cepheleri hareketlendiren bir eleman da kapılar olmuştur. Dönemde çift kanatlı, büyük ve kalın ahşaptan yapılmış, Z biçiminde kuşaklarla ve farklı şekillerde görülen tokmaklarla süslenmiştir (Akkuş ve Akkuş 2017).

Karpuz (1993)'un da ifade ettiği gibi geleneksel Erzurum evlerinin bölgedeki diğer evlerden en büyük farkını oluşturan tandirevi, Erzurum evlerinin mimarisinde çok özel bir yere sahiptir. İçinde birçok eleman barındıran tandirevinin elemanları tandırbaşı, baba ocağı, seki, kurun, kiler, terekler ve kırlangıç örtüdür. Geç Dönemin Erzurum evleri üzerinde gösterdiği süsleme etkisi, tandirevinin içindeki bu elemanlarda da görülmektedir. Taş malzeme kullanılan tandırbaşı ve baba ocağında yer alan taşlarda süslemeler ve çıkmalar yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan tereklerde kullanılan ahşaplarda S ve C kıvrımlı motiflere, içbükey ve dışbükey süslemelere rastlamak mümkündür (Sağlam 2019). Dönemin konaklarında tavan süslemeleri oldukça büyük bir yere sahiptir. Tavan süslemelerinde de Batılılaşma Döneminin plastik sanatları, kıvrımları ve bitkisel motiflerinin izlerine rastlamak mümkündür (Akkuş ve Akkuş 2017).

Geç Dönem Osmanlı Mimarlığının son kısmını oluşturan Ulusal Mimarlık döneminde Erzurum kenti incelendiğinde, Batılılaşma Dönemine göre daha az eser üretildiği görülmektedir. Batılılaşma ve Ulusal Mimarlık arasında kalan Hafız Osman Konağı (1904) (Şekil 42) ve Müceldili Konağı (1901) (Şekil 43) gibi bazı eserlerin her iki dönemden de etkiler taşıması sebebiyle geçiş dönemi özellikleri taşıdıkları söylenebilir (Sağlam 2019).

Şekil 42. Hafız Osman Konağı.

Şekil 43. Müceldili Konağı.

Kulözü (2016)'ye göre ulusalcı söylemler paralelinde gelişen Ulusal Mimarlık döneminde Vali Konağı ve günümüzde Atatürk Evi Müzesi olarak hizmet veren konak dönem özelliklerine göre inşa edilmiştir. Dönemin belirgin özelliklerinden taş kitabeler, taş sütun başlıkları ve bu başlıklarda görülen bitkisel süslemeler, dışa taşırılmış ve genişlemiş pencereler, çerçevelenmiş kapılar, balkona dönüşen cumbalar, eğimli çatılar ve çıkma yapmayan dış duvarlar dönemin ev ve konaklarında net bir şekilde görülebilmektedir (Sağlam 2019).

Sağlam ve Yurttaş (2020)'a göre I. Dünya Savaşında (1914-18) Erzurum evlerinin büyük bir kısmı özellikler Ermeniler tarafından yakılıp yıkılmıştır. Savaş sonrasında kentte başlayan imar faaliyetleri Cumhuriyet'in ilanına (1923) kadar çeşitlilik göstermiştir. Kuban (2007)'a göre başlarda Art Nouveau üslubu olarak adlandırılan bu döneme kadar İslamiyet sebebiyle sade tutulan cepheler bu dönem itibariyle süslenerek ön plana çıkarılmıştır. Konakların bahçelerinde bulunan çeşmelerden pencere kenarlarındaki motiflere kadar süslemelerin ön plana çıkarılması dönemin yapıları arasında görsel bütünlük sağlanmasına katkı sağlamıştır (Kıyıcı 1998).

Ulusal Mimarlık döneminde Erzurum'un konaklarında özgün Türk mimarisinin etkilerinin yansıtılmaya devam edildiği ancak kapı pencere gibi bazı elemanlarda Batı tarzına atıf yapıldığı söylenebilir. Bu atıfların özellikle sivil mimari örneklerinde yer alması onları daha da değerli kılmaktadır (Orman 2002).

Her bir odası birden fazla işleve sahip olan konaklar, Geç Dönem boyunca harem ve selamlık bölümleri olarak planlanmaya devam etmiştir. Ayrıca yaşanan üslup değişiklikleri sebebiyle planlarda haremlik kısmının artık kesin bir şekilde ayrılmasa da farklılaştığı hissedilmektedir (Gök ve Kayserili 2013). İklim sebebiyle önceleri ev ile bitişik ya da alt

katında yer alan ahır, merak gibi birimler bu dönemde evlerden ayrılmıştır. Ayrıca simetrik planlama yapılması da bu dönemde gündeme gelmiştir. Bu gelişmeyle paralel olarak kullanılan kapı pencerelerin de aynı boyutlarda olmasına özellikle önem verilmiştir (Sağlam 2019).

Geç Dönem Osmanlı Mimarisi ile şekillenen Erzurum konaklarının günümüze ulaşan örnekleriyle beraber kaynaklardan bilgi edinebilen konaklar da değerlendirildiğinde Erzurum Konakları plan şemasının tandirevi merkezli olduğu, haremlik ve selamlık etrafında şekillendiği görülmektedir (Sağlam 2019). Haremlik ve selamlık bölümleri, Türk Evi'ne İslamiyet ile girmiş olan cinsiyet temelli bir ayrımdır. Bu bölümler Erzurum konaklarında Geç Dönemin sonlarına dek net bir şekilde ayrılmıştır. Ancak bu dönemde görülmeye başlanan Batılılaşma etkileri ve kadınların sosyal hayatta kendilerine daha fazla yer bulabilmeleri gibi sebeplerle haremlik ve selamlık bölümleri zamanla birbirinin içine geçmiş ve bu ayrım ortadan kalkmıştır.

Erzurum evlerinin koruma sürecinde önemli bir araç olan tescil süreçleri incelendiğinde ilk kez bir Erzurum evinin tescillendiği tarihin 1970 olduğu görülmektedir. İzleyen 10 yılda sadece 8 Erzurum evi tescillenmiştir. Akkuş ve Akkuş (2017) tarafından yapılan çalışmada tescillenmemiş evlerin sayısında büyük bir azalma olduğu ifade edilmiştir. 2007 yılına kadar 17 tescilli evde herhangi bir kayıp olmazken tescilsiz evlerin %12'sinin yok olduğu görülmüştür (Atabeyoğlu vd 2009). Diğer bir ifadeyle 2000'li yıllara kadar sınırlı kalan tescil işlemlerinde bu tarihten sonra büyük bir artış görülmüştür (Akkuş ve Akkuş 2017).

Diğer taraftan, günümüze ulaşmış sınırlı sayıda Erzurum konağının var olmasından da anlaşıldığı üzere, tarihi çevrelerde koruma sorunsalı Erzurum konakları örneğinde de görülmektedir. Erzurum konaklarına ve birçok Erzurum evine 1970 yılından beri tescil işlemi [H1]yapılmış olmasına karşın yeterince sahip çıkılamamıştır. Koruma kavramının gereklilikleri ve korunan eserin sürdürülebilirliğini sağlamanın öneminden hareketle bu konaklar için koruma planlarının hazırlanması ya da restore edilerek yeniden işlevlendirilmeleri yoluyla koruma-kullanma dengesi içerisinde kültürel mirasımızın kaybının önüne geçilmelidir.

Sonuç olarak kuramsal çerçeve başlığını taşıyan bu bölümde Literatür Özeti ve Teorik Çerçeve sunulmuştur. Bunun sonucunda; Erzurum özelinde tescilli kültür varlığı olarak korunan konaklara odaklanan bir çalışmanın bu araştırmaya kadar üretilmediği, tescilli

Erzurum evleri üzerine yapılmış olan çalışmalarda da konakların derinlemesine irdelenemediği görülmüştür. Ayrıca köklü bir geçmişe sahip ve bu zenginliği kentsel mekanında okunabilir bir kent olan Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı konakları ile ilgili alınan koruma kararlarının ve uygulamalarının daha önce herhangi bir çalışmada yer almadığı ortaya konulmuştur. Buradan hareketle Erzurum'da bulunan Geç Dönem Osmanlı konaklarına odaklanılan bu çalışma özgün bir değere sahiptir. Bu tezin literatürde bulunan konuyla ilgili boşluğu doldurmaya katkı yapması Erzurum'da yer alan konaklara ilişkin yapılacak sonraki bilimsel çalışmalar ile uygulamalar için bir temel oluşturması ve yönlendirici olması beklenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın Materyali

Bu çalışmanın materyalini Erzurum ili, Yakutiye ilçesinde yer alan Erzurum Kalesi'nin çevresine odaklanan Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi kapsamında korunmakta olup rölöve, restitüsyon ve restorasyon (3R) projeleri yapılarak gerekli uygulamalar sonucunda iyileştirilmiş konaklar oluşturmaktadır. Projeye konu olan Erzurum Kale çevresinde bulunan Osmanlı Dönemi konaklarından ikisi bu çalışma kapsamında örnek konaklar olarak seçilmiş ve detaylı bir şekilde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın materyalinin sunulduğu bu bölümde öncelikle örnek konakların yer aldığı Erzurum iline ilişkin genel bilgiler ortaya konulacaktır. İkinci olarak Erzurum ilinde yer alan tüm konaklar ele alınacaktır. Bu başlık altında kent bulunan bütün konaklar tablolar ve haritaların yardımıyla sunulacaktır. Üçüncü olarak Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesine ilişkin bilgiler verilecek, proje alanının 1. etabı içerisinde yer alan tescilli Osmanlı Dönemi konakları ortaya konulacaktır. Dördüncü olarak çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi Konağı ve Işıklılar Konağı bu araştırma kapsamında ulaşılan bilgiler doğrultusunda ortaya konulacaktır.

Erzurum iline ilişkin genel bilgiler

25.066 km²'lik alanıyla Türkiye'nin 4. büyük ili olan Erzurum; kuzeyinde Rize, doğusunda Ağrı, batısında Erzincan illeri ile komşudur. Toplam 20 ilçesi bulunan kentin Aziziye, Palandöken ve Yakutiye merkez ilçeleridir. Yakutiye Erzurum'un yerleşiminin en eski merkezi olan Erzurum Kalesi'nin bulunduğu ilçedir (Dursun 2022).

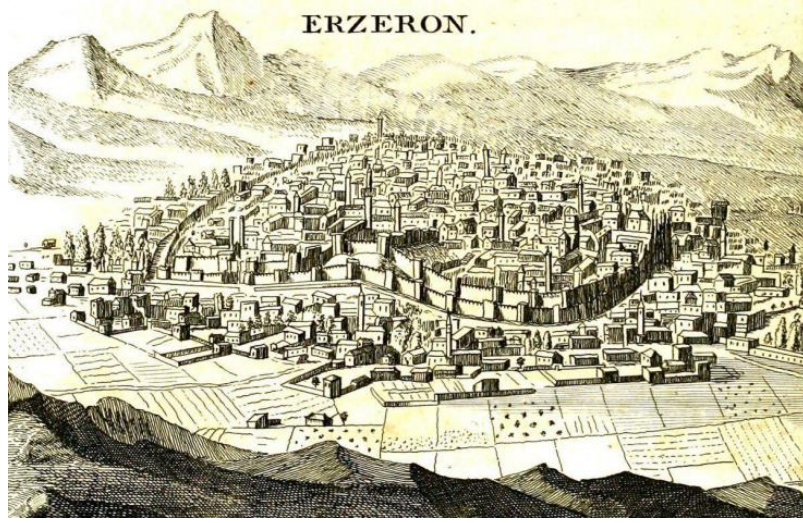
Pamuk (2005)'un da ifade ettiği gibi Anadolu'nun en eski ve en büyük şehirlerinden birisi olan Erzurum; Fırat nehrinin yukarı havzasında geniş bir ovanın kenarında ve Palandöken Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Erzurum Anadolu tarihi açısından siyasi, sosyal ve ekonomik olarak önemli olayların yaşandığı bir bölge olmuştur. Bu nedenle de kent coğrafi konumunun verdiği stratejik bir öneme sahiptir. Erzurum'un yer şekillerinin önemli bir bölümünü kıvrım dağları oluşturmaktadır. Bu dağların etkisiyle ortalama yükseltisi 1859 m. olan kentte sert karasal iklim hâkimdir. Kente görülen sert iklim koşulları sebebiyle fiziki ve beşeri faaliyetler olumsuz yönde etkilenmektedir (Yavaş 2012). Diğer taraftan, kentin bulunduğu havza sebebiyle jeolojik yapısı kentin gelişimi açısından önemli bir faktör

olmuştur. Bu bağlamda Bektaş Dönmez (2020) jeolojik yapının getirmiş olduğu kayaçlar gibi materyallerin, Erzurum’da mimari yapıların ana malzemesi olduğuna dikkat çekmektedir.

Sert iklimine rağmen akarsular ve dağ eteklerinde yer alan verimli ovalarıyla tarıma ve hayvancılığa uygun özelliklere sahip olan Erzurum’un kültürel gelişimi incelendiğinde, kentin birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Hurriler, Urartular, Kimmerler, Medler, Partlar, İskitler, Romalılar, Persler, Bizanslılar, Selçuklular, İlhanlılar, Sasaniler, Moğollar, Araplar ve Safeviler’e ev sahipliği yapmış olan kent, Osmanlı Devleti tarafından 1518-1519 yıllarında fethedildikten sonra Türklerin denetimi altına girmiştir (Karpuz 1979; Turan 2013; Kulözü Uzunboy 2017).

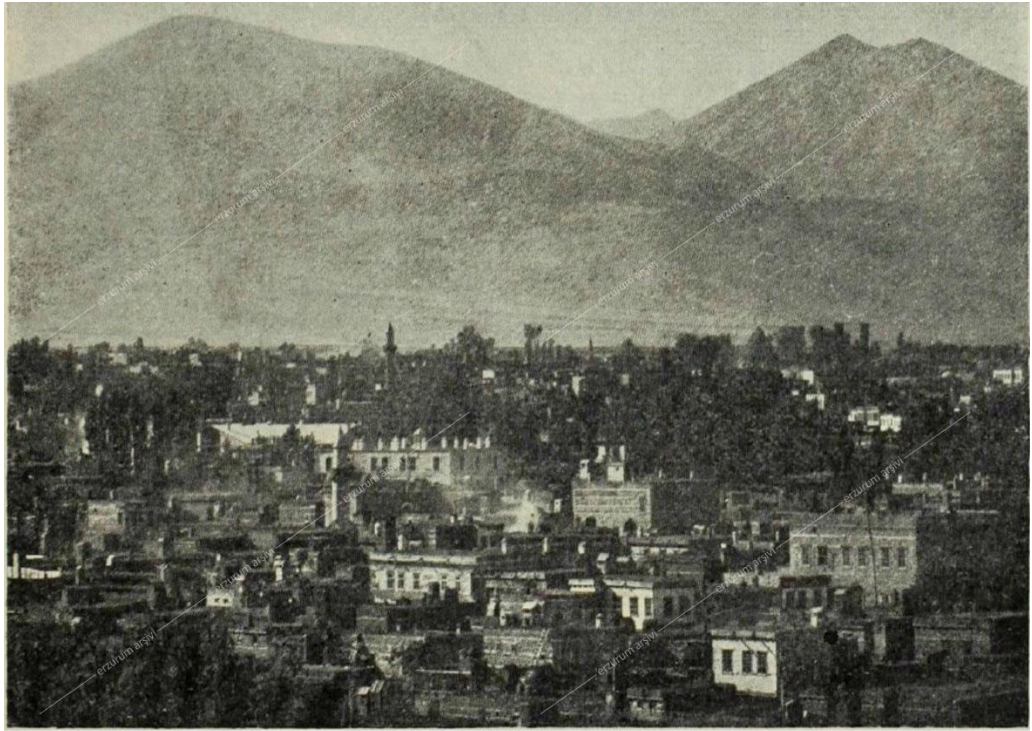
MÖ. 4000'lere dayanan tarihi içerisinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Erzurum’da Saltuklular döneminde kentin önemli eserlerinden olan Tepsi Minare, Kale Mescidi, Ulu Cami ve Emir Saltuk Kümbeti inşa edilmiştir. Ayrıca Gürcü Kapı, Tebriz Kapı, Yeni Kapı ve Erzincan Kapıyı birbirine bağlayan surların inşa edildiği dönemdeki kentin yerleşim yeri bu tezin çalışma alanı olan Kültür Yolu Projesinin 1. Etap alanı ile çakışmaktadır (Yurttaş 2008). 1500’lü yıllarda Osmanlı hâkimiyetine giren kentte hızla başlayan imar faaliyetleri sırasında kentin surlarla çevrili olduğu ve iç kalenin çevresinde nehir bulunan bir ovada yer aldığı bilinmektedir (Yurttaş 2008). Osmanlılar dönemindeki kentsel gelişim incelendiğinde 16. yy. itibarıyla kentin sur dışına taşığı; camiler, hanlar ve hamamlar gibi kamusal yapıların yapıldığı görülmektedir (Kayserili 2011).

Şekil 44’de sunulan 17. yy. a tarihlenen gravür incelendiğinde ticari ve askeri bir üs noktası haline gelen kentin yapılaşması görülmektedir. Kentin tarihi çekirdeğini saran surların dışında da yerleşim alanlarının gelişmiş olduğu görülmektedir. Yaklaşık iki asır hızla devam eden kentin gelişimi, Osmanlı Döneminin son yüzyılında yaşanan savaşlar sebebiyle duraksamıştır. Bu dönemde şehirde askeri yapıların yoğun olarak yapıldığı bilinmektedir (Narmanlıoğlu 2011).

Şekil 44. 17. yy. Tournefort Erzurum Gravürü (Narmanlıoğlu 2011).

1800'lü yıllarda yaşanan savaşlar sebebiyle yaşanan kentte oluşan tahribatların onarımlar yoluyla giderildiği, 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı öncesine ait kentin görüntüsünden de anlaşılmaktadır (Şekil 45). Erzurum'un Osmanlı Dönemindeki yaşadığı son zorlu günler I. Dünya Savaşı sırasında yaşanmıştır. Bu süreçte Rusların eline geçen şehirde şiddetli kış yaşanması sebebiyle batıya büyük bir göç yaşanmıştır. 1918 yılında tekrar bir Osmanlı kenti olan Erzurum'da 1922 yılına kadar yapılaşma yeniden başlamıştır (Yavaş 2012).

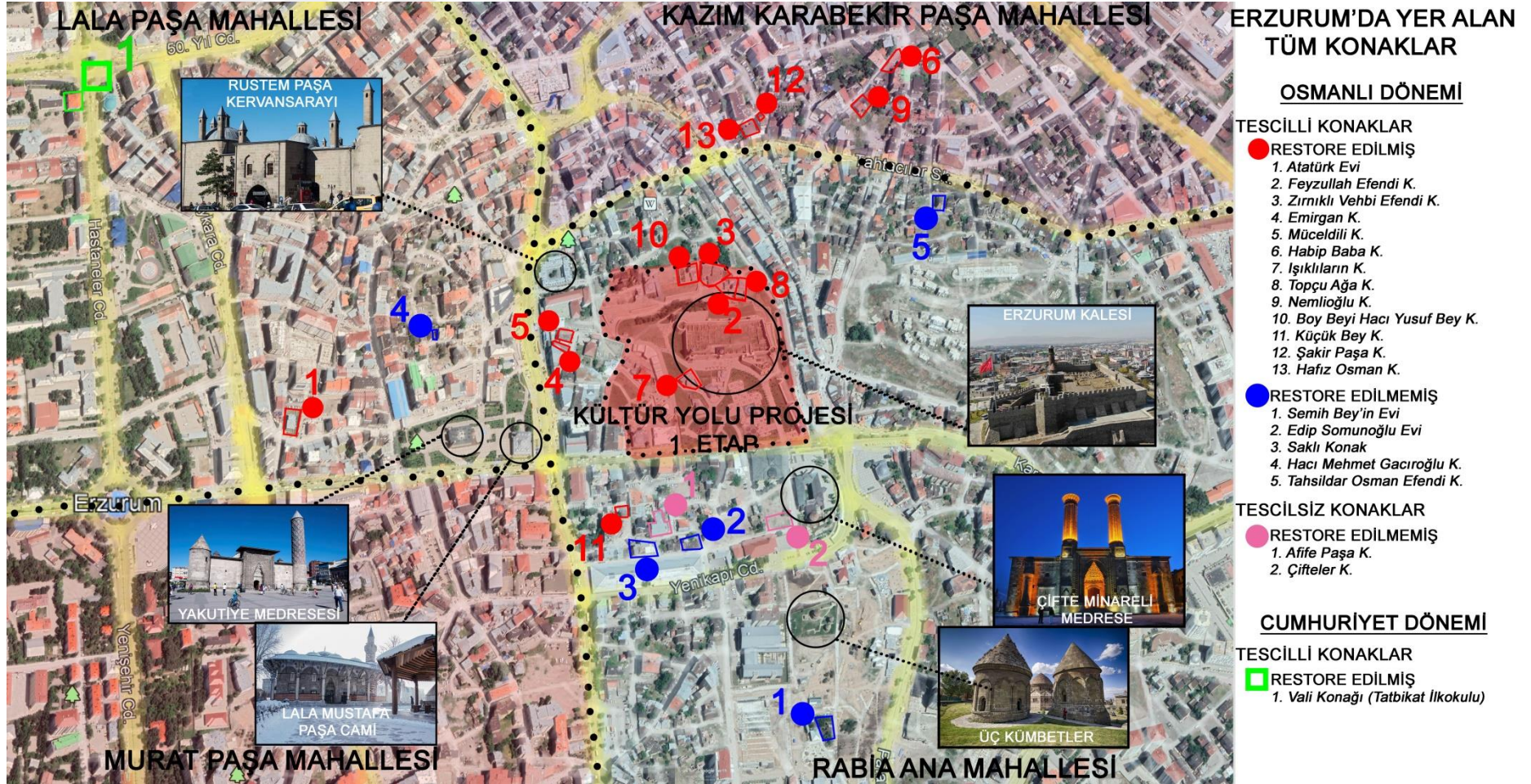
Şekil 45. 1912 yılı Erzurum kent görünümü (erzurumarsiv.com Erişim Tarihi:22.02.2023).

Çalışmanın bu bölümünde tarihsel ve kültürel gelişimi incelenen şehirde kentleşme süreci Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kurulmasının ardından devam etmiştir. Günümüzde Erzurum kentinin gelişimi eğitim ve turizm başta olmak üzere sanayi gibi sektörlerin etkileri ile devam etmektedir. 21. yy. da Erzurum, 1957 yılında kurulmuş olan ve günümüz Türkiye'sinde en fazla öğrenciye eğitim veren 2. üniversitesi olma özelliğine sahip Atatürk Üniversitesi ile 2010 yılında kurulan Erzurum'un ikinci üniversitesi olan Erzurum Teknik Üniversitesi'nin etkisiyle bir eğitim kenti haline gelmiştir. Ayrıca sanayi alanında yapılan yatırımlar sayesinde açılan fabrikalar ve ulaşım koşullarının tünel ve geçitlerle kolaylaştırılması ile gelişmekte olan kent Türkiye'nin birden fazla fonksiyona sahip önemli kentlerinden biridir (Kayserili 2011).

Erzurum ilinde yer alan konaklar

Erzurum'un kentsel gelişim süreci içerisinde önemli bir yere sahip olan konaklar aynı zamanda sivil mimarinin de önemli bir parçasıdır. Çalışmanın bu bölümünde Erzurum'da bulunan konaklar; tarihlendikleri dönemlerden hareketle Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş konaklar olarak incelenmiştir. Ayrıca konakların kentin mekânsal gelişimi içerisinde yerleri, konakların tescilli/tescilsiz ve restore edilmiş/edilmemiş gibi bilgileri ve bu araştırmanın örnek alanını oluşturan Kale Çevresi Kültür Yolu Projesinin 1. Etap alanı da ortaya konulmuştur. Şekil 46'da ayrıca, Erzurum'un önemli tarihi eserleri de sunulmuştur. Bu yolla Erzurum konaklarının kentin tarihi eserleri ile mekânsal ilişkisi de ortaya konulmuştur. Bu kültür varlıkları Erzurum Kalesi (420-440), Üç Kümbetler (12-14. yy.), Çifte Minareli Medrese (13. yy. sonu), Yakutiye Medresesi (1310), Rüstem Paşa Kervansarayı (1544-1560) ve Lala Mustafa Paşa Cami (1562)'dir (Zaman vd 2018). Erzurum'un en önemli tarihi eserleri olarak kabul edilen bu yapılar dışında kentte çok sayıda han, hamam, cami ve tabyalar gibi kültür varlığı bulunmaktadır.

Şekil 46'da yer alan haritada sunulan 21 konağın biri Erken Cumhuriyet Dönemine, 20'si ise Osmanlı Dönemine aittir. Cumhuriyet döneminde yapılmış olan Vali Konağı tescilli bir yapıdır, restore edilmiştir ve günümüzde Tatbikat İlkokulu olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Döneminde yapılan 20 konaktan ikisi tescilli değildir ve restore edilmemiştir. Bunların dışında kalan 18 Osmanlı Dönemine ait konak tescillidir (Tablo 3).

Şekil 46. Erzurum'da yer alan tüm konaklar haritası.

Şekil 46’da bulunan harita ile tablo 3, bir bütün olarak incelenebilmesi amacıyla aynı düzende oluşturulmuştur. Haritada yer alan tüm konaklar aynı sıralama ile tabloda verilerek bilgileri detaylandırılmıştır. Tescil tarihlerine göre sıralanan konakların yapım tarihleri ve 2022 yılı itibarıyla mevcut durumları sunulmuştur.

Tablo 3. Erzurum’da Bulunan Konaklar (Sağlam (2019)’ dan Yararlanılarak Oluşturulmuştur).

NO	KONAK	MAHALLE/İLÇE	YAPIM TARİHİ	FİZİKİ DURUMU	TESCİL DURUMU
1	Atatürk Evi	Lalapaşa/Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
2	Feyzullah Efendi	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
3	Zırnıklı Vehbi Efendi	Rabia Ana /Yakutiye	18. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
4	Emirgan	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
5	Müceldili	Rabia Ana /Yakutiye	20. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
6	Habip Baba	Kazımkarabekir Paşa/Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
7	Işıklılar	Rabia Ana /Yakutiye	18.yy	Restore Edilmiş	Tescilli
8	Topçu Ağa	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
9	Nemlioğlu	Kazımkarabekir Paşa/Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
10	Boy Beyi Hacı Yusuf Bey	Rabia Ana /Yakutiye	20. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
11	Küçük Bey	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
12	Şakir Paşa	Kazımkarabekir Paşa/Yakutiye	19. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
13	Hafız Osman	Kazımkarabekir Paşa/Yakutiye	20. yy	Restore Edilmiş	Tescilli
1	Semih Bey’in Evi	Rabia Ana /Yakutiye	18. yy	Onarım Gerekli	Tescilli
2	Edip Somunoğlu Evi	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Onarım Gerekli	Tescilli
3	Saklı Konak	Rabia Ana /Yakutiye	20. yy	Basit Müdahale Gerekli	Tescilli
4	Hacı Mehmet Gacıroğlu	Lalapaşa/Yakutiye	19. yy	Restorasyon Gerekli	Tescilli
5	Tahsildar Osman Efendi	Rabia Ana /Yakutiye	19. yy	Restorasyon Gerekli	Tescilli
1	Afife Paşa	Rabia Ana /Yakutiye	18. yy	İyi Durumda	Tescilsiz
2	Çifteler	Rabia Ana /Yakutiye	20. yy	İyi Durumda	Tescilsiz
1	Vali Konağı (Tatbikat İlkokulu)	Lalapaşa/Yakutiye	20. yy	Restore Edilmiş	Tescilli

Erzurum’da yer alan konaklar içerisinde restore edilmiş olan 13 konağın restorasyon projelerine ilişkin bilgi Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 4’de konaklar tablo 3’te verildiği sıra ile sunulmuştur. Böylece konakların hangi amaçla restore edildiğinin de ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre; Erzurum’da bulunan ve restore edilmiş 13 konaktan 7’si Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi kapsamında restore edilmiştir. Bu 7 konaktan Feyzullah Efendi, Zırnıklı Vehbi Efendi, Işıklılar, Topçu Ağa ve Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konaklarının restorasyonu projenin 1. Etapı; Şakir Paşa ve Hafız Osman Konaklarının restorasyonu ise projenin 3. Etapı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Erzurum’da Restorasyonu Yapılan Tescilli Osmanlı Dönemi Konakları (Sağlam (2019)’dan Yararlanılarak Oluşturulmuştur).

NO	KONAK İSMİ	YAPIM TARİHİ	TESCİL TARİHİ	RESTORASYONUN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ KAPSAM
1	Atatürk Evi	19. yy	22.03.1996	Atatürk Evi Restorasyon Projesi
2	Feyzullah Efendi	19. yy	5.05.2000	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap
3	Zırnıklı Vehbi Efendi	18. yy	5.05.2000	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap
4	Emirgan	19. yy	11.05.2002	Tarihi Emirgan Konağı Onarım Projesi
5	Müceldili	20. yy	11.05.2002	Tarihi Müceldili Konağı Restorasyon İşİ
6	Habip Baba	19. yy	15.06.2007	Habip Baba Konağı Restorasyon Projesi
7	Işıklılar	18. yy	25.08.2010	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap
8	Topçu Ağa	19. yy	25.08.2010	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap
9	Nemlioğlu	19. yy	25.08.2010	Yeğenağa Mah. Sokak Sağıklaştırma Projesi
10	Boy Beyi Hacı Yusuf Bey	20. yy	26.08.2010	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap
11	Küçük Bey	19. yy	15.06.2012	Küçük Bey Konağı İyileştirme Projesi
12	Şakir Paşa	19. yy	19.06.2014	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 3. Etap
13	Hafız Osman	20. yy	19.06.2014	Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 3. Etap

Tablo 4’te yer alan konaklardan Atatürk Evi (1), restorasyon projesi sonrasında yeniden işlevlendirilmiştir ve bu doğrultuda günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Emirgan Konağı (4) restorasyon sonucunda tarihi bir konak olarak ziyaretçiler için açılırken Müceldili Konağı (5) restoran haline getirilmiştir. Habip Baba Konağı (6) ise yapılan uygulamalar sonucunda kütüphane olarak işlevlendirilmiştir. Nemlioğlu Konağına (9) henüz bir işlev verilmezken bulunduğu sokaktaki tarihi evlerle bir bütün olarak restorasyon işlemleri yapılmıştır. Küçük Bey Konağı (11) ise geleneksel bir kafe-restorana dönüştürülmüştür. Feyzullah Efendi Konağı (2), Erzurum Geleneksel El Sanatları (ERGES Konağı) Merkezi olarak kullanılmaktadır. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı (3), müze, halk eğitim merkezi ve misafirhane olarak kullanılması planlanarak restorasyonu yapılmış ancak henüz faaliyete geçmemiştir. Işıklılar Konağı (7), Erzurum Şehir Arşivi olarak müze haline getirilirken Topçu Ağa Konağı (8), Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi olarak faaliyete geçirilmiştir. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı (10), Harp Malulü Gaziler Şehit Dul ve Yetimleri Derneği olarak hizmet vermektedir. Şakir Paşa (12) ve Hafız Osman (13) Konakları ise çalışmaları bitmediğinden henüz faaliyete geçmemiştir. Tablo 4’de sunulan Şekil 46 ve 47’de de kentsel mekânda dağılımı verilen Osmanlı Dönemi konaklarının haritalarda da görüldüğü gibi Kültür Yolu Projesi 1. Etapı olarak belirlenmiş olan alanın içinde ve çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmanın örneğini oluşturan ve detaylı inceleme yapılan Işıklılar ve Feyzullah Efendi Konaklarının da bu alanda yer almasından hareketle çalışmanın izleyen bölümünde Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi hakkında bilgi sunulacaktır.

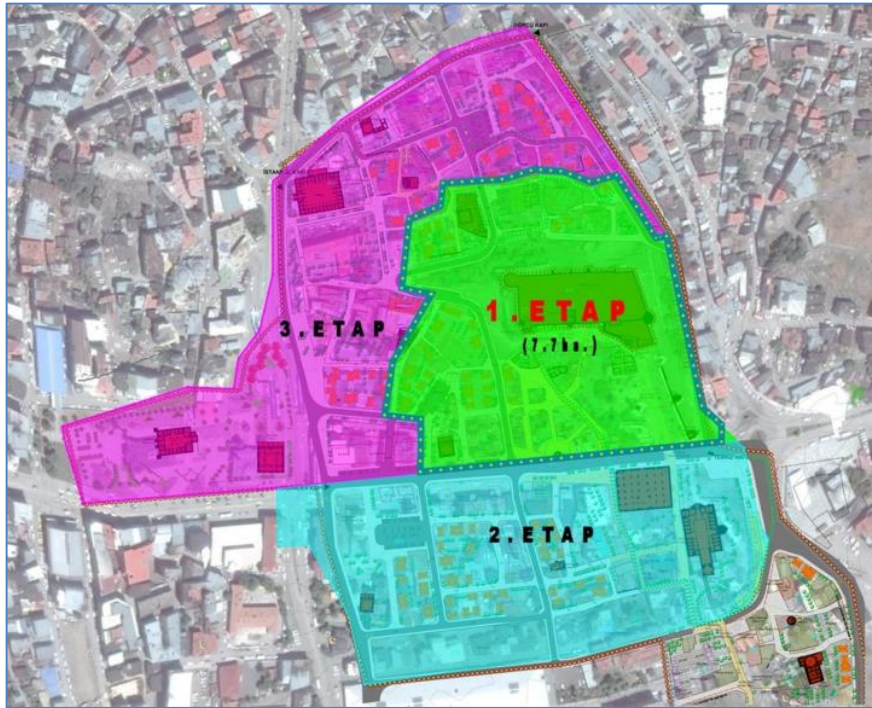
Şekil 47. Erzurum'da restorasyonu yapılan tescilli Osmanlı Dönemi Konakları haritası.

Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi

Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi tarihi dokunun korunması ve yeni kent dokusu ile bütünleştirilmesi, kültürel mirasın sürdürülmesi, hem ekonomik olarak hem de sosyal açıdan topluma kazandırılması gibi amacıyla hazırlanmıştır ve uygulamaya koyulmuştur. 2010 yılında uygulanmaya başlayan proje Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından 3 etapta toplam 231.000,00 m² alanda yürütülmektedir (EBB KUDEB 2021).

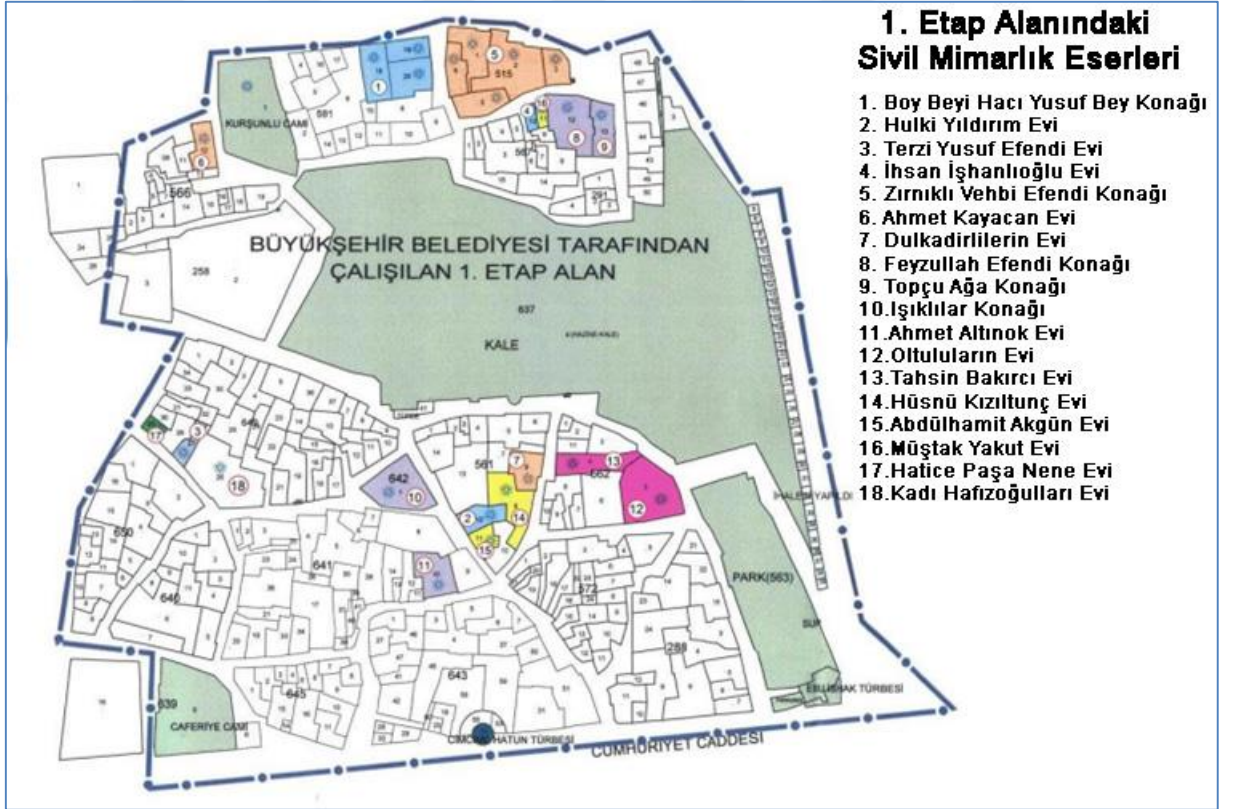
Projenin en büyük hedeflerinden biri Erzurum'un turistik alanlarının iyileştirilmesidir. Böylelikle kentin kış turizm potansiyeli desteklenecek, geleneksel el sanatlarının üretimi ve kentin tarihsel geçmişi ön plana çıkarılacaktır. Ayrıca tarihi alanların turizme kazandırılması kent sakinleri için hem ekonomik hem sosyal katkı sağlayacak, kültürel varlıkları gelecek nesillere ulaştırılacaktır.

Projenin etaplarını gösteren şekil 48 incelendiğinde her bir etabın çalışma alanı ayrı ayrı görülmektedir. 7.7 hektarlık 1. Etap alanında Erzurum Kalesi, 2. Etap alanında  ifte Minareli Medrese ve Ulu Cami, 3. Etap alanında Rüstem Paşa Kervansarayı, Lala Mustafa Paşa Cami ve Yakutiye Medresesi'nin yer aldėı görülmektedir. Bunların da içinde bulunduğu proje alanında toplamda 18 anıtsal eser ve 26 sivil mimarlık eseri bulunmaktadır.

şekil 48. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu proje alanı haritası (EBB KUDEB 2021).

Bu tez çalışması için Kültür Yolu Projesinin, Şekil 49’da detaylı bir biçimde görülen, 1. Etapı örnek alan olarak belirlenmiştir. Bu seçimde belirleyici olan hem bu tezin yazıldığı 2022 yılında, bu etabın projenin en büyük tamamlanma oranına sahip olan etabı olması hem de anıtsal ve sivil mimarlık eserlerinin yoğun olarak bu etapta bulunmasıdır. Ayrıca %95’ten fazlası tamamlanmış olan 7.7 hektarlık alana sahip 1. Etabın 3.5 hektarlık kısmı 3. Derece Arkeolojik Sit alanı ve 0.9 hektarlık kısmı 1. Derece Arkeolojik Sit alanından oluşmaktadır. Ulu Cami’nin kuzeyi, Caferiye Cami’nin doğusu, Kurşunlu Cami’nin güneyi ve Bat Pazarı’nın batısı arasında kalan alan olarak tanımlanan 1. Etap proje alanında toplam 9 anıtsal yapı (kale, türbe, hazire cami) ve 16 tescilli konut bulunmaktadır (Tablo 4). Konutların 5 tanesi bu çalışmanın teorik çerçeve kısmında ortaya konulan konak özelliklerine sahip olan yapılar iken 11 tanesi geleneksel Erzurum Evleri’dir.

Şekil 49. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu 1. Etap Proje alanında restorasyonu yapılan sivil mimarlık eserleri haritası (EBB KUDEB 2021).

Kültür Yolu Projesinin 1. Etap Alanı içerisinde yer alan anıtsal yapılar; Erzurum Kalesi-İç Kale, Tepsi Minare, Kale Çeşmesi, Kale Mescidi, Kurşunlu Cami, Caferiye Cami ve Haziresi, Cime Hatun Türbesi ile Ebu İshak Kaziruni Türbesi’dir. Ayrıca 1. Etap Alanı içerisinde yer alan restorasyonu yapılarak yeni işlevlerine kavuşturulan 5’i konak olmak üzere 18 sivil mimarlık eseri (Tablo 5) bulunmaktadır. Proje ile Erzurum’un kültürel miras

açısından zengin bir alanına odaklanılmasından hareketle, projeyi örnek olarak çalıştığı tezinde Ayyıldız (2022), Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesinin 1. etap çalışmaları kapsamında; planlama, projelendirme ve parsel düzenlemeye ilişkin koruma ilkelerine %83, restorasyon, bakım ve onarıma ilişkin koruma ilkelerine %81, kullanma, işlevlendirme ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına ilişkin koruma ilkelerine %60 düzeyinde uyulduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca tüm koruma ilkelerinin göz önüne alınarak değerlendirilmesi sonucunda tüm ilkelerin %78'ine uygun, %2'sine kısmen uygun olduğu ve %20'sine uygun olmadığı belirlenmiştir (Ayyıldız 2022).

Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etap Alanı içerisinde yer alan 5 konaktan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları'nın örnek olarak seçildiği çalışmanın bu bölümünde Tablo 5'te sunulan 16 sivil mimarlık eseri içerisinde kalan ve 18., 19. ve 20. yy. larda inşa edilmiş diğer 3 konak da plan şemaları ve görmüş oldukları müdahaleler sonrası durumlarıyla bu çalışma kapsamında ortaya konulacaktır. Çalışmanın odaklandığı 2 örnek konak ile birlikte çalışma alanında yer alan bu konaklar 18. yy. da inşa edilen Zırnıklı Vehbi Efendi ve Işıklılar Konakları; 19. yy. da inşa edilen Feyzullah Efendi ve Topçu Ağa Konakları ile 20. yy. da inşa edilen Boy Beyi Hacı Yusuf Efendi Konağı'dır. Işıklılar Konağı Erzurum Kalesi'nin güneyinde, diğer 4 konak ise Kale'nin kuzeyinde bulunmaktadır.

Tablo 5. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Eapta Bulunan Sivil Mimarlık Eserleri (Sağlam (2019)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur).

NO	EV / KONAK	YAPIM TARİHİ	YENİDEN KULLANIM PLANI
1.	Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı	20. yy.	Gazi, Şehit ve Yetimleri Derneği
2.	Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı	18. yy.	Müze+Halk Eğitim+Misafirhane
3.	Topçu Ağa Konağı	19. yy.	Butik Otel+Kafeterya
4.	Feyzullah Efendi Konağı	19. yy.	Apart Otel
5.	Işıklılar Konağı	18. yy.	Erzurum Şehir Arşivi
6.	Hulki Yıldırım Evi	19. yy.	Kafe-Restoran
7.	Terzi Yusuf Efendinin Evi	20. yy.	Apart Otel
8.	İhsan İshanlıoğlu Evi	20. yy.	Konut
9.	Ahmet Kayacan Evi	19. yy.	Konut
10.	Dulkadirli Evi	18. yy.	Apart Otel+Kafeterya
11.	Ahmet Altınok Evi	18. yy.	Butik Otel
12.	Hüsnü Kızıltunç Evi	18. yy.	Apart Otel+Açık Hava Restor.
13.	Abdülhamit Akgün Evi	19. yy.	Butik Otel+Kafeterya
14.	Müştak Yakut Evi	20. yy.	Konut
15.	Hatice Paşa Nene Evi	19. yy.	Apart Otel
16.	Kadı Hafizoğulları Evi	18. yy.	Apart Otel+Kafeterya

Erzurum Kale Çevresi Kùltür Yolu Projesi 1. Etapta Yer Alan Geç Dönem Osmanlı Konakları

Çalışmanın bu bölümünde, tezin örnek alanını oluşturan Erzurum Kale Çevresi Kùltür Yolu Projesi 1. Etabında yer alan Geç Dönem Osmanlı Konakları araştırma kapsamında elde edilen bilgilerle ortaya konulacaktır. Bu kapsamda konakların özgün planları sunulmak istenmiş ancak rölöve çizimleri kullanılamamıştır. Çünkü konakların restorasyon çalışmaları öncesinde bazı bölümleri yok olmuştur ve sonradan yapılan ekleri özgün değildir. Bu nedenle ana plan bilgilerinin net bir şekilde okunabileceği konakların plan tipolojileri restitüsyon plan ve cephe çizimleri üzerinden çıkarılarak hazırlanan tablo ile sunulmuştur. İzleyen bölümde ilk olarak Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı, Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı ile Topçu Ağa Konağı sunulacaktır. Ardından bu tezin örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları ortaya konulacaktır.

1. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı

Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi'nde Kurşunlu Cami Sokak'ta 581 ada 7 numaralı parselde bulunan ve 1904 yılında inşa edilmiş olan konak, 25.08.2010 tarihinde korunması gereken taşınmaz kùltür varlığı olarak tescillenmiştir (EKVKBKM 2021).

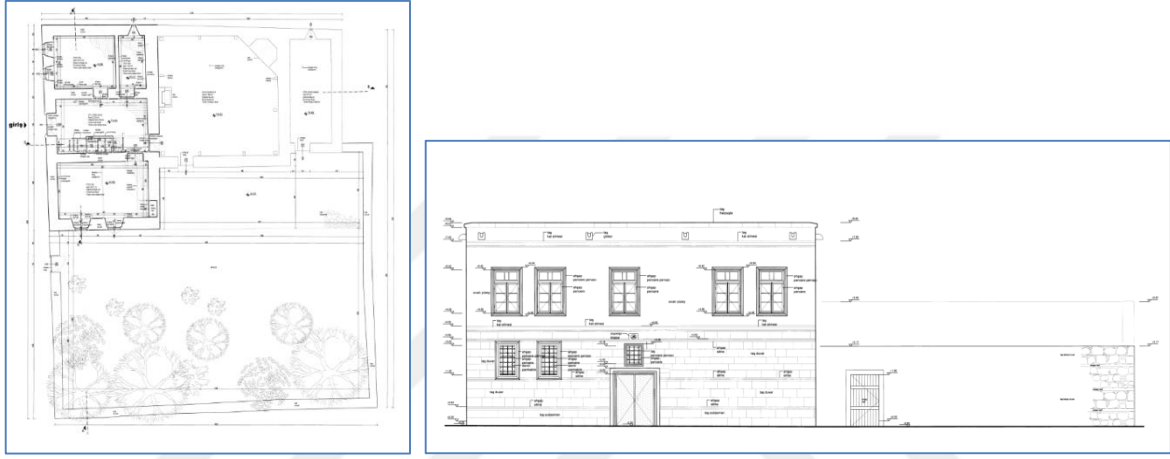
Konağın restorasyon öncesi ve sonrası durumlarının incelenmesi amacıyla Şekil 50'de görselleri sunulmuştur. Konağın uygulamalar sonrasında cephesinde yaşanan değişim, özgün dokunun ne kadarının korunduğu, yeni yapılan tasarımların yapıyı nasıl etkilediği görsellerde izlenebilmektedir.

Şekil 50. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restorasyon öncesi (solda) (Sağlam 2019), Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Konağın koruma kararları ve restorasyon projeleri incelendiğinde yeniden kullanım kararı olarak Türkiye Harp Malulü Gaziler, Şehit ve Yetimleri Derneği Erzurum Şube

Başkanlığı olarak kullanılması planlanmıştır. Planlarda bir değişiklik yapılmamış, yapı elemanlarının kullanıma uygun olanları onarılmış, uygun olmayanları kaldırılmıştır. Binanın batı yönündeki bahçe kısmına kamelya eklenerek peyzaj düzenlemesi yapılmıştır. Zemin kat odaları yönetim ve hizmet mekânlarına çevrilmiş, tandirevi ise dinlenme salonu olarak düzenlenmiştir. Düzenleme sırasında tandır başının bulunduğu alan tamamen yenilenirken tandirevinin giriş kısmında bulunan çeşme korunmuştur. Konakta restitüsyon projeleri (Şekil 51) doğrultusunda restorasyon projesi hazırlanarak uygulamalar yapılmıştır.

Şekil 51. Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı restitüsyonu zemin kat planı (solda), Boy Beyi Hacı Yusuf Bey Konağı kuzey cephesi (sağda) (EKVKBKM 2022).

Konağın birinci kat mekânları idare ve müze alanı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca birinci katta yer alan sofadaki duvarda bulunan kahve ocağı da korunmuştur. Restorasyon sırasında badana sürülen duvarlar raspalanarak orijinal taş görüntü elde edilmiştir. Ancak zeminlerdeki taş malzeme korunamamış, üzerine seramik yapılmıştır.

Boy Beyi Hacı Yusuf Konağı'nın yerinde incelenmesi sırasında yapılan görüşmeler sonucunda kullanıcıların yapıdaki aksaklıklardan bahsettiği, restorasyon sonrası yaşanan problemlere değindiği görülmüştür.

2. Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı

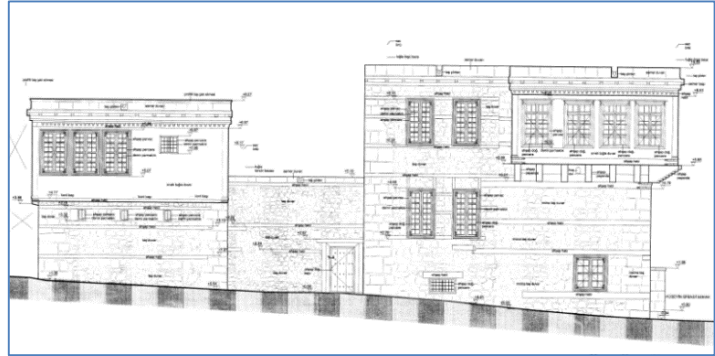
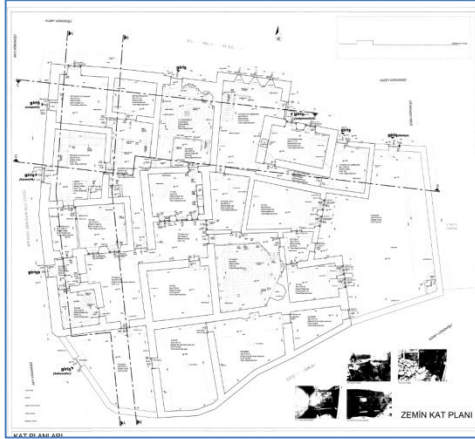
Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi'nde Sait Efendi Sokak'ta 515 ada 1, 2, 3, 5 ve 6 numaralı parsellerde bulunan ve 1739 yılında inşa edilmiş olan konak, 05.05.2000 tarihinde korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (EKVKBKM 2021).

Zırnıklı Vehbi Efendi Konağı'nın Şekil 52'de restorasyon öncesi ve sonrası görünümüleri verilmiştir. Buna göre yapıda yok olan kısımlar, değişim geçiren duvarlar olduğu görülmektedir.

Şekil 52. Zırıklı Vehbi Efendi Konağı restorasyon öncesi (solda) (EKVKBKM 2021), Zırıklı Vehbi Efendi Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Restorasyon sonrasında üç ayrı birim olarak kullanılması planlanan konak, Müze, Halk Eğitim Merkezi ve Misafirhane olarak bölünmüştür. Günümüze ulaşan en eski konak olması sebebiyle strüktürel yapısı oldukça bozulan konak ilk olarak yapısal açıdan güçlendirilmiştir. Konağın müze olarak değerlendirilecek kısmı olan kuzeybatısında tandirevinin güneyi sergi salonu olarak planlanmıştır. Üst katta yer alan odalar ise sergi salonu olarak değerlendirilmiştir. Şekil 53’de restitüsyon planı ve kuzey cephesi verilen konağın büyük ölçekte yapılmasına rağmen cephelerindeki uyum ve odalarda görülen düzen incelenebilmektedir.

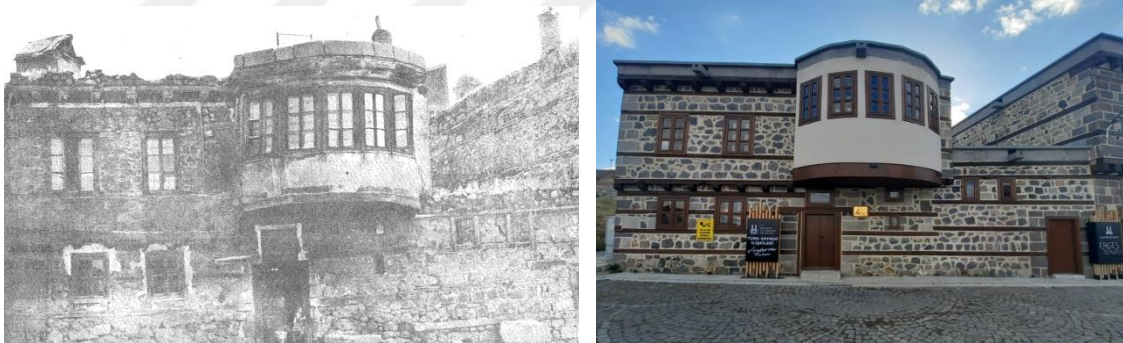
Şekil 53. Zırıklı Vehbi Efendi Konağı restitüsyon planı (solda), Zırıklı Vehbi Efendi Konağı kuzey cephesi (sağda) (EKVKBKM 2022).

Konağın restorasyon sonrası Halk eğitim merkezi olarak değerlendirilecek olan kısmı konağın güneyinde bulunmaktadır. Kafeterya ve atölye için ayrılan bu bölümün kafeteryasının konağa verilen her üç fonksiyon alanı tarafından da kullanılması ve konağın içerisinde bütünleştirici bir rol oynaması planlanmıştır. Konağın güneyinde yer alan bahçenin, atölyelerin açık hava sergisi için kullanılması düşünülerek bir koridor ile atölyelere bağlantı

yapılmıştır. Konağın güneydoğu kısmı ise misafirhane olarak planlanmıştır. İdare ile arasına servis koridoru yapılan misafirhanenin aynı zamanda kafeterya ile de bağlantısı kurulmuştur. Restorasyon öncesi durumunun fotoğrafları ile restorasyon sonrası fotoğraflar karşılaştırıldığında konakta yıkım olan yerlerin aslına uygun eklerle yenilendiği görülmektedir.

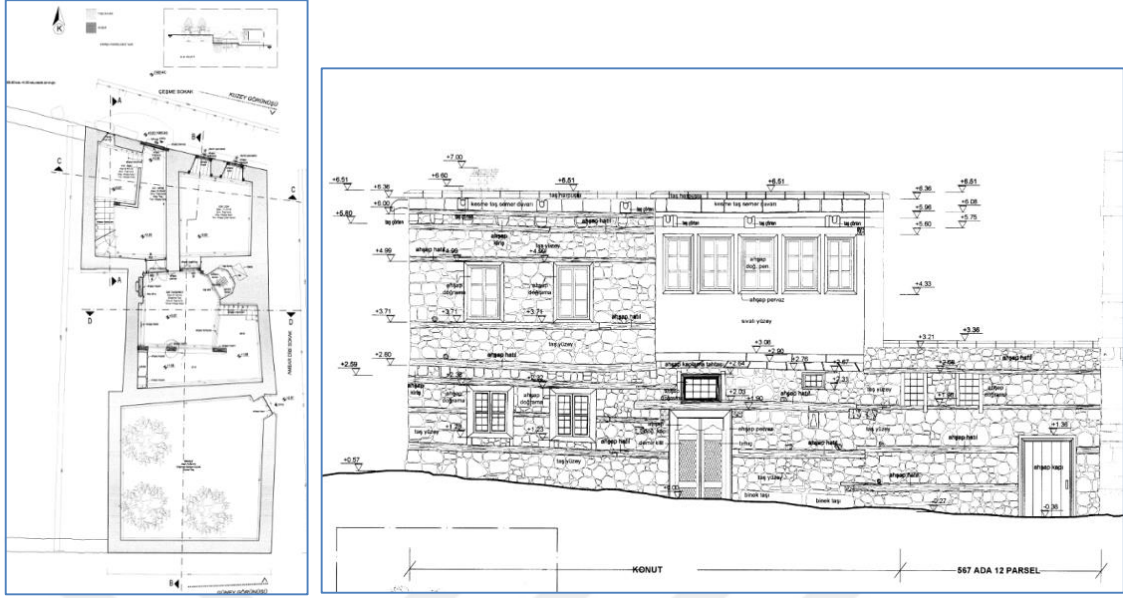
3. Topçu Ağa Konağı

Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi'nde 1. Çeşme Sokak'ta 567 ada 13 numaralı parselde bulunan konak, 25.08.2010 tarihinde korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (EKVKBKM 2021). Yapım yılına dair kitabe ya da yazıt olmaması sebebiyle konağın mimari özellikleri ile yapı malzemeleri üzerinden tarihlendirme aralığı yapılabilmektedir. Bu doğrultuda konağın 1860'lı yıllarda, genel bir ifadeyle 19. yy. ın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir (Sağlam 2019). Konağın restorasyon öncesi ve sonrası durumları Şekil 54'de verilmiştir.

Şekil 54. Topçu Ağa Konağı restorasyon öncesi (solda) (Karpuz 1993), Topçu Ağa Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Restitüsyon projeleri ışığında Topçu Ağa Konağı' nın birçok onarımdan geçtiği görülmektedir. Projelerde pencerelerin, taş duvarların sıvalarının ve üst dam örtüsünün bozulması gibi bazı değişimler olduğu görülmektedir. Konak, komşusu olan Feyzullah Efendi Konağı ve Celal Topçuoğlu Evi ile bir bütün olarak restore edilmiştir. Konağın batı tarafında yer alan bodrum katın tamamen kapatıldığı projelerde görülmektedir. Taşlıği giriş, selamlık odası yönetim ve selamlığın diğer odaları dinlenme salonu olarak değerlendirilmiştir. İlk olarak apart otel olarak planlanan konak, sonrasında kütüphane ve Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi'ne dönüştürülmüştür. Konağın restitüsyon planı ve kuzey cephesi Şekil 55'de verilerek özgün yapı özellikleri ortaya konulmuştur.

Şekil 55. Topçu Ağa Konağı restitüsyon planı (solda), Topçu Ağa Konağı kuzey cephesi (sağda) (EKVKBKM 2022).

Konağın birinci katında bulunan başodanın kuzey cephede yapmış olduğu dairesel çıkma (cumba) konağa özel bir değer katmaktadır. Bu oda ve yanında yer alan odada çeşitli evrakların bulunduğu kütüphanelere dönüştürülmüştür.

Tablo 5’de Erzurum Kalesi Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etapında yer alan 4 ve 5. konaklar olarak sunulan ve tezin örneğini oluşturan Feyzullah Efendi Konağı ile Işıklılar Konağı daha derinlemesine bir ele alışla izleyen bölümde sunulacaktır.

Çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları

Projenin 1. etabında yer alan 5 konak üzerine yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen veriler karşılaştırılmış, Erzurum Koruma Kurulu ve EBB KUDEB çalışanları ile sözlü görüşmeler yapılarak söz konusu konaklardan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konağı çalışmanın materyali olarak belirlenmiştir. Bu iki konağın çalışmanın materyali olarak belirlenmesinde restorasyon öncesi ve sonrası durumlarına yönelik yapılan karşılaştırmalar ile konaklara ilişkin derinlemesine bir analiz için yeterli veri bulunabilmesi etkili olmuştur.

Feyzullah Efendi Konağı

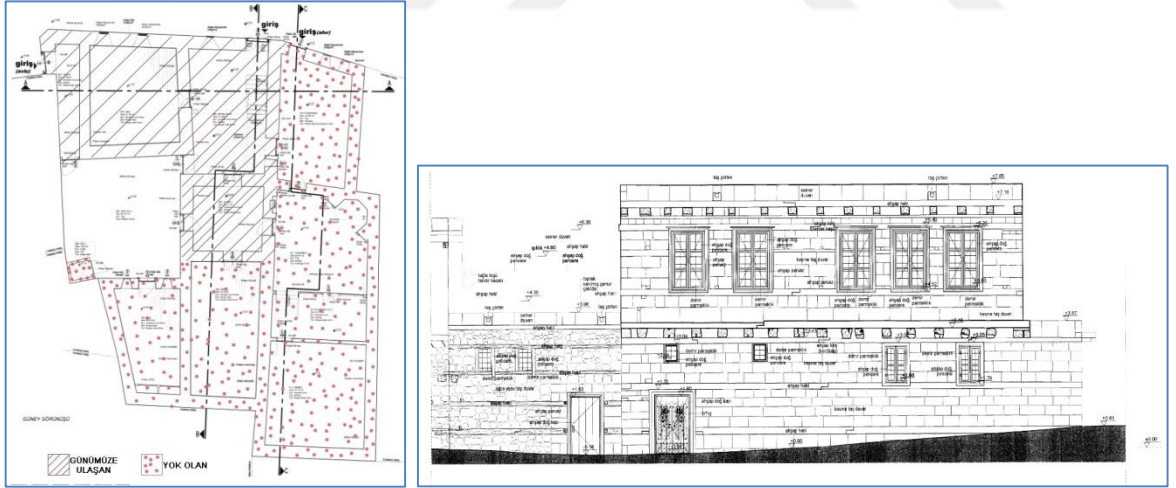
Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi’nde 1. Çeşme Sokak’ta 567 ada 12 numaralı parselde bulunan konak, 05.05.2000 tarihinde 1005 sayı numarası ile korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (EKVKBKM 2021).

Feyzullah Efendi Konağı'nın, Şekil 56'da sunulan kuzey cephesinin restorasyon öncesi ve sonrası görselleri yapının cephesinde yaşanan değişimi göstermektedir.

Şekil 56. Feyzullah Efendi Konağı restorasyon öncesi (solda) (EKVKBKM 2021), Feyzullah Efendi Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Konağın yapım yılını gösteren herhangi bir belge bulunmamaktadır. Ancak komşu parsellerdeki yapıların yapım özellikleri, yapının planındaki kütle halinde çıkma yapan planı ve karataş gibi malzemelerin tercih edildiği değerlendirildiğinde yapının 19. yy. ın son çeyreğinde yapıldığı kabul edilmektedir (Şekil 57) (Sağlam 2019).

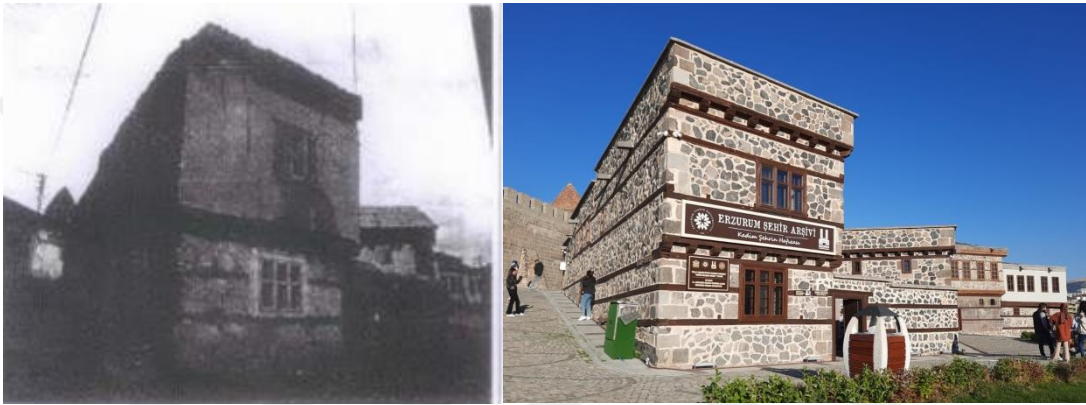
Şekil 57. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyon planı (solda), Feyzullah Efendi Konağı restitüsyon kuzey cephesi (sağda) (EKVKBKM 2021).

Avlulu, iç sofalı, bahçeli ve tandirevli plana sahip olan konağın yeniden kullanım planlaması butik oteldir. Ancak restorasyon sırasında planlama kararı değiştirilmiş, konağın Erzurum Geleneksel El Sanatları (ERGES Konağı) olmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda konakta odalara zarar verilmeden her oda iki bölüme ayrılmıştır. Tandirevinde bulunan tandır başı yeniden yapılmış ve kırlangıç tavanı onarılmıştır. Zemin kat sofasında yer alan çeşme ve konağın güneyinde yer alan odadaki ahşap tavan temizlenerek korunmuştur. Birinci kata

ıkan merdivenin ilk dört basamağı taş, sonraki basamakları ahşap olarak değiştirilmiştir. Birinci katta yer alan başodanın zemini değiştirilmiş, tavanında yer alan kötü durumdaki tekne tavan kaldırılarak yerine yeni bir ince işçilikli ahşap tavan yapılmıştır.

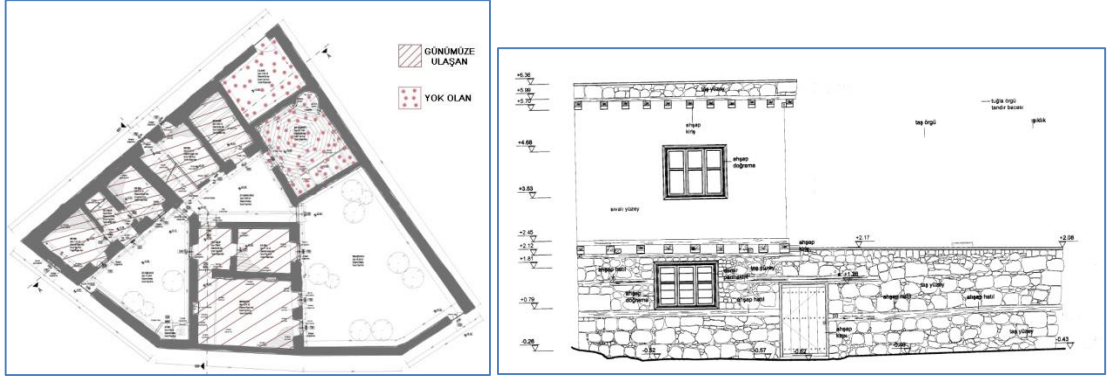
Işıklılar Konağı

Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi'nde Marputcu Sokak'ta 642 ada 1 numaralı parselde bulunan konak, 25.08.2010 tarihinde 1914 sayı numarası ile korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (EKVKBKM 2021).

şekil 58. Işıklılar Konağı restorasyon öncesi (solda) (EKVKBKM 2021), Işıklılar Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Konağın yapım yılını gösteren herhangi bir belge bulunmamaktır. Konağın bir avlu etrafında parça parça yapılardan oluşması ve bu parçalarda farklı dönemlerin izlerinin görülmesi sebebiyle farklı tarihlerde eklemeler yapılması yoluyla tamamlanmış olduğu kabul edilmektedir. Buradan hareketle, konağın güneybatıda yer alan bölümün en eski kısım olduğu ve 18. yy. malzeme ve tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Orta avlunun iki yanında yer alan odaların plan tasarımları ise 1760'lı yıllarda yapıldığını göstermektedir. Konağın güney kısmında yer alan bölümün 19. yy. geleneklerini yansıttığı ve 1859 depreminden sonra inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının kuzey kısmında yer alan iki bölümün ise 1986 yılında yapıldığı bilinmektedir. Bu bölümler ahır ve merak olarak kullanılmıştır ancak betonarme olarak inşa edilen bu iki bölüm konağın esas mimarisini bozmuştur (şekil 59) (Sağlam 2019).

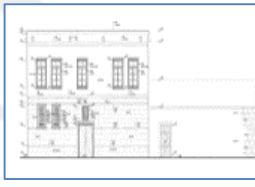
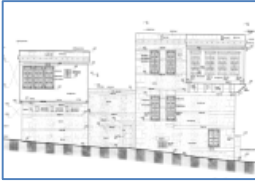
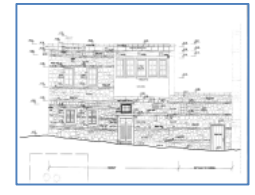
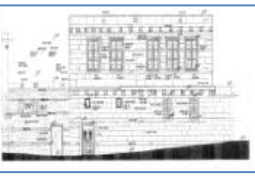
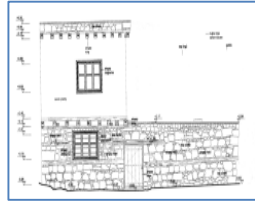

Şekil 59. Işıklılar Konağı restitüsyon planı (solda), Işıklılar Konağı güneybatı görünüşü (sağda) (EKVKBKM 2021).

Konağın yeniden işlevlendirilme sürecinde yapının bölümlerinin konut olarak kullanılmasının yanı sıra açık avlularda ve bazı bölümlerde kafeterya, çayevi gibi günlük dinlenme mekânları yapılması da düşünülmüştür. Ancak restorasyon sırasında konağın işlevi değiştirilerek Erzurum Şehir Arşivi olmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda konakta çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi dâhilinde restore edilerek yeniden işlevlendirilen ve çalışmanın bu bölümünde ortaya konulan Boy Beyi Hacı Yusuf Bey, Zırnıklı Vehbi Efendi, Topçu Ağa, Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları plan ve cephe özellikleri, malzeme ve yapım teknikleri göz önüne alınarak karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu doğrultuda Tablo 6'da söz konusu konakların plan ve cephe tipolojileri sunulmuştur.

Tablo 6. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etapında Yer Alan Konakların Plan ve Cephe Özellikleri.

Konağın Adı ve Yapım Yılı	Restitüsyon Planı	Plan Tipi	Yapım Sistemi ve Malzeme	Restitüsyon Cephesi	Cephe Özellikleri	Süslemeler
Boy Beyi Hacı Yusuf Bey (20.yy.)		Avlulu, İç Sofalı, Tandirevli, Bahçeli, İki katlı	Kesme ve moloz taşlı cephe, Ahşap hatıllı taş duvar, Üst katta tuğla duvar		İki kanatlı üzerine düz lento bulunan ahşap kapı, Ahşap hatıl ve pencere doğramaları, Sokağın eğimi ile kademelenen duvarlar	Kurunlu çeşmede hayat ağacı motifi, Sivri kemeri, İki ibrik motifi Kahve ocağı
Zırnıklı Vehbi Efendi (18.yy.)		Avlulu, İç Sofalı, Tandirevli, Bahçeli, İki katlı, Büyük boyutlu konak	Karışık derzli boztaş ve ahşap hatıllı taş duvar, Üst katta tuğla duvar		Girinti çıkıntılı cephe, karesel cumba yapan başoda, Cumbanın altında yer alan yedi dilimli eliböğründeler, Açık avlu ile bölünmüş iki yapı görünümü	Demir işçiliği (kapı tokmaklarında), Tavanlarda ahşap işleme, Baba ocağı taş işlemleri, Çiçeklikte bulunan niş, Yayvan kemerli tandırbaşı
Topçu Ağa (19.yy.)		Avlulu, İç Sofalı, Tandirevli, Bodrum+2 katlı, Bahçeli	Karışık derzli moloz taşlı cephede ahşap hatıl desteği, Üst katta tuğla duvar		Yay biçiminde cumba yapan başoda, Başodanın uyumsuz penceresi, Sokağın eğimi ile kademelenen duvarlar	Taş kurun ve kurunun taş haznesi, Dilimli ahşap tavan, Yayvan kemerli tandırbaşı, Ahşap dolap, terek ve seki
Feyzullah Efendi (19.yy.)		Avlulu, İç Sofalı, Tandirevli, 2 katlı, Bahçeli	Düzgün yontulmuş karataş ve ahşap hatıllı moloz taş duvar, İç duvarlarda tuğla ve bağdadi teknik		Kütlesel çıkma, Ahır bölümünde kademelenen cephe, Kuzey cephe dışındaki cepheler sıvalı ve boyalı	Taş kurun işçiliği, Tekne tavanın ince ahşap işçiliği (S ve C kıvrımları), Yayvan taş kemerli tandırbaşı
Işıklılar (18.yy.)		Avlulu, Orta Sofalı, Tandirevli, 2 katlı, Bahçeli	Farklı dönemlerde yapılmış birimlerden oluşmakta, Düzgün kesme taş, boztaş, Toprak sıvalı duvarlar		Kademeli cepheler, Farklı kat sayıları, İki bahçeye ait bahçe duvarları, Kütlesel çıkma	Taş ve ahşabın birlikte kullanıldığı merdiven, Tekne tavan ahşap işçiliği, Tereklerde ahşap işlemler

Çalışmanın Yöntemi

Genel bir literatür taraması sonucunda Erzurum'da yer alan Osmanlı Dönemi konaklarının yeterince gün ışığına çıkarılmadığı görülmüştür. Buradan hareketle ilgili literatüre katkı yapılması ve sonraki bilimsel ve uygulamaya yönelik çalışmalar için temel oluşturulması için tez kapsamında Erzurum'da bulunan Geç Dönem Osmanlı konaklarına odaklanılmıştır. Çalışma alanı olarak konakların yoğun olarak bulunduğu Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etabı seçilmiştir. Proje alanında yer alan 5 konaktan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları çalışmada detaylarıyla incelenecek örnek konaklar olarak belirlenmiştir. Bu iki konağın çalışmada örnek olarak seçilmesinde yapımlarından günümüze kadar geçirmiş oldukları değişimin bilgi ve belgeler aracılığıyla büyük ölçüde izlenebilir ve değerlendirilebilir olması ile konakların her ikisinin de müze olarak yeniden işlevlendirilmiş olmaları nedeniyle rasyonel bir karşılaştırmaya imkân vermeleridir. Bu doğrultuda tez kapsamında öncelikle Osmanlı Dönemi mimarlığı ve Geç Osmanlı Dönemindeki konak mimarisi incelenmiştir. Ardından Erzurum'da Osmanlı Dönemi mimarlığı ve Geç Dönem konak mimarisi incelenmiştir. Bu araştırmalar kapsamında konuyla ilgili tezler, makaleler, kitaplar, raporlar ve diğer yayınlar incelenerek detaylı bir araştırma yapılmıştır.

Erzurum'da tespit edilen konaklar, Geç Dönemde yer alan konaklara ve restorasyon durumlarına göre ayrıştırılarak Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü (EKVKBKM) ve Erzurum Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu'ndan (KUDEB) alınan bilgi ve veriler doğrultusunda konakların eski fotoğrafları ile günümüze dek geçirdikleri kontrollü dönüşümleri yönlendiren 3R projeleri incelenmiştir. Sonrasında konakların yoğun olarak bulunduğu Rabia Ana, Lalapaşa ve Kazım Karabekir Paşa Mahallelerinde saha çalışması yapılmıştır ve tüm konaklar yerinde incelenmiştir. Erzurum Kale Çevresinde devam eden Kültür Yolu Projesi 1. Etabında yer alan Geç Dönem Osmanlı Konaklarının tek tek incelenmesi ile yapılan bir çalışmanın yüzeysel olabilme ihtimali göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda EKVKBKM'nde yer alan uzmanlar ile yapılan görüşmelerin yönlendiriciliğinde tez kapsamında nitelikli bir sonuca ulaşılabilmesi için Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örnek iki konak olarak belirlenmiştir.

Bu doğrultuda, izleyen bölümde bulgular başlığı altında, çalışmaya konu olan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları, (1) bugüne kadar alınmış kararlar, (2) hazırlanmış 3R projeleri ile (3) kararlar ve projeler doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalar sonrası durumları temel alınarak üç başlık altında detaylı olarak incelenmiştir. İncelemeler sonrasında

elde edilen bulgular bölümünde 3 başlık altında karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bu yolla çalışmaya konu olan iki örnek konağın yeniden işlevlendirme sonucu oluşan karakteristik değişimleri karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında elde edilen bulgular; Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konaklarına ilişkin günümüze kadar alınmış kararlar, Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konakları için hazırlanmış projeler ve Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konaklarının Uygulamalar Sonrası Durumları başlıkları altında sunulmuştur. Bu 3 başlık altında bulgular önce çalışmanın örneğini oluşturan Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları için ayrı ayrı sunulmuştur. Ardından her bir başlık altında iki örnek konak için karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konaklarına İlişkin Günümüze Kadar Alınmış Kararlar

Bu bölümde Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları için EKVKBKM tarafından alınmış korumaya yönelik kararlar incelenmiştir. Kurulun yapmış olduğu toplantı raporları, EBB tarafından kurula sunulan taleplerin ve değerlendirmelerin sonuçları ile alınan tescil kararları incelenerek sunulmuştur. Çalışmanın iki ayrı konağı için bulguların ayrı ayrı sunulmasının ardından, iki konak için bulgular karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Feyzullah Efendi Konağı

Bu bölümde; Erzurum ili, Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi (eski adıyla Mirza Mehmet Mahallesi), 567 ada 12 parselde bulunan Feyzullah Efendi Konağı olarak bilinen tarihi konağın; EKVKBKM'nde bulunan dosyası incelenerek konak hakkında verilmiş olan kararlar sunulmuştur.

03.03.1992 günü konak sahibi Cezayir Aslan'ın mevcut yapının yıkılarak yerine yenisinin yapılması ile ilgili Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna başvurusu üzerine 04.03.1992 günü Belediye Başkanlığı Fen İşleri Müdürlüğü tarafından yerinde inceleme yapılarak inceleme sonucu 05.03.1992 gününde raporlanmıştır. İlgili raporda; yapının terkedilmiş ve çatısız bir bina olduğu, dış duvarların şakulden bozulduğu, cephedeki saçak altı taşların yerinden oynadığı, üst katta yer alan duvarların bazılarında çatlamlar olduğu, yapının güney kısmında yer alan aşhanenin üzerinin tamamen çökmüş olduğu ve üst katta yer alan bir odanın duvarlarının tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak tehlikeli durumda bulunan konağın sökülerek tehlikenin ortadan kaldırılması önerilmiştir.

20.03.1992 günü 425 sayılı karar ile taşınmaz sahibinin yapının yıkılarak yerine yeni bir yapı yapılması talebi üzerine, söz konusu mahallede eski doku incelemesi yapılmasına, inceleme sonucunda raporlar hazırlanarak konunun tekrar görüşülmesine karar verilmiştir.

24.04.1992 günü 432 sayılı karar ile söz konusu yapının cephesi ve mevcut gabarisi korunmak şartıyla uygulama projesinin hazırlanarak konunun tekrar görüşülmesine karar verilmiştir.

17.12.1993 günü 601 sayılı karar ile Erzurum Kale Çevresi Kentsel Sit Alanı ve Koruma Amaçlı İmar Planı sınırları belirlenmiştir ve Feyzullah Efendi Konağı bu sınırlar içerisinde kalmıştır. Konağın sahibinin yaptığı proje yardım talebi ise kurul tarafından incelenmiştir.

28.03.2000 tarihinde yerinde konağın yerinde incelemesi yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda konağın tescilinin olmadığı ancak Erzurum Kale Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı içinde yer aldığı görülmüştür. Yapı sahibi konakta yapmak istediği onarımlar öncesinde EKVKBKM’nde izin alarak uygulamalarda bulunmuştur.

10.04.2000 tarihli 165 sayılı raporda Feyzullah Efendi Konağı’nın 2000 yılındaki durumu aşağıdaki gibi ortaya konulmuştur. Konak iki katlı, çatılı, ön yüzü düzgün kesme taşlı, yan ve iç duvarları moloz taşlıdır. Ön cephede zemin katta kapı ve iki küçük, iki büyük pencere bulunmaktadır. Birinci katta ise beş büyük pencere bulunmaktadır. Diğer cepheleri kapalıdır. Konakta kolon ve hatıllar gibi taşıyıcı elemanlar ahşaptır. Yapının içinde ahşap süsleme elemanları bulunmaktadır. Konağın hem duvarları hem de taşıyıcı elemanları onarım geçirdiği için iyi durumdadır. EKVKBKM tarafından yapılan inceleme sonucu ortaya çıkan raporda konağın aynı mahallede yer alan evler ile birlikte bir bütün teşkil etmekte olduğu, eski ev tarzında olduğu ve onarımlar sonucunda eski halinden çok daha iyi olacağı ön görüşü ortaya konulmuştur.

05.05.2000 günü 1005 sayılı karar ile söz konusu yapının kültür varlığı özelliği göstermesi nedeniyle 2863 sayılı yasa gereğince “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak tescil edilmesine karar verilmiştir (Şekil 60, Şekil 61).

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ERZURUM KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA
KURULU

K A R A R

Toplantı Tarihi ve No: 05.05.2000 124 Yer: ERZURUM
Karar Tarihi ve No: 05.05.2000 1905

KURUL KARARI

Erzurum İl, Merkez İlçe yapılan tespit çalışmaları çerçevesinde Mirza Mehmet Mahallesi, pafta 41, ada 567, parsel 12'de bulunan özel mülkiyete ait taşınmazla (konut) ilgili olarak düzenlenen 06.04.2000 tarihli sızman raporu okundu, elden incelendi. Yapılan görüşmeler sonunda;

Erzurum İl, Merkez İlçe, Mirza Mehmet Mahallesi, pafta 41, ada 567, parsel 12'de bulunan taşınmazın (konut) kültür varlığı özellikliği göstermesi nedeniyle 2863 sayılı yasa gereğince "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescil edilmesine karar verildi. (olumsuz)

BAŞKAN

Prof.Dr.Cevat BAŞARAN
İmza

BAŞKAN YARDIMCISI

Yrd.Doç.Dr.Hüseyin YURTTAŞ
İmza

Üye

Doç.Dr.Mehmet KARAOSMANOĞLU
Sanat Tarihiçi
İmza

Üye

Prof.Dr.Senih ÇELİKİHAN
Mimar
İmza

Üye

Yrd.Doç.Dr.Lale GÖREMEN
Mimar
Bulunmadı

Üye

Hayati KESER
Bel.Tomo.
İmza (karşı oy)

Şekil 60. Feyzullah Efendi Konağı tescil kararı (EKVKBKM 2021). **Şekil 61.** Konağın tescil sırasındaki durumu (EKVKBKM 2021).

Feyzullah Efendi Konağı'nın söz konusu dosyasında yer alan tapu kayıtları incelendiğinde Fahri Çat tarafından konağın 29.01.1993 tarihinde satın alındığı görülmüştür. 397.5 metrekare bahçeli kâgir ev olarak düzenlenen konak; tapu kaydında 15.05.2000 tarihinde Korunması Gereken Kültür Varlığı olarak düzenlenmiştir. 06.02.2001 tarihinde imar düzenlemesine alınan konak, 15.02.2011 tarihinde Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi sınırları içinde kalmıştır.

27.02.2012 tarihinde söz konusu taşınmaz sahibinin EKBKBKM'nden proje taram talebi doğrultusunda yerinde inceleme yapılmıştır. İnceleme sonucunda konağa ilişkin şu bilgileri içerir bir rapor hazırlanmıştır. Konak dış cephe açısından Erzurum evlerinin iyi örneklerindendir ve zemin kat, 1. kat ve çatı arasından oluşmaktadır. Taşınmazın ön cephesi kesme taştan yapılmış, aralara ahşap hatıllar atılmıştır ayrıca bu cephenin bir kısmı moloz taşlardan oluşmaktadır. Kesme taşlar zarar görmüş, moloz taşlar onarımdan geçmiştir. Yapının cephelerindeki derzler dökülmüş, bu nedenle de kesme taşlarda ayrılmalar olmuştur. Bitişik nizam olarak inşa edilen yapının yan cepheleri sağır duvardır. Yandaki yapının kısmen yıkılmasıyla açığa çıkan duvarlar sıvanmış ve boyanmıştır. Yapının yatay taşıyıcı sisteminin ahşap konstrüksiyonla yapılmıştır.

05.03.2012 tarihli 703 sayılı rapora göre, Feyzullah Efendi Konağı'nın dış etkenlere çokça maruz kalan yapı elemanlarında bazı hasarlar oluşmuştur ancak yapı elemanları halen sağlamlığını korumaktadır. Pencereleler zarar görmüştür ancak özgün dokusunu korumaktadır. Zemin katta küçük ve kare formlu pencerelerin yanında 1. katta da kullanılan dikdörtgen ve çift pencere şeklinde yapılmıştır. Yapının çatısı ön cepheden okunabilen kesme taş ve pişmiş tuğladan yapılmış parapet duvar üzerinde yükseltilmiş, tek yöne eğimli bir formdadır. Yapı çevresinde EBB'nin kamulaştırma çalışmaları sürdüğünden tescilli yapılar dışındaki yapılar yıkılmıştır.

2012 yılında gerçekleştirilen inceleme sırasında yapının kapısı kilitli olduğundan iç incelemesi yapılamamıştır. Ancak zemin kat pencerelerinden tavanların ahşap malzemeden yapıldığı ve ahşap süslemeler kullanıldığı görülmüştür. Belirtilenler ışığında 2. grup sivil mimarlık örneği olan yapının orta hasarlı olduğu ve ilerleyen dönemlerde geri dönülmez hasarlar oluşmaması ve yapının özgün haline dönüştürülmesi adına proje yardımı kapsamında değerlendirilmesi uygun bulunmuştur. 2012 yılında yapılan inceleme sırasındaki durum Şekil 62'deki görsellerde yer almaktadır.

Şekil 62. Feyzullah Efendi Konağı 2012 yılındaki durumu (EKVKBKM 2021).

17.04.2013 tarihinde Feyzullah Efendi Konağı, EBB tarafından Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Proje alanında bulunan bir sivil mimarlık örneği olması sebebiyle kamulaştırılmıştır.

EBB tarafından kurula sunulan 3R projelerinin değerlendirilmesi talebi üzerine; 23.01.2014 tarihinde yerinde inceleme yapılmıştır. İnceleme raporunda yapının Kale'nin kuzey eteklerinde doğu-batı yönlü konumlandığı, parselinin üçte birlik kısmının ayakta olduğu belirtilmiştir. Birinci katı çıkma yapan yapının iki katlı olduğu, birbirinden bağımsız iki girişinin bulunduğu ve ahşap hatıllı taş duvarlardan oluştuğu ifade edilmiştir. Birinci katta tuğla ile onarım izleri bulunduğu ve çatısının da oluklu sac ile kaplandığı ortaya konulmuştur.

30.01.2014 tarihinde kurula sunulan 3R projelerinin uygun olduğuna dair rapor yayınlanmıştır. 28.03.2014 tarihinde söz konusu taşınmaz, Kültür Yolu Projesi 1. Etap alanında yer alan diğer konaklarla birlikte elektrik ve mekanik projeleri incelenmek üzere kurul tarafından gündeme alınmıştır. 25.04.2014 tarihinde elektrik ve mekanik projelerin uygun olduğu raporlanmıştır.

30.01.2015 tarihinde kurul tarafından söz konusu yapının da bulunduğu Yakutiye ilçesinde yer alan tescilli sivil mimari örneklerinin koruma grupları belirlenmiştir. Buna göre Feyzullah Efendi Konağı, 2. grupta yer almıştır. 660 nolu ilke kararına göre 2. grup yapılar; kentsel çevreyi oluşturan, yöreye karakter veren, geleneksel yapım tekniğiyle yapılmış binalardır. Bu grupta yer alan yapıların ancak cepheleri ve gabarileri korunarak düzenleme yapılmasına izin verilmektedir (kvmgm.ktb.gov.tr).

22.02.2017 tarihinde kurul tarafından söz konusu yapı ile ilgili projeler üzerine bir rapor düzenlenmiştir. İlgili dosya, proje ve ekler incelenerek yapılan rekonstrüksiyon mimari projenin uygun olduğuna; proje doğrultusunda aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak; proje müellifi ve ilgili kurum denetiminde yapılmasına karar verilmiştir.

07.06.2018 tarihinde kurul tarafından söz konusu yapının projelerinde yapılan revizeler üzerine bir rapor düzenlenmiştir. İlgili dosyalar incelenerek 22.02.2017 tarihinde yapılan toplantı kararları esas alınmak kaydıyla yapılan revize mimari projenin uygun olduğuna karar verilmiştir.

21.02.2022 tarihinde kurul tarafından söz konusu yapının restorasyonu sırasında yapılan revizeler üzerine bir rapor düzenlenmiştir. İlgili dosyalar incelenerek onaylı projede yer almayan ancak uygulamada yapılan değişikliklerin yapı bütünlüğünü etkilemediği, bu sebeple revize restorasyon projesine işlenerek kurula iletilmesinden sonra yapının yapı kullanım izin belgesinin verilmesine karar verilmiştir.

Işıklılar Konağı

Bu bölümde; Erzurum ili, Yakutiye ilçesi, Rabia Ana Mahallesi (eski adıyla Caferiye Mahallesi), 642 ada 1 parselde bulunan Işıklılar Konağı olarak bilinen tarihi konağın; EKVKBKBM’nde bulunan dosyası incelenerek konak hakkında verilen kararlar sunulmuştur.

Işıklılar Konağı’nın söz konusu dosyasında yer alan tapu kayıtları incelendiğinde altı kişinin farklı paylar ile hisse sahibi olduğu görülmüştür. 394.6 metrekare bahçeli kâgir ev

olarak düzenlenen kayıtta 01.08.1969 tarihinde 6785 sayılı İmar Kanunu maddeleri uyarınca inşaat şerhi koyulduğu görülmektedir. 06.02.2001 tarihinde imar düzenlenmesine alınan konak, 20.09.2010 günü Korunması Gereken Kültür Varlığı olarak düzenlenmiştir.

24.08.2010 günü kurul tarafından Erzurum ili, Yakutiye ilçesinde kültür envanteri çalışması kapsamında incelemeler yapılmıştır. Söz konusu konak da incelenen yapılar arasında yer alarak inceleme sonucu 25.08.2010 gününde raporlanmıştır. Işıklılar Konağı'nın 2010 yılındaki mevcut durumu aşağıdaki gibi ortaya konulmuştur. Marputcu Sokak'ta yer alan yapı küçük bir bahçe etrafında konumlanan birbirine bağlı iki yapıdan oluşmaktadır. Bahçenin batısında yer alan yapı iki katlı dikdörtgen planlıdır. Bu yapının zemin katına bahçeden giriş sağlanmaktadır. İkinci kata ise aynı bahçe içinde yer alan diğer yapı girişinden ulaşılmaktadır. Ahşap hatıllı taş duvarlardan oluşan yapının üst örtüsü toprak damdır. İç mekânlar, günlük ihtiyaçları karşılayacak şekilde düzenlenmiştir, tavanları ahşap süslemelere sahiptir. Bahçenin doğusunda yer alan yapı; tek katlı, ahşap hatıllı taş duvarlıdır. Yapının girişi bahçeye açılan kapı sonrasında gelen antre bölümünden sağlanmaktadır. Antre bölümünde ayrıca arka bahçenin kapısı ve mekânların kapıları yer almaktadır. Tek katlı olan yapının için mutfak ve salon olarak kullanılan odaları bulunmaktadır. Bu odaların duvarları sıvalı ve boyalı durumdadır ayrıca salon bölümünün tavanı ahşap süslemelidir. Yapının müstemilatı olarak kullanılan bölümler tek katlı yapının batısında yer almaktadır ve giriş bölümünden ulaşılmaktadır. Bahçe etrafında şekillenen her iki yapı da Erzurum ev mimarisinde olup beraberindeki bazı yapılarla birlikte tescil edilmesi uygun bulunmuştur.

25.08.2010 günü 1914 sayılı karar ile söz konusu yapının kültür varlığı özelliği göstermesi nedeniyle 2863 sayılı yasa gereğince “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak tescil edilmesine karar verilmiştir (Şekil 63, Şekil 64).

30.03.2012 günü ilgili konak, Erzurum Kale Çevresi Kentsel Sit Alanı ve Yakın Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı içerisinde kalmıştır. 07.06.2012 tarihinde EBB tarafından konağın 3R projeleri incelenmek üzere EKVKBKM'ne sunulmuştur.

09.04.2013 tarihinde değerlendirilmek üzere EBB tarafından kurula sunulan elektrik ve mekanik uygulama projelerinin 14.06.2013 tarihinde uygun bulunduğuna dair rapor yayınlanmıştır.

22.02.2017 tarihinde EBB tarafından kurula sunulan rekonstrüksiyon projesinin uygun olduğuna, proje doğrultusunda aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak uygulanmasına karar verilmiştir.

85

21.02.2022 tarihinde onaylı projede bulunmayan ancak uygulama sırasında yapılan değişikliklerin yapı bütünlüğünü etkilemediğine ve yapılan değişikliklerin revize restorasyon projesine işlenerek kurula sunulmasına karar verilmiştir.

26.09.2022 tarihinde yapılan değişikliklerin işlendiği revize restorasyon projesinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Karşılaştırma

567 ada 12 parselde yer alan Feyzullah Efendi Konağı ile 642 ada 1 parselde yer alan Işıklılar Konağı'nın EKVKBKM'nde yer alan dosyaları incelenmiş; mevcut durumları, tescil kararları, projelendirme ve uygulama süreçlerinde alınan kararlar ortaya konulmuştur. Bu bölümde iki konağın koruma kararlarına ilişkin karşılaştırması sunulmuştur.

Mevcut durumlarını incelediğimiz konaklardan Feyzullah Efendi Konağı ile ilgili en eski karar tarihi 1992, Işıklılar Konağı için ise 2010'dur. Feyzullah Efendi Konağı'nın 1993 yılında yer aldığı Erzurum Kale Çevresi Kentsel Sit Alanı ve Yakın Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı'nda Işıklılar Konağı 2012 yılında yer almıştır. Işıklılar Konağı 2012, Feyzullah Efendi Konağı ise 2013 yılında kamulaştırılmıştır.

3R projeleri hazırlanan konakların proje onayları Işıklılar Konağı için 2012, Feyzullah Efendi Konağı içinse 2014 yılında olmuştur. 2017 yılında her iki konak için de rekonstrüksiyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. 2018 ve 2022 yıllarında geçirmiş oldukları revizeler sonucunda her iki konak da 2022 yılının ortalarında hizmete açılmıştır.

Konakların koruma kararları incelendiğinde her iki konağında Erzurum Evi örneği olduğu ve tescil edilene dek büyük hasarlar aldıklarını ve bozulmalarını önlemek için koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliklerini sağlamak gerektiğini söylemek mümkündür. Yapılan 3R projeleri ve uygulamaların ilgili kurumlar tarafından izlenebilir, sürdürülebilir ve denetlenebilir olması konakların her ikisi için de geçerli durumlardır.

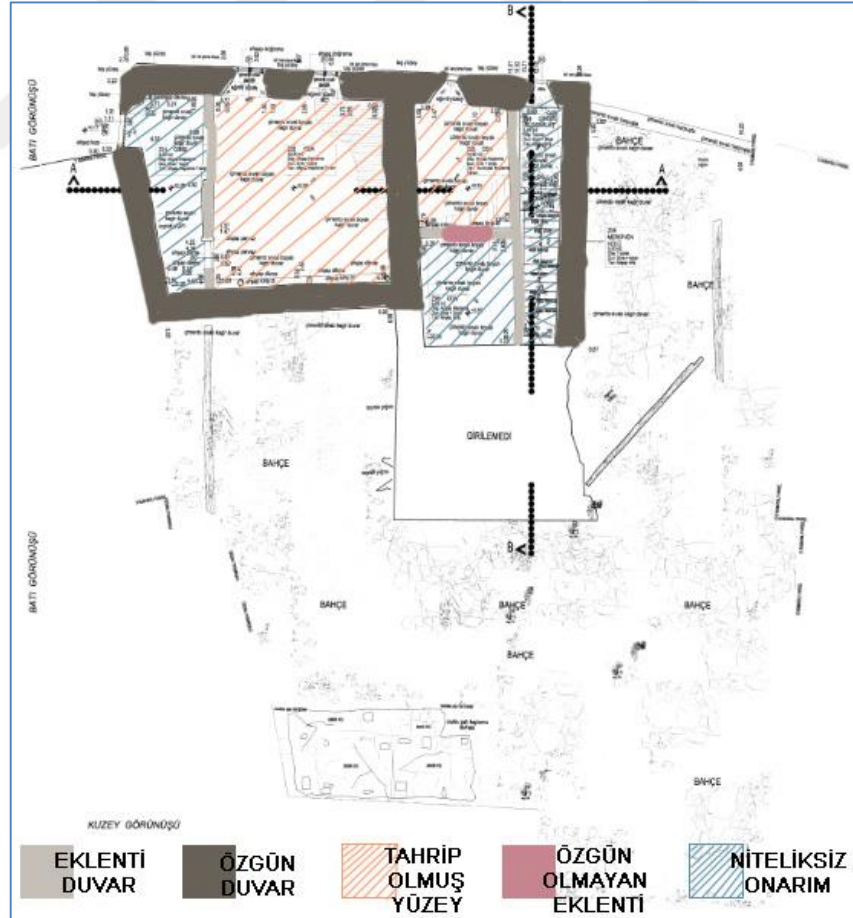
Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konakları İçin Hazırlanmış Projeler

Bu bölümde Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları için hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile bu projelerin raporları incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrı ayrı incelenen konakların projeleri, sonrasında karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Feyzullah Efendi Konağı

Feyzullah Efendi Konağı Rölöve Projesi

Konak için hazırlanan rölöve projesi ve raporu incelendiğinde yapının güney bölümünün yıkıldığı diğer kısımların da harap bir vaziyette olduğu söylenebilir. Doğu ve batı cepheleri komşu parsel yapılarıyla bitişik nizamda bulunan yapıda özgün olmayan eklentiler ve müdahaleler bulunmaktadır. Kuzey ve doğu cephelerinden iki girişe sahip olan yapının rölöve projesinin hazırlanmasında -0.20, 1.68 ve 4.82 kotlarında çizimler yapılmıştır. -0.20 ile 1.68 kotlarında bulunan zemin kat rölöve çiziminin incelenmesi için 1.68 kotundaki çizim kullanılmıştır (Şekil 65). Rölöve çizimleri yapılan konağın iki girişinden taşlık da denilen antrelere ulaşılmaktadır. Bu antrelerden açılan iki odası bulunan yapıda niteliksiz onarımlar ve tahrip olmuş mekânlar bulunmaktadır. Orijinalinde ahşap olduğu düşünülen zeminlerde bulunan şapların yer yer söküldüğü, duvarların kirli ve nemlenmiş olduğu, kapı ve pencerelerin bozulduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 65. Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi (+1.68) (EKVKBKM 2022).

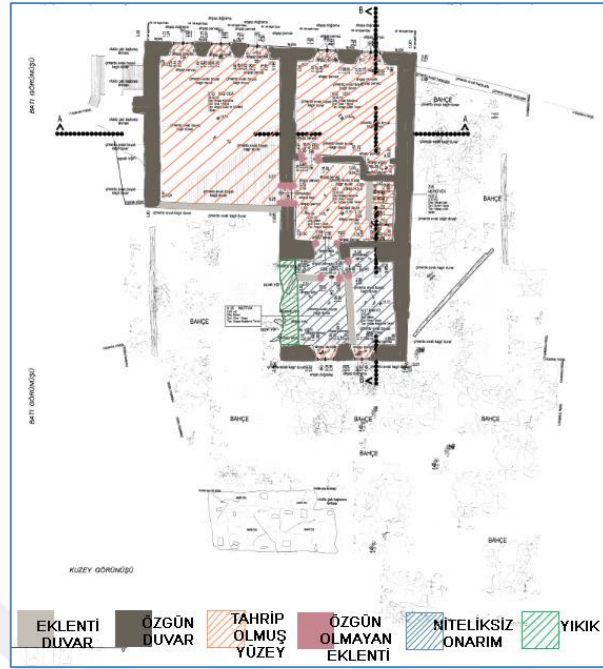
Rölöve projesi ve rölöve sırasında çekilen yapı fotoğrafları incelendiğinde binanın zemininde yaklaşık 40 cm 'lik bir çökme olduğu görülmektedir. Toprak üzerine şap atılan zeminlerde üst tabakanın hasarlı olduğu, yer yer toprakların görüldüğü belirtilmiştir. Tavanlarda yer alan ahşap çıtalar nem sebebiyle deforme olmuştur. Duvarlar çimento sıvalı ve boyalı olup nem sebebiyle yerden bir metre yüksekliğe kadar nem sebebiyle bozulmuştur (Şekil 66). Kapıların yalnızca kasaları kalmış, pencerelerin de camları kırılmıştır. Zeminde yer alan iki oda arasına ve giriş holünden çıkan merdivenin altından üst sahanlığı desteklemek için ahşap dikmeler yerleştirilmiştir. Duvarlardaki kirişlerin üzeri sıvalı olduğundan durumları bilinemese de açıkta bulunan taşıyıcı kirişlerin durumu iyi olduğu görülmektedir (Şekil 67).

Şekil 66. Oda iç mekan görünüşü (EKVKBKM 2022). **Şekil 67.** Ahşap kiriş örneği (EKVKBKM 2022)

Giriş holünden ulaşılan mutfak ve banyo mekânları aslında tek bir mekanın sonradan eklenen ayırıcı duvarlar ile bölünmesiyle oluşmuştur. Tavanı ahşap çıtalı ve hasarlıdır. Mutfak duvarları sıvalı ve boyalıdır, yer döşemesi şaptır. Mutfağın batısındaki duvarı yıkılmıştır.

Üst kata çıkılan ahşap merdivenin ara ara kırılan basamakları bulunmaktadır. Üst katta ulaşılan holden odalara açılan üç kapı yer almaktadır. Holün tavanı nem sebebiyle kararmış ve aşınmıştır. +4.82 kotunda çizilen üst kat planında (Şekil 68) yer alan odaların ahşap yer döşemeleri aşındığı, yer yer kırıldığı görülmektedir. Tekne tavan uygulamasının görüldüğü başoda ve güneydeki odanın kıvrık dal motifli köşebentler ve göbek süslemelerinin yer aldığı tavanlar da oldukça hasarlıdır. Birinci kat odalarının tamamında tavanlarda su çekmiş yerlere rastlamak mümkündür. Oluklu levha ile kaplanan beşik çatının görevini yerine getiremediğini söylemek mümkündür.

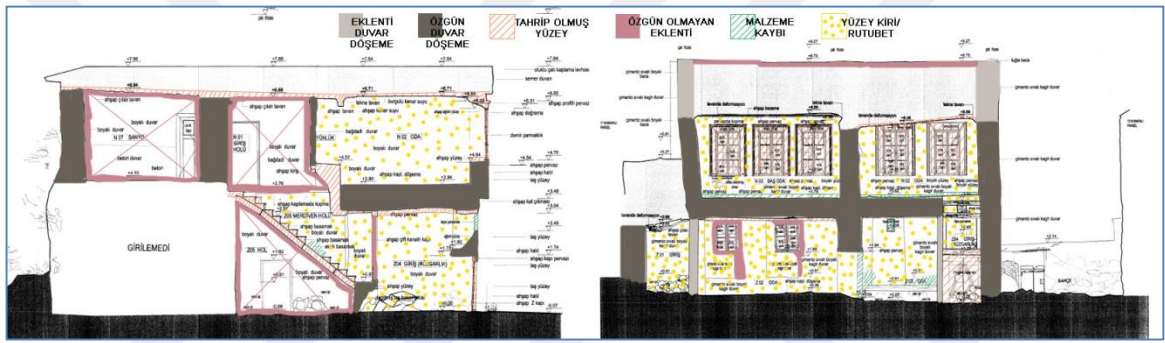
Şekil 68. Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi (+4.82) (EKVKBKM 2022).

Yapının kuzey cephesi, sokağa bakan tek cephesidir (Şekil 69). Duvar üzerinde bazı yerlerde tuğla ile onarımlar yapıldığı görülmektedir. Ana giriş kapısının da bulunduğu cephede birinci kat döşemesinin kirişleri uzatılarak tüm cephe olarak çıkma yapılmıştır. Giriş kapısı ahşap söveli, üzeri sac kaplı çift kanatlıdır. Üzerinde küçük bir tepe penceresi bulunmaktadır. Zemin katın yarısı ve üst katın tamamı kesme taştan oluşmuştur. Zemin katın kalan yarısı ise moloz taş duvardan oluşmaktadır. Pencereilerin tamamının ahşap doğramaları aşınmış, demir parmaklıkları korozyona uğramıştır. Üst kat çıkmasını taşıyan, pencerelerin alt ve üst hizalarında yer alan ahşap hatıllar fiziksel olarak deforme olmuş gözükse de hala oldukça sağlam olduğu söylenmektedir. Çatı, oluklu sac ile kaplanmış ve öne doğru 60 cm saçak yapmıştır. Cephede zeminden itibaren nem sebebiyle kararma ve bozulmalar olduğu görülmektedir. Zemin katta kapının sağ ve solunda kaba yonu taşla onarım geçirmiş yüzeyin üzerinde çimento harçlı derz görülmektedir.

Şekil 69. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi görünüşü (solda), Feyzullah Efendi Konağı Rölövesi kuzey cephe (sağda) (EKVKBKM 2022).

Rölöve projesinde yer alan kesitler incelendiğinde yapının iç duvarlarında ve cephelerinde oluşmuş deformeler görülebilmektedir (Şekil 70). Yapının güney cephesinin üst kısımlarında sıvalarının yer yer dökülerek ahşap hatılların ortaya çıktığı görülmektedir, alt kısımlarında ise yıkılan yerlerin molozları bulunmaktadır. AA kesitinde görülen ahşap merdivenin bazı basamakları da yok olmuştur. Yapının batı cephesinde çimento sıvalar dökülmüş, ahşap hatıllar ortaya çıkmıştır. Ayrıca duvarın alt kısımlarında bir bölüm yıkılarak taşlar dökülmüştür. Özellikle zemin katta bulunan pencerelerin altlarında nem sebebiyle sökülmüş çimento bazlı sıvalara rastlamak mümkündür.

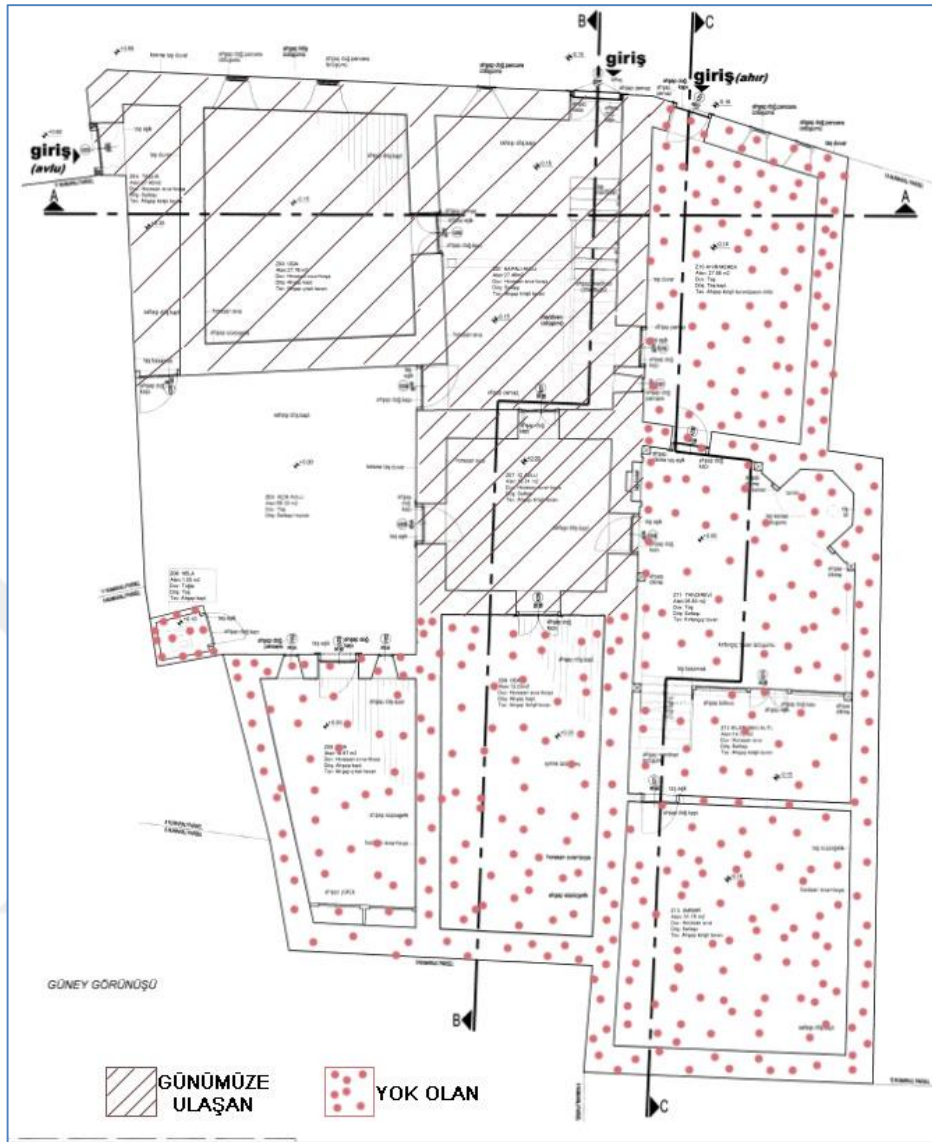

Şekil 70. Feyzullah Efendi Konağı rölöve AA (solda) ve BB (sağda) kesitleri (EKVKBKM 2022).

Feyzullah Efendi Konağı Restitüsyon Projesi

Yapının restitüsyon projesi, halihazırda bulunan özgün detaylar, yapıda rastlanan izler ve bölgedeki aynı dönem sivil mimarlık örneği yapıların tipolojilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

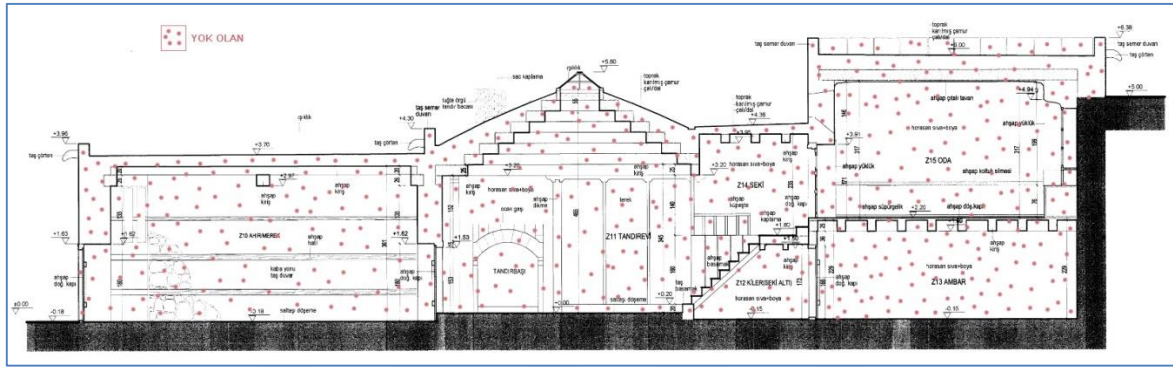
Restitüsyon projesinin +1.30 kotunda (Şekil 71) çizilen planı incelendiğinde girişin tam karşısında ilk dört basamağı taş, sonraki basamakları ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Avludan açılan diğer ahşap kapılar oda, ahır, açık avlu ve iç avluya açılmaktadır. Avlunun tavanı ahşap kirişli, zemini saltaşı (düzgün yassı taş) kaplamadır. Duvarlar horasan sıvalıdır. Kapalı avluda yer alan merdivenin altından ahıra girilmektedir. Ahırın ayrıca doğu cephesinden de bir girişi bulunmaktadır. Mekânın duvarları kaba yonu taş duvar ve sıvasızdır. Ahırdan tandirevine bir giriş bulunmaktadır.

Şekil 71. Feyzullah Efendi Konağı Restitüsyonu (+1.30) (EKVKBKM 2022).

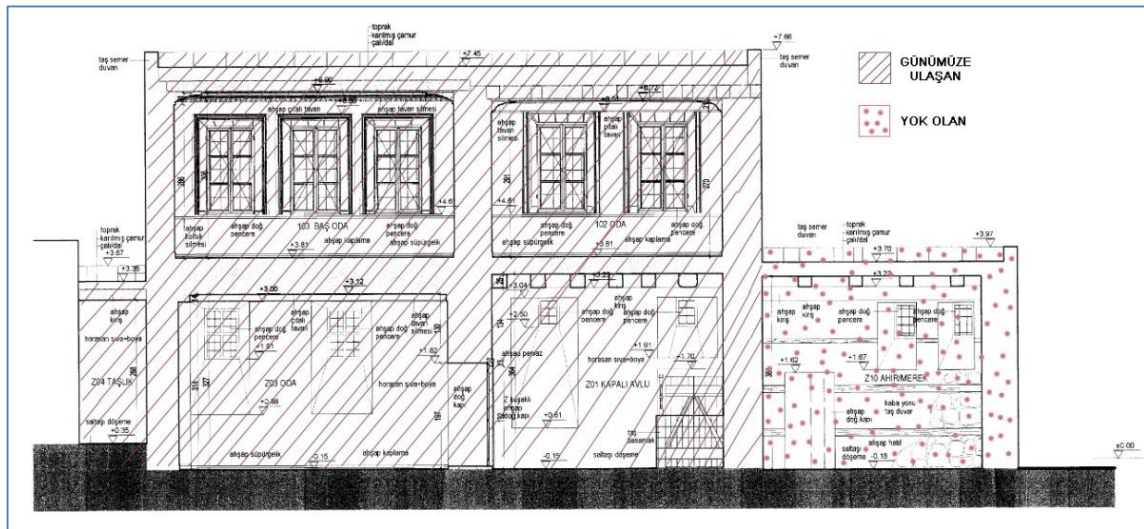
Girişin solunda ön cepheye bakan bir oda yer almaktadır. Odayı ahşap doğramalı iki pencere aydınlatmaktadır. Odanın zemini ahşap kaplama ve tavanı ahşap çitalıdır. Kapalı avludan girilen diğer mekân olan iç avlunun tavanı ise ahşap kirişli, zemini saltaşı (düzgün yassı taş) kaplamalıdır. İç avludan tandirevine bir kapı açılmaktadır. Tandirevinin kuzeydoğu köşesinde tandırbaşı, güneyinde ise ahşap seki bulunmaktadır. İç avlu girişinin yanında taş kurun bulunmaktadır. Tandirevinin üstü yöresel kırlangıç örtüye sahiptir. Örtünün tam ortasında cam bir ışıklık bulunmaktadır. Işıklık, mekânın her yerini aydınlatabilmesi için camların açılı birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Duvarlarda ahşap dikmeler ve hatıllar yer almaktadır. Dikmelerin arasında terekler bulunmaktadır. Ahşap bir merdivenle çıkılan sekinin altı kiler/ambar olarak kullanılmaktadır.

Yapının yok olan bölümlerinin tamamını gösteren CC kesiti incelendiğinde ön cephede düzgün kesme taştan, diğer duvarları kaba yonu taş duvarlardan oluşan yapının üst örtüsünün sıkıştırılmış toprak olduğu belirtilmiştir (Şekil 73). İç duvarların büyük bölümü moloz taş örülüdür. Odaların döşemeleri 10-15 cm genişliğindeki tahtalardan oluşmaktadır. Odaların girişlerinde yer alan genişlikleri 85-90 cm arasında değişen oda kapılarının yükseklikleri 165-180 cm arasındadır. Ayrıca odalarda ahşap yüklükler, koltuk silmeleri ve ahşap tavan silmeleri görülmektedir.

Şekil 73. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyonu (CC kesiti) (EKVKBKM 2022).

Yapının günümüze gelebilmiş olan kuzey cephesindeki odaların görülebildiği AA kesitinin restitüsyonu incelendiğinde sıkıştırılmış topraktan oluşan üst örtü, düzenli aralıklara sahip ahşap doğramalı pencereler ve kesme taştan yapıldığı tahmin edilen duvarları görülmektedir. Ayrıca kesitin en sağında yer alan ahır/merek olabileceği düşünülen bölümün dış cephedeki gibi görülebilen ahşap kirişli moloz taşlı duvarını görmek mümkündür (Şekil 74).

Şekil 74. Feyzullah Efendi Konağı restitüsyonu (AA kesiti) (EKVKBKM 2022).

Feyzullah Efendi Konağı Restorasyon Projesi

Söz konusu yapı ile aynı dönemde yapılmış sivil mimarlık örnekleri incelenmiştir. Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. etapta bulunan sivil mimarlık örneklerinin 3R projelerinin yapım işleri için projede öngörülen fonksiyonlar incelenmiştir. Yapının fiziksel şartları ve konumu göz önüne alınarak yapıya konut olması yönünde restorasyon projesi hazırlanmıştır. Ancak 2022 yılında hâlihazırda konut olarak kullanılmayan konak, Erzurum Geleneksel El Sanatları Konağı olarak işlevlendirilmiştir.

Geleneksel El Sanatları Konağı olarak kullanılan konakta Erzurum'da görülen bakırcılık, Oltu taşı işlemesi, dericilik, yorgancılık gibi çeşitli el sanatlarının yapım atölyelerinin birer örneği için odalar düzenlenmiştir. Ayrıca Erzurum Evlerinin vazgeçilmez bir parçası olan tandirevi yeniden üretilerek misafirlerin dinlenebileceği bir alan oluşturulmuştur.

Konağın büyük bir bölümü günümüze ulaşamamıştır. Mevcut kısımlar ise kısmen özgün durumdadır. Özgün kısımlar restorasyon projesinde büyük ölçüde korunmuştur. Günümüze ulaşmayan mekanların; restitüsyon projesi ve yeni işlev gerekleri doğrultusunda yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Yapıya eklenen niteliksiz ekler kaldırılmıştır. Yeni işlev doğrultusunda yeni mekânlar da oluşturulmuştur.

Yapının restorasyon projesi incelendiğinde zemin katta (Şekil 75) yer alan düzgün kesme taş duvarların aynen korunduğu, bakım onarımları yapıldığı görülmektedir. Giriş holünde kapının üzerinde yer alan tepe penceresinin boşluğu korunmuş, restitüsyon projesine göre yeni ahşap doğramalı bir pencere önerilmiştir. Mekân içindeki duvarlar raspa edilerek boya uygulaması yapılmıştır. Ayrıca mekânda girişin karşısında yer alan merdivenin ilk dört basamağı taş malzeme ile yeniden yapılmış, sonrasındaki basamakları da ahşap parçalar ile yenilenmiştir (Şekil 75). Merdivenin altının bir kısmı kapatılarak depo olarak kullanılması planlanmıştır. Zemindeki muhdes (orijinale uygun olmayan, sonradan eklenen) kaplamalar ve molozlar kaldırılarak doğal taş kaplama yapılmıştır. Merdiven altından geçilen kapalı avlunun yalnızca kasası mevcut olan ahşap kapısı restitüsyon projesi esas alınarak yenilenmiştir.

Şekil 75. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (+1.30) (EKVKBKM 2022).

Girişte sağda kalan odanın kuzey duvarında yer alan pencereler özgün boyutlarına getirilmiş, özgün detayına uygun ahşap doğramalı pencere yerleştirilmiştir. Ahşap döşemesi yıpranan zemine yeni bir ahşap kaplama yapılmıştır. Hem girişten hem de iç avludan ulaşılan açık avlunun zemini granit küp taş ve tuğla ile kaplanmıştır (Şekil 76). Bu avlunun ortasına süs havuzu yerleştirilmiştir. Avlunun güneyindeki bölümün restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapılmasına karar verilmiştir.

Şekil 76. Feyzullah Efendi Konağı giriş holü ve merdivenleri (solda), Feyzullah Efendi Konağı açık avlu (sağda).

İç avlunun duvarları raspalanarak boyanmıştır. Açık avluya çıkılması için ahşap bir kapı yerleştirilmiştir. Tavandaki ahşap kirişlerde gerekli bakım onarım yapılmıştır, zemini doğal taş ile kaplanmıştır. İç avludan açılan kapı ile ulaşılan ve mevcutta günümüze ulaşamamış olan mekan, restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapılmıştır. İşlevi sebebiyle zemini seramik kaplanmış, tavanı alçıpan asma tavan yapılmıştır. Doğu duvarına granit tezgâh yerleştirilmiş, açık avluya ulaşım sağlanabilmesi için ahşap doğramalı bir kapı eklenmiştir. Mutfağın doğusunda yer alan mekânda erkek ve kadınlar için lavabolar düzenlenmiştir. İşlevleri gereği bu mekânlar da seramik zeminli ve alçıpan asma tavanlı olarak yapılmıştır (Şekil 77).

Şekil 77. Feyzullah Efendi Konağı mutfak ve lavaboların açıldığı iç avlu.

Mevcut durumda günümüze ulaşamamış olan kapalı avlunun, özgün yapıda ahır olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Şekil 78). Ancak verilen işlev gereği bu bölüm atölyelerin yer aldığı bir oda olarak değerlendirilmiştir. Restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapılan mekâna özgün halinde olduğu varsayılarak ahşap bir kapı ile giriş verilmiştir. İç duvarlar

boyanmış, mekânı aydınlatması için ana giriş kapısının üzerinde bulunan pencereler ile aynı olacak şekilde iki pencere eklenmiştir. Ayrıca bu odadan tandirevine de ahşap bir kapıyla geçiş bulunmaktadır. Zemini doğal taş olan mekânın tavanı ahşap kirişlidir. Çatısı iklim koşullarına uygun olan çağdaş bir yapı malzemesi (titanyumlu çinko çatı kaplama malzemesi) ile kaplanmıştır.

Şekil 78. Feyzullah Efendi Konağı özgün hali ahır olan mekân.

Mevcut durumda günümüze ulaşamayan bir diğer mekan olan tandirevi, restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapılmıştır. Ayrıca geleneksel Erzurum evlerinin tandirevinin içinde bulunan yapısal elemanlar da yeniden yapıma tabi tutulmuştur. Kuzeydoğu köşesine bir tandırbaşı yapılmış, mekânın üzeri kırklangıç tavan ile örtülmüştür. Restitüsyon projesinde olduğu düşünülen taş kurun kapının hemen yanına yerleştirilmiştir. Zemini doğal taş döşeme kaplanan tandirevinden iç avluya da bir kapı eklenmiştir. Mekânda ayrıca ahşap bir merdiven ve seki bölümü yer almaktadır. Seki de restitüsyon projesi doğrultusunda özgün detaylara uygun şekilde yeniden yapılmıştır. Sekiden ahşap bir basamak ile arka odaya ulaşılmaktadır. Arka odada da restitüsyon projesi doğrultusunda ahşap bir yüklük yerleştirilmiştir. Mekânı aydınlatmak için iki adet pencere eklenmiştir. Zemini ahşap kaplama, duvarları boyalı ve tavanı ahşap çatalı kaplama yapılmıştır.

Birinci kat planının gösterildiği +5.00 kotunda (Şekil 79) zemin kattan ahşap merdiven ile çıkılan birinci kat holü görülmektedir. Özgün yerinde bulunan ahşap merdiven bakım onarım sonrasında kullanılmıştır. Merdivenin solunda yer alan duvar ahşap plaklarla kaplanmıştır. Merdiveni holden ayıran duvar kaldırılmış, özgün detaya uygun ahşap korkuluk yerleştirilmiştir. Duvarlar raspalandıktan sonra özgün sıva ile sıvanmış ve boyanmıştır. Holden açılan kapılar özgün detaya uygun olarak yenilenmiştir. Hol ile başoda arasındaki duvar bağdadi (ahşap karkas yapının üzerinin sıva ile sıvanması) olarak yenilenmiştir.

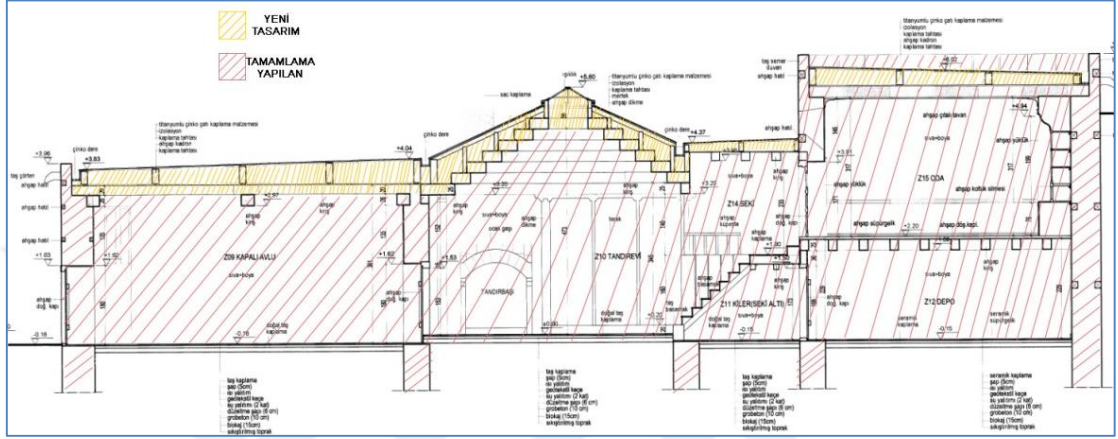
Başodanın güneyinde yer alan özgün olmayan tuğla duvar yıkılarak yeniden özgün malzeme ile örülmüştür. Duvarlar raspa edilerek özgün sıva ile sıvanmış ve boyanmıştır. Pencere boşlukları aynen korunmuştur. Yıpranmış ahşap pervazlar onarım ve bakım yapılmıştır. Ahşap tavan kaplaması raspa edilerek onarılmış, kaybolan parçalar özgün detaylarına uygun olarak tamamlanmıştır. Kaybolmuş olan süpürgelik ile koltuk silmesi özgün detayına göre yeniden yapılmıştır. Kapı ve ahşap döşeme özgün detayına uygun olarak yenilenmiştir.

Şekil 79. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (+5.00) (EKVKBKM 2022).

Feyzullah Efendi Konağının CC kesiti (Şekil 80) incelendiğinde kuzeye bakan diğer odanın da özgün olmayan duvarları yenilenmiştir. Duvarları raspa yapıp özgün sıva ile sıvanıp boyanmıştır. Pencere boşlukları korunmuş, ahşap kapı özgün detayına uygun olarak

yenilenmiştir. Yıpranmış olan pencere pervazları ve tavan silmeleri bakım onarımına tabi tutulmuştur. Zamanla kaybolmuş olan süpürgelik ile koltuk silmesi özgün detayına uygun olarak yenilenmiştir. Birinci katta yer alan üçüncü odanın batı duvarı yeniden yapılmıştır. Mekânın zeminindeki beton kaldırılmış, özgün ahşap kaplama yapılmıştır. Kuzey duvarına yüklük yapılmıştır.

Şekil 80. Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (CC kesiti) (EKVKBKM 2022).

Söz konusu konağın kuzey cephesi ve restorasyon projeleri (Şekil 81) incelendiğinde yapının doğu tarafında yer alan tek katlı ahır bölümü tamamen yok olduğu için yeniden yapılmıştır. Bu mekânın kuzey cephesi özgün malzeme olması için kaba yonu taş duvarla ahşap hatıllar kullanılarak yeniden örülmüştür. Üzerine kesme taş semer duvarı konulmuştur. Özgün detaya uygun olarak ahşap kapı ve iki adet tepe penceresi eklenmiştir.

Şekil 81. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi görünüş (solda), Feyzullah Efendi Konağı restorasyonu (sağda) (EKVKBKM 2022).

Ana giriş kapısının çevresinde görülen niteliksiz duvar yıkılarak özgün malzeme ile tekrar yapılmıştır. Birinci katta yer alan özgün olmayan küçük kirişler, özgün boyuttaki kirişlerle değiştirilmiştir. Cephede mevcut bulunan taşlar için yüzey temizliği yapılmıştır. Özgün duvarlarda yer alan niteliksiz onarımlar ve çimento harçlı derzler temizlenmiştir.

Ortaya çıkan boşluklara da özgün derz yapılmıştır. Pencerelerdeki bozulmuş ahşap doğramalar restitüsyon projesi doğrultusunda yenilenmiş, özgün boyutunda olmayanlar yeniden yapılmıştır.

Mevcut niteliksiz çatı kaldırılarak titanyumlu çinko çatı kaplama malzemesi ile kaplanmıştır. Gizli dere yerleştirilerek dış cepheye taş çörtenler konulmuştur. Çörtenler ile yağmur suyunun akışı sağlanmıştır. Cephedeki tuğla örgü semer duvarı kaldırılarak taş semer duvarı konulmuştur. Batı cephesindeki başodanın yan duvarındaki sıvalar sökülerek taşıyıcı duvarları oluşturan kaba yonu taş ve kesme taş duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Güney cephedeki yıkılan duvarlar kaba yonu taş ve ahşap hatıl ile yeniden yapılmıştır. Avluya açılan iki adet ahşap kapı yeniden yapılmıştır. Yağmur suyunun uzaklaştırılması için iç avluya bakan cephe duvarlarına yağmur iniş borusu konulmuştur.

Kırmızı çizgiler arasında kalan söz konusu konağın Şekil 82’de yer alan görseli, Erzurum Kalesi’nin kuzey surlarının önünden çekilmiştir. Fotoğrafa göre söz konusu konağın sağında kalan kısım; Topçu Ağa Konağı olarak bilinen ve mevcutta Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi olarak kullanılan konaktır. Feyzullah Efendi Konağı’nın solunda kalan kısım ise, Celal Topçuoğlu evi olarak bilinen restorasyonu yapılan ancak henüz faaliyete geçmeyen küçük, geleneksel bir Erzurum evidir.

Şekil 82. Feyzullah Efendi Konağı güney görünüş.

3R projeleri incelenen Feyzullah Efendi Konağı’nın bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Mevcut olmayan bölümlerin verilen işlev gereğince ve restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapımına karar verilmiştir. Yeni yapılan bölümlerde özgün malzemeler (kesme/kaba yonu taş, ahşap hatıl) ve özgün yapım tekniği (yığma) kullanılmasına özen gösterilmiştir. Yapının ayakta kalan kısımlarının strüktür açısından iyi durumda olduğu düşünülerek yalnızca onarımlara tabi tutulmuştur. Diğer taraftan sonradan

yapılmış olan niteliksiz tüm ekler kaldırılarak restitüsyon projesine uygun şekilde yeniden yapılmıştır. Özgün pencere boşlukları korunmuş, çürümüş ahşap doğramalar yenilenmiştir. Giriş holü, depo, iç avlu, kapalı avlu, tandirevi ve kiler zeminlerinde doğal taş kaplama; mutfak, hol, depo ve wc zeminlerinde seramik kaplama; seki, sekinin arkasındaki oda ve üst katta yer alan tüm odaların zeminlerinde ahşap döşeme kullanılmıştır. Islak hacimlerin zemin ve duvarlarında seramik kaplama kullanılmıştır. Birinci kat odalarında ahşap çitalı tavan, ıslak hacimlerde alçıpan asma tavan, tandirevinde kırılmalı tavan ve diğer tüm mekânlarda ahşap kırışlı tavan kullanılmıştır.

Geleneksel üst örtü sistemi düz toprak dam olan yapıların bakımı zor olduğu için tek eğimli oturtma çatı yapılmıştır. Restorasyon sırasında geleneksel düz dam sisteminin görseelliğini bozmayan ancak kullanımı daha kolay olan gizli dere ve oturtma ahşap çatı sistemi yapılmasına karar verilmiştir. Semer duvarlarının da bir miktar yükseltilmesiyle çatının dışarıdan algılanması engellenerek daha kullanılabilir bir sistem kurulmaya çalışılmıştır. Gizli dere yerleştirilen çatının su akışı dış cephede yer alan taş çörtenler ile sağlanmıştır. Ayrıca tandirevinin çatısının ve tandir bacasının restitüsyon projesine uygun olarak yeniden yapılmasına karar verilmiştir.

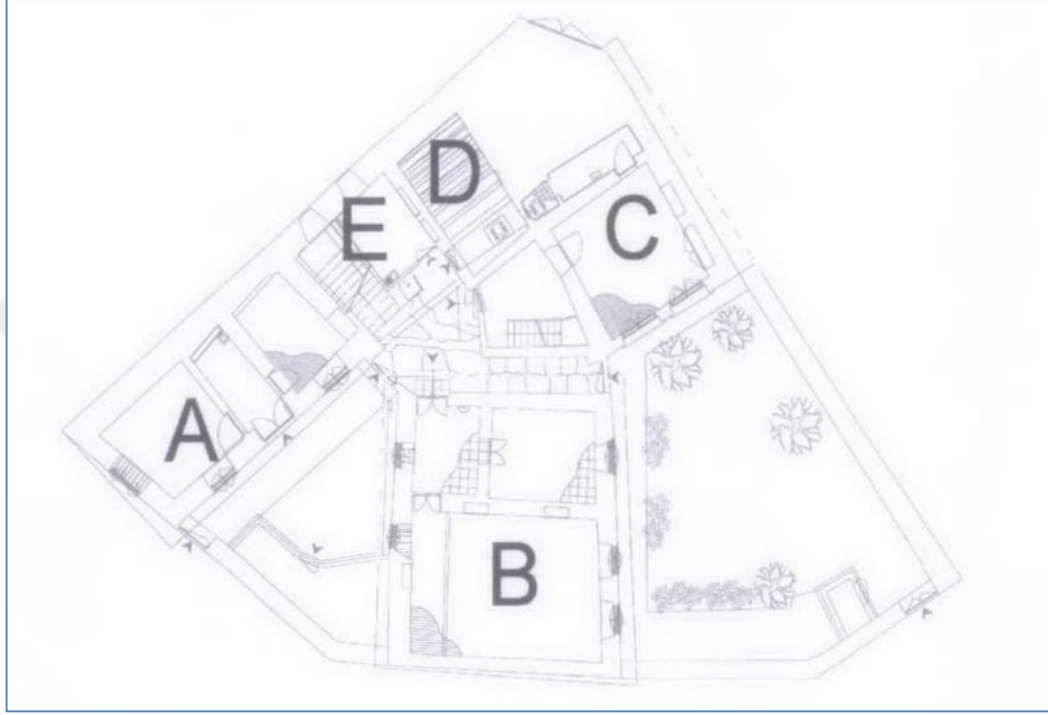
Yapılan projeler sonucunda konut olarak işlevlendirilmesi düşünülerek 3R projeleri yapılan konağın 2022 yılında yerinde yapılan incelemeler sonucunda konut olarak değil müze olarak kullanıldığı görülmüştür. ERGES Konağı olarak adlandırılan konak, Erzurum'da bulunan geleneksel el sanatlarının sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda odaların içerisinde bakır işlemeciliği, Oltu taşı tespihi, derici, şapkacı, tiftikçi (keçi kılından ip yapılan atölye), yorgancı, yüncü, ehramcı (Erzurum kadınlarının giysilerinin yapıldığı atölye) ve abacı (Erzurum erkeklerinin giysilerinin yapıldığı atölye) atölye örnekleri yapılmış, ziyaretçiler için tandirevinde dinlenme alanı ve ana girişte bir karşılama alanı oluşturulmuştur.

Işıklılar Konağı

Işıklılar Konağı Rölöve Projesi

Işıklılar Konağı'nın rölöve projesi ve raporu incelendiğinde üzerinde birkaç ailenin yaşadığı yapılarla, avlulu, bahçeli bir düzene sahip olduğu söylenmektedir. Yapıya girişler biri güneydoğu (Parmaksız Sokak), diğeri güneybatı (Marputcu Sokak) olmak üzere iki cepheden sağlanmaktadır. Sınırlarını kargir bahçe duvarın çizdiği parselde ikisi açık biri

kapalı avlu etrafında tek katlı ahşap hatıllı kâgir bir ev, iki katlı ahşap hatıllı kâgir bir ev ve iki katlı betonarme bir ev bulunmaktadır. Ayrıca ev sahibine ait odunluk, mutfak-depo mekânları da bulunmaktadır. Parseldeki yapıların raporda daha rahat ifade edilebilmesi için bölümler üzerine harfler verilerek bir kroki oluşturulmuştur (Şekil 83).

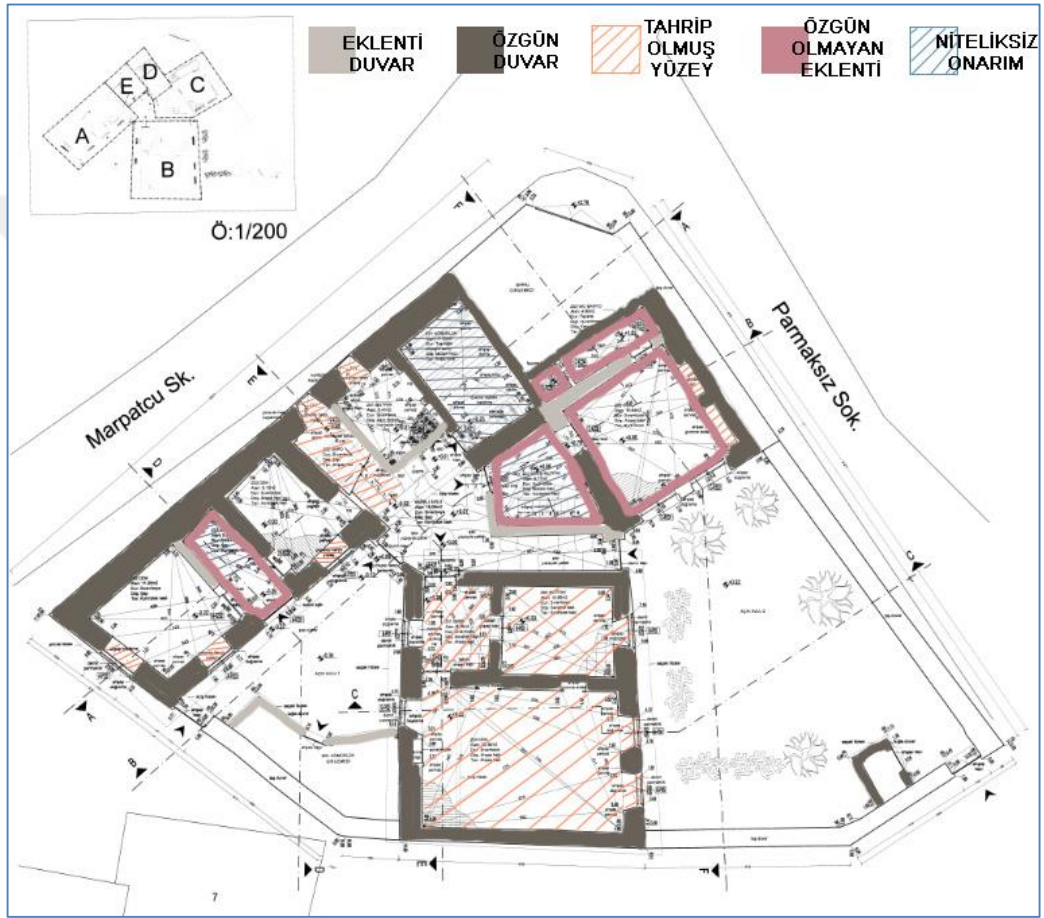

Şekil 83. Işıklılar Konağı yapı bölümlerini gösteren kroki (EKVKBKM 2022).

Güneybatı cephesinden yapıya ulaşım ahşap bir kapıyla açık avluya girilerek yapılmaktadır. Bu avluda sol tarafta iki katlı olan A yapısının zemin katına ulaşılmaktadır. Avlunun sağ tarafında ise bu konutlara ait tuvalet ve kömürlük olarak kullanılan muhdes (orijinale uygun olmayan, sonradan yapılan) kısım yer almaktadır. Açık avludan demir bir kapıyla kapalı avluya geçilmektedir. Kapalı avlu; tek katlı kâgir B yapısının, iki katlı betonarme C yapısının, kömürlük olan D yapısının, mutfak olan E yapısının ve A yapısının üst katına çıkan ahşap merdivenin yer aldığı bir toplanma mekânıdır. Kapalı avludan uzun bir koridorla ikinci açık avluya ulaşılır. İlk açık avluya göre daha büyük olan bu avlu ağaçlandırılmıştır. Ayrıca bu avluya güneydoğu cephesinden de bir giriş bulunmaktadır. Bu girişin olduğu duvara bir tuvalet birimi de sonradan eklenmiştir.

Rölöve raporları ve zemin kat planına (Şekil 84) göre; demir kapılarla açık avlulardan sınırlandırılan kapalı avlunun döşemesi şaptır. Döşemede yer yer çatlaklar bulunmaktadır. A yapısının üst katına çıkan ahşap merdivenler burada yer almaktadır. Merdiven kaplama tahtaları iç bükey hale gelmiştir. İlk basamak çimento harçla yapılmıştır. Bu basamağın

hemen yanına -E yapısının iç avluya bakan duvarına- bir çeşme yerleştirilmiştir. Kapalı avluda çeşmenin bulunduğu yöne eğim verilerek çeşmenin gideri ortak gider olarak kullanılmıştır. Kapalı avlunun ortasından geçen kirişin bir tarafı kontrplak kaplamayla kapatılmıştır. Merdiven tarafına bakan kısmın tavanı 45-55 cm aralıklarla yerleştirilmiş kirişlerin arasında yer alan ahşap kaplama tahtaları ile kaplanmıştır. Tavan kaplamaları nemlenmiş, hatta nemlenme duvarlara kadar ulaşmıştır.

Şekil 84. Işıklılar Konağı rölovesi (Zemin kat) (EKVKBKM 2022).

Güneybatı girişinde solda kalan A yapısının zemin katı ahşap hatıllı moloz taş duvar, üst katı ahşap arası tuğla dolguludur. Zemin katın avluya bakan cephesi ve üst katın üç cephesi sıvanmış olup yapıya açık avludan üzeri camlı ahşap bir kapıyla girilmektedir. Girişin döşemesi şap, tavanı kontrplak kaplıdır. Duvara mutfak ihtiyacını karşılamak amacıyla küçük bir evye ve raf yerleştirilmiş, girişin hemen önüne su gideri konularak yıkanma ihtiyacı karşılanmıştır. Girişte sağ ve solda iki oda bulunmaktadır. Soldaki oda güneybatı cephesi (Şekil 85) ile açık avluya bakmakta olup, bu cephelere ahşap doğramalı pencereler açılmıştır. Sağdaki odanın döşemesi ahşap kaplama, tavanı kontrplak kaplıdır. Duvarda bulunan nişin

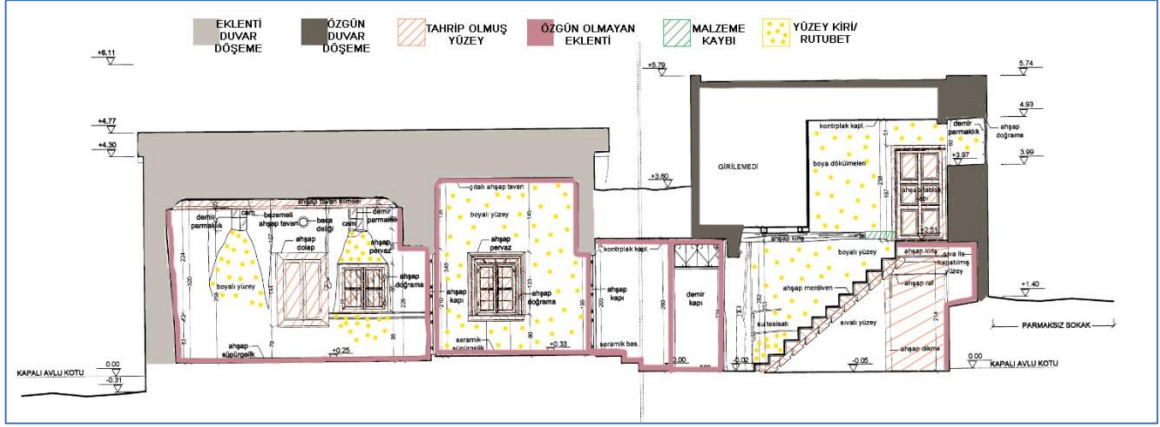
etrafı yere kadar ahşap pervazla çevrilidir. Zemin katta yer alan tüm mekânlar sıvalı ve boyalıdır.

Şekil 85. Işıklılar Konağı A yapısı güneybatı cephesi (solda), Işıklılar Konağı açık avludan (sağda) görünüş (EKVKBKM 2022).

A yapısının üst katına kapalı avludan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenlerin sol üst kısmında duvara bitişik ahşap bir kiriş bulunmaktadır. Kiriş sahanlık kotundadır ancak sahanlığa ulaşmadan bitmektedir. Birinci katta yer alan sahanlık, ahşap doğramalı demir parmaklıklı pencere ile aydınlatılmıştır. Yer döşemesi ahşap, tavanı kontrplak kaplamadır. Sahanlığın solunda ahşap kapılar ile iki odaya geçiş bulunmaktadır. Moloz taş duvarlara ahşap doğramalı çift pencere yerleştirilmiştir.

Avluya ve yola bakan pencerelere sahip olan aynı zamanda üst katın en büyük odası olan oda, ayvan oda ya da başoda olarak adlandırılan odadır. Ayrıca dışarı hâkim olabilmesi için cephesi çıkmalı yapılmıştır. Duvarında ahşap kapaklı gömme dolap bulunmaktadır. Ancak kapakları nitelsiz tahtalarla kapatılmıştır. Tavan kaplamalarından ve ahşap tavan silmesinden üst katın özgün açıklıklarının değiştiği anlaşılmaktadır. Güneybatı cephesinde yer alan odanın tavanı baklava dilimli ahşap kaplama iken yanında yer alan odanın muhdes (orijinale uygun olmayan, sonradan yapılan) duvarlar sebebiyle tavan kaplaması bölünmüştür. A yapısının üst katında boya dökülmelerine, çatlaklara, yıpranan ahşap elemanlara rastlamak mümkündür (Şekil 86).

Şekil 86. Işıklılar Konağı rölövesi (EE kesiti) (EKVKBKM 2022).

B yapısından geçen ee kesiti incelendiğinde içinde ev sahibinin yaşaması sebebiyle dönemsel özellikleri en iyi yansıtan birim olduğu görülmektedir. Giriş holü, mutfak ve yaşam alanından oluşman yapıya kapalı avludan üç basamakla çıkılarak ahşap tablalı çift kanatlı kapıdan girilmektedir. Giriş holünün zemini seramik, tavanı ahşap çıtalı kaplamadır. Bu mekânda açık avluya bakan çift doğramalı pencere bulunmaktadır. Girişin sol tarafında kalan mutfakın döşemesi seramik, tavanı kontrplak kaplamadır. Girişin karşısında yer alan yaşam odasının döşemesi ahşap kaplamadır. Ayrıca mutfak tarafındaki duvarında iki adet ahşap kapaklı özgün gömme dolap bulunmaktadır (Şekil 87).

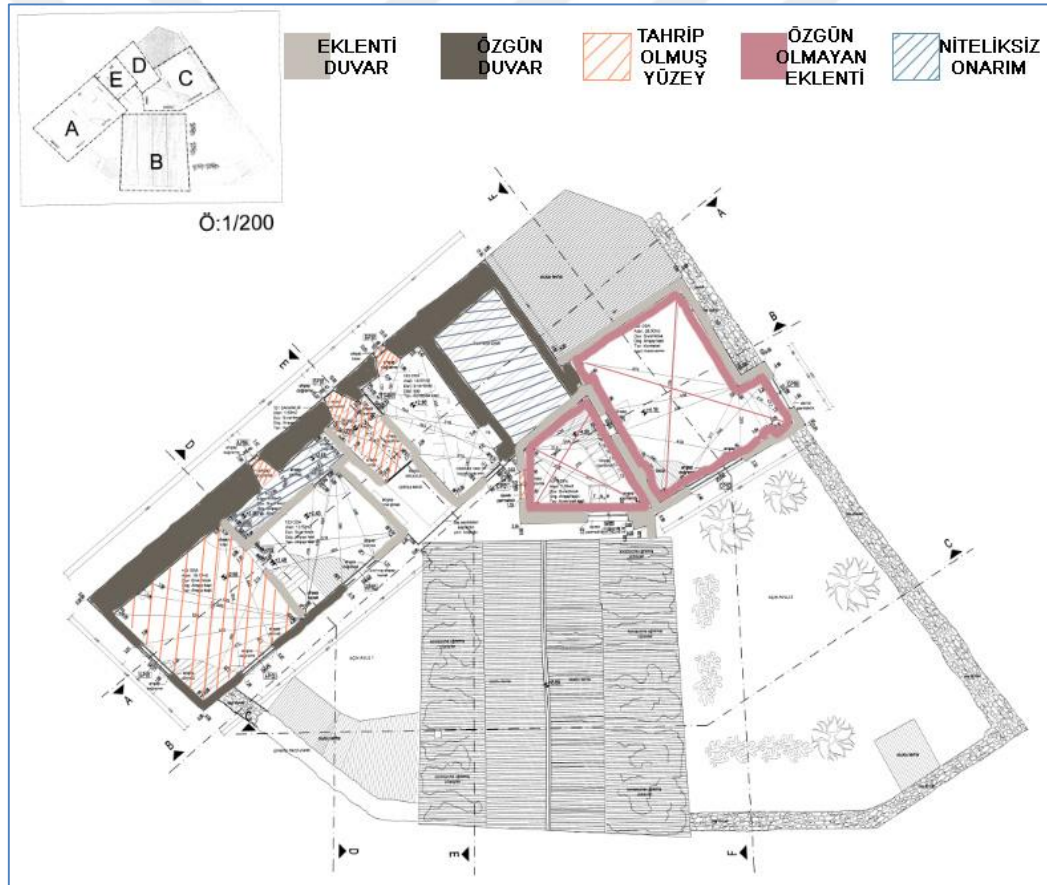

Şekil 87. Işıklılar Konağı B yapısı tavan süslemesi (solda) ve odanın genel görünümü (sağda) (EKVKBKM 2022).

Açık avluya bakan cephede pencereleri bulunan yaşam odasının pencereler arasında yer alan bir baca deliği bulunmaktadır. Bu deliğin altında da ahşap bir dolap yer almaktadır. Ayrıca bu mekânın tavanı iki bölümden oluşmaktadır. İlki tekne tavan olarak adlandırılan geleneksel bir biçimde olan tavan iken diğeri ahşap süslemeli bir tavandır. İki tavan birbirinden bir kiriş ile ayrılmaktadır. Bu kiriş üzerinde her iki tavan bezemesinden farklı bezemeler bulunmaktadır. Odanın tavanları yağlı boya ile boyanarak özgün görünümünü

kaybetmiştir. Diğer taraftan duvarları sıvalı ve boyalı olan odanın yakın zamanda çimento harçla onarım gördüğü bilinmektedir.

Kapalı avludan üç adet betonarme basamakla girilen C yapısı betonarme bir konuttur. Giriş mekânı mutfak olarak kullanılmaktadır ancak herhangi bir su tesisatı bulunmamaktadır. Ayrıca girişten üst kata ulaşım için ahşap merdivenler yapılmıştır. Merdiven basamaklarının üzeri deri kaplama ile kapatılmış, altı depolama alanı olarak kullanılmıştır. Birinci kat planının incelendiği rölöve projesinde (Şekil 88) duvarlarda yoğun nemlenme görülen yapının giriş kapısının üzerinden ahşap bir kiriş geçmektedir. Girişin kömürlüğe bakan duvarında üzeri sıva ile kapatılmış yuvarlak kesitli ahşap kirişler yer almaktadır. Girişin tavanı parçalı kontrplaklarla kaplanmıştır, döşemesi karo mozaik yapılmıştır.

Şekil 88. Işıklılar Konağı rölövesi (1. kat) (EKVKBKM 2022).

Girişin karşısında yer alan odaya ahşap bir kapıyla girilmektedir. Oda'nın döşemesi ahşap kaplamalı, duvar ve tavanı sıvalı, boyalıdır. Odada açık avluya bakan iki pencere yer almaktadır. Sokağa bakan sağır cephesinde çift kapaklı ahşap gömme duvarlar ile ahşap raflı niş bulunmaktadır. Ayrıca bu odadan bir basamakla wc-banyo mekânına geçilmektedir. Uzun bir hol şeklinde olan bu mekâna bir lavabo eklenmiştir. Döşemesi karo mozaik kaplama olan

odanın duvarları 2 metre yüksekliğe kadar seramikle kaplıdır. Üst kısmı ve tavanı sıvalı, boyalıdır. Tuvaletin bulunduğu alana geçilen kapının yalnızca kasası mevcuttur. Ayrıca bu mekânın kömürlüğe açılan ahşap bir penceresi bulunmaktadır.

Girişten çıkılan ahşap merdivenlerle üst katta yer alan ahşap döşemeli sofaya ulaşılmaktadır. Sofada biri açık diğeri kapalı avluya bakan iki pencere yer almaktadır. Duvarları nem sebebiyle bozulmuş olan sofanın tavanı kiriş üzerine yerleştirilmiş kontrplaklarla kapatılmıştır. Sofadan ahşap bir kapıyla girilen yaşam odasının duvarları sıvalı ve boyalı olup döşemesi ahşap kaplamadır. Odanın birincisi açık avluya; ikincisi A, E ve D yapılarının damlarına ve üçüncüsü Parmaksız Sokak'a bakan üç penceresi bulunmaktadır (Şekil 89). Ayrıca odanın sokak cephesinde bir çıkması da bulunmaktadır.

Kömürlük mekânı olan D yapısına kapalı avludan ahşap bir kapıyla girilmektedir. Burası ev sahibi tarafından kömürlük ve tuvalet mekânı olarak kullanılmaktadır. Döşemesi mozaik kaplamadır. Marputcu Sokak'a bakan duvarı ahşap hatıllı moloz taş duvarken diğer duvarları tuğla üzeri çimento harçlı sıvalıdır. Yer yer sıvaların döküldüğü duvarlarda nemlenme gözlenmektedir. Kömürlüğün tavanı ahşap kirişlerin arası kaplama tahtalarıyla kapatılarak oluşturulmuştur (Şekil 89).

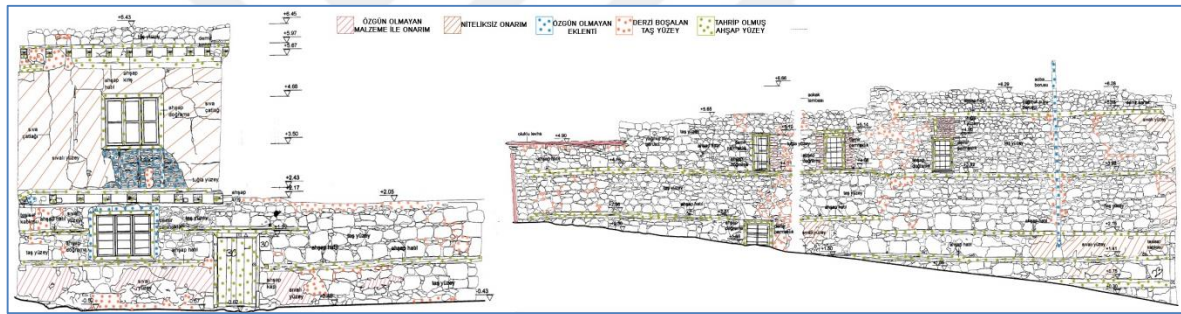

Şekil 89. Işıklılar Konağı C yapısı kuzeydoğu cephesi (solda), Işıklılar Konağı D yapısı tavanı (sağda) (EKVKBKM 2022).

Kapalı avludan girilen iki katlı karma işlevli bir bölüm olan E bölümü karo mozaik kaplıdır. Mekânda ahşap pervazlı raflı iki adet niş yer almaktadır. Kapalı avluya bakan duvara bir evye yerleştirilmiştir. Tavanda yer alan kontrplakların bir kısmı düşmüştür. Bu boşluklardan tavandaki ahşap kirişlerin arasındaki kaplama tahtaları görülmektedir. Mekân hem mutfak hem depo olarak kullanılmaktadır. Kontrplak ile ayrılmış olan ikinci bölüm

aslında depo olarak kullanılan merdiven altıdır. Pencerenin altında ahşap bir hatıl bulunan girişten mutfığa geçilmektedir. Burada da merdiveni taşıyan ahşap kirişler yer almaktadır. Döşemesi şap, duvarları sıvalı ve boyalıdır.

Kuzeybatı ve güneybatı rölöve çizimleri (Şekil 90) incelenen konağın duvarlarının zemindeki eğim sebebiyle kademeli yapıldığı görülmektedir. Parsel üzerinde yer alan A, E ve D yapılarının kuzeybatı cepheleri ahşap hatıllı taş duvarlardır. Kuzeybatı cephesinin taşlarının bağlayıcı malzemeleri dökülmüş, bazı kısımlara sıva yapılmıştır. Pencere boşluklarında tuğlalar görülmektedir. A yapısı ile E ve D yapılarının cepheleri arasındaki damda kot farkı olduğu gibi yüzeyde de birleşim noktalarında açıklıklar oluşmuştur. İki kısım arasındaki ahşap hatılların kotları da birbirini karşılamamaktadır. A yapısının zemin katından çıkan soba borusu taşlarda islenmeye neden olmuştur. Alt kısımda E yapısının mutfak kısmının penceresi görülmektedir. Depo mekânındaki pencere ise dış cepheden algılanmamaktadır.

Şekil 90. Işıklılar Konağı rölövesi güneybatı görünüşü (solda), Işıklılar Konağı kuzeybatı görünüşü (sağda) (EKVKBKM 2022).

A yapısının güneybatı cephesi aynı zamanda açık avluya girilen ana cephelerden biridir. A yapısının zemin katı araları özensiz sıvanmış ahşap hatıllı moloz taş duvardır. Üst katı taşıyan yatay ve dikey ahşap elemanlar cepheden görülmektedir. Sıcak soğuk farkından çatlaklar oluşmasına rağmen taşıyıcı elemanların durumları iyidir. Üst kat cephesi sıvanmıştır ancak sıvada dökülmeler çatlamlar oluşmuştur. Duvar, ahşap arası tuğla dolgudur. Taş parapetlerin bağlayıcı malzemeleri dökülmüştür.

B yapısı geleneksel karakterde ahşap hatıllı taş duvarlara sahiptir. Taşların arası çimento harçla doldurulmuştur. Cephede yol kotunun yukarısında, ahşap hatılın hemen altında, kesme taş söveli iki pencere boşluğu moloz taşlarla doldurulmuştur. Avluya bakan cephede farklı zamanlarda yapılan sıva izlerine rastlamak mümkündür. Ayrıca duvarların zeminden su çektiği ve nemlendiği görülmektedir. İki pencerenin ortasında bulunan duvar

tuğla yüzeylidir. B yapısına yatay delikli tuğla ile örülmüş üçgen alınlık eklenmiştir. Çatı oluklu levha ile kaplı beşik çatıdır.

Konağın güneydoğu cephesinde moloz taş örgü bahçe duvarı ve açık avluya açılan ahşap kapı bulunmaktadır (Şekil 91). Yol kotu Parmaksız Sokak'a doğru yükselmektedir. Kuzeydoğu cephesi Parmaksız Sokak boyunca devam eden cephedir. Bahçe duvarı moloz taşla örülmüş, yer yer çimento harçla doldurulmuştur. Bahçe duvarının bitiminde C yapısının birinci katı görülmektedir. Yapının cephesi sıvalı olup taş duvarın gerisinden başlamaktadır. Cephenin sol köşesinde ahşap doğramalı demir parmaklıklı pencere yer almaktadır.

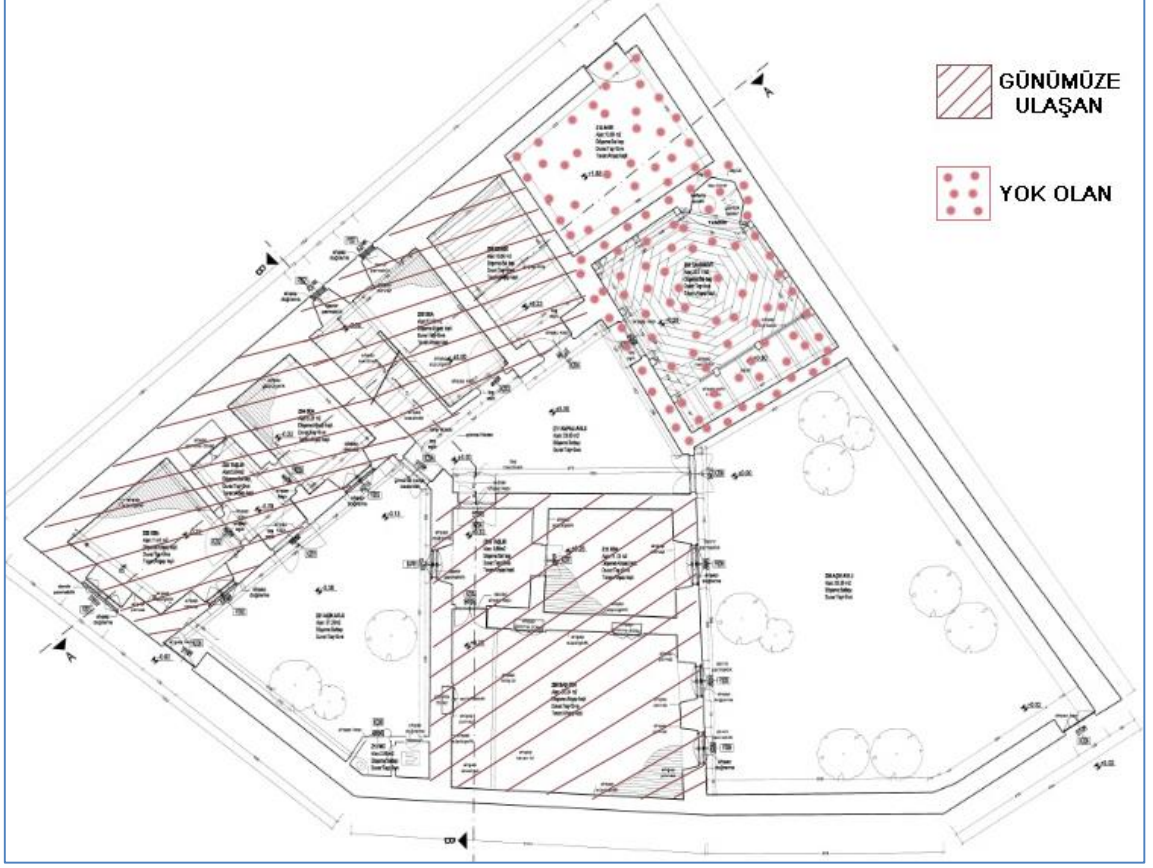
Şekil 91. Işıklılar Konağı güneydoğu görünüşü (solda), Işıklılar Konağı kuzeydoğu görünüşü (sağda) (EKVKBKM 2022).

Işıklılar Konağı Restitüsyon Projesi

Işıklılar Konağı'nın restitüsyon projesi ve proje raporu incelendiğinde yapının projelerinin hazırlanması sürecinde Erzurum Kale çevresinde yer alan yapıların plan şemaları dikkate alınmıştır. Konağın parselinde herhangi bir tandirevine rastlanmamıştır. Ancak birkaç ailenin birlikte yaşadığı bu parselde bir tandirevi olmasına muhtemel gözüyle bakılmıştır. Nerede olabileceği ile ilgili araştırmalar neticesinde betonarme yapının bulunduğu C yapısının zemininde kalın duvarların yer alması burada daha önceleri de bir mekân olabileceği algısını yaratmaktadır. Bu sebeple restitüsyonda tandirevinin burada yer aldığı söylenebilir. Erzurum evlerinde yer alan diğer mekânlardan olan ahır ve merak için D yapısının merak, hemen yanında üst kotta yer alan bölümün ahır olduğu düşünülmektedir.

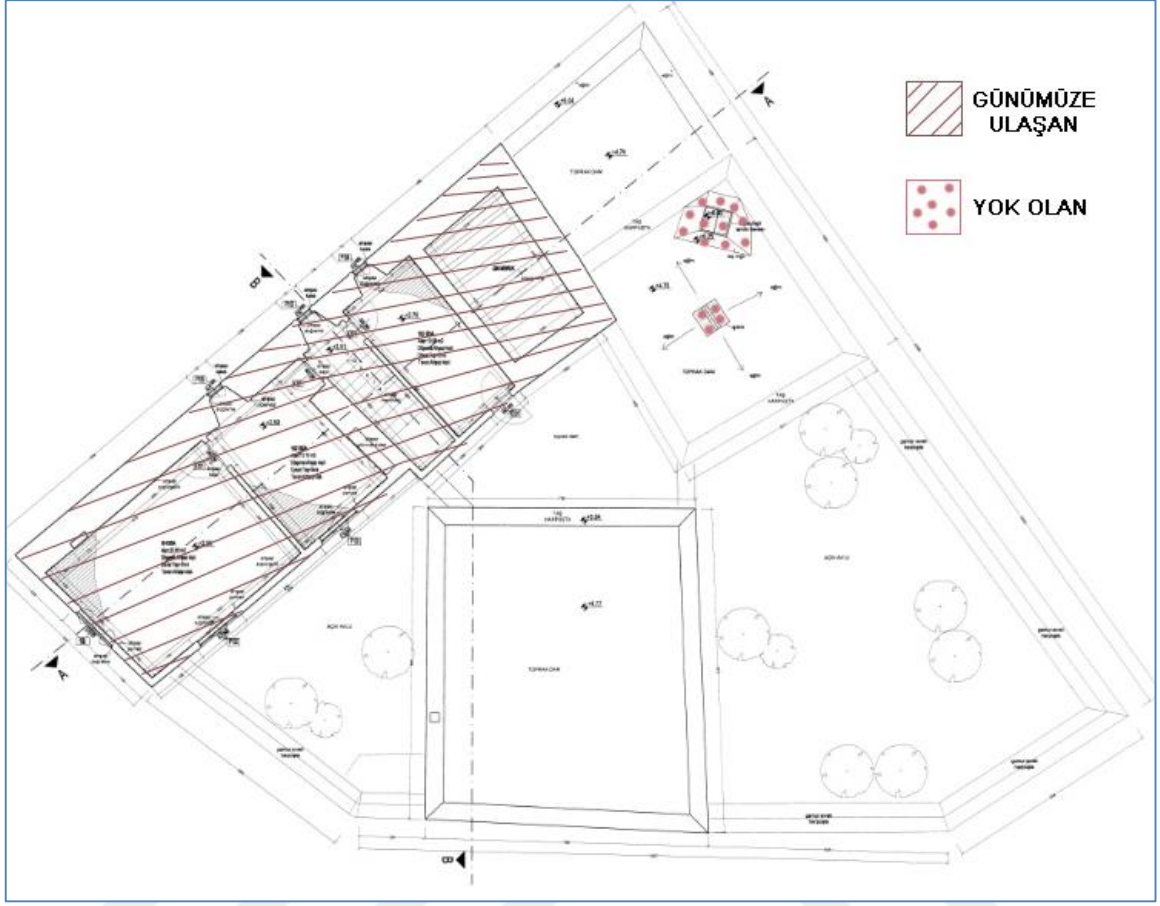
Zemin kat restitüsyon projesi (Şekil 92) incelendiğinde açık avlu ve kapalı avlunun özgün durumda da olduğu düşünülmektedir. Ayrıca mevcut durumda yaşam alanı olarak kullanılan odaların orijinalde de aynı amaçla kullanıldığı düşünülmektedir. İki katlı olan konutun üst katına rölöve sırasında mevcut olan ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin sağında yer alan kuzeybatı cephesine bakan pencerenin özgün olup, ayrıca burada bir mekân bulunmaktadır. Yapıdaki pencere ve kapıların özgün hallerinin de çift pencere olduğu

varsayılmıştır. Ayrıca yapının duvarları soğuk iklime dayanıklı olması için kalın yapıldığı için pencerelerin dış cepheden içeri doğru daraldığı bilinmektedir.

Şekil 92. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (zemin kat) (EKVKBKM 2022).

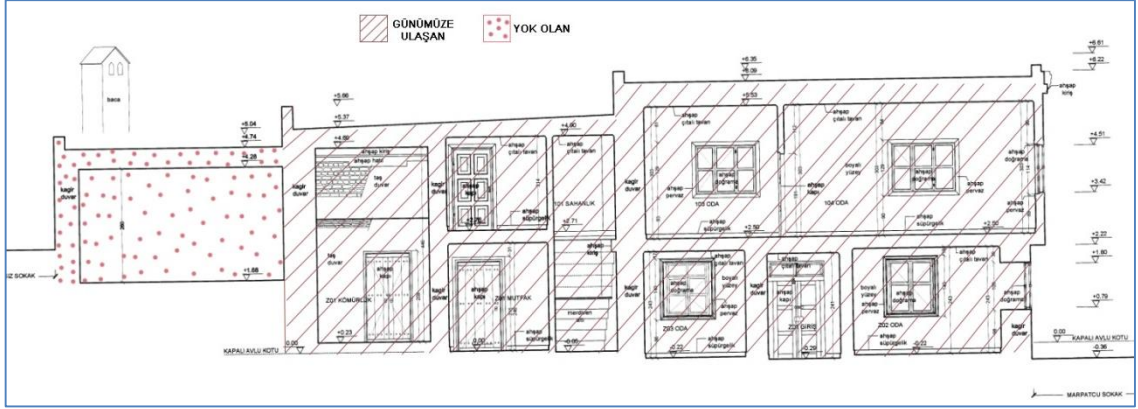
Restitüsyon projesinin birinci kat planı (Şekil 93) incelendiğinde tandirevi olduğu düşünülen C yapısının kırlangıç tavanında yer alan pencerenin izi ve tandırbaşının bacası görülmektedir. B yapısı orijinalde de tek katlı olup toprak dam üst örtüyle kapatılmıştır. A, E ve D yapılarının birinci katlarında yer alan mekânların aynen bulunduğu, A bölümünde yer alan muhdes (orijinale uygun olmayan, sonradan eklenen) duvarın olmadığı düşünülmektedir. Birinci katın genel şemasına bakıldığında tandirevi olan C yapısı dışında çoğu yapı elemanı günümüze ulaşabilmiştir.

Şekil 93. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (1.Kat) (EKVKBKM 2022).

AA Kesiti incelenen restitüsyon projelerinde (Şekil 94) söz konusu konağın cephelerde özgünlüğünü koruduğunu söylemek mümkündür. Cephelerin etrafını saran bahçe duvarlarının ahşap hatıllı moloz taş duvardır. Tek katlı yapılar kâgir malzemeden oluşmakta iken iki katlı olanların altı kâgir üstü sıvalı yüzeylerden oluşmaktadır. Pencere ve kapı açıklıkları özgündür ve doğramalar çift yapılmıştır.

Tandirevinin geleneksel özellikler taşıdığı, buna göre taş duvarlı ve sıvasız bir cephesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca üst örtüsünün kırılmalı tavan olup ortasında çatı penceresinin yer aldığı, üzerinin toprak dam olduğu düşünülmektedir.

Şekil 94. Işıklılar Konağı restitüsyon projesi (AA kesiti) (EKVKBKM 2022).

B yapısı dışında diğer çatılar toprak dam olup kademeli olarak sıralanmaktadır. B yapısının özgün çatısı günümüze ulaşmasa da diğer yapıların çatısının özgün durumda olduğu söylenebilir. B yapısının cephedeki izleri takip edilerek toprak dam üst örtüye sahip olabileceğini söylemek mümkündür. Yapının restitüsyon projesinde tüm kapı ve pencereler, özgün kısımdaki mevcut kapı ve pencereler örnek alınarak oluşturulmuştur. Ayrıca Erzurum'un geleneksel yapılarında görülen, mahremiyet amaçlı yapılmış olduğu düşünülen bahçe duvarları restitüsyon projesinde de aynen bulunmaktadır.

Işıklılar Konağı Restorasyon Projesi

Birkaç ailenin yaşadığı, geniş bir oturma alanına sahip yapılar birliği olan konak; uyumsuz ekler, özgün olmayan kısımlar sebebiyle kısmen özgünlüğünü yitirmiştir. Yaşanan bozulmanın önüne geçmek, yapılacak bilinçsiz onarım ve özgün olmayan eklentileri engellemek amacıyla yapının restorasyon projesinin hazırlanarak uygulamaya konulması kaçınılmaz olmuştur.

Yapının tavanlarının kapatılması sebebiyle özgün tavan kaplamaları görülememektedir. Açık avluda bulunan ekler ve düzensizlik sebebiyle yapı bütünlüğü bozulmuş, günümüzde ihtiyaç olan ıslak hacim mekânları yetersiz kalmıştır. Hatta yapının bazı bölümlerinde herhangi bir ıslak hacim bulunmamaktadır. Fiziksel bir sürekliliğin yanı sıra kültür varlıklarının gündelik yaşamda aktif olarak yer alması amaçlanarak çıkılan yolda konağın özünü yitirmeden yaşama adapte olması ilk amaç olmuştur. Bu amaçla konağın konut ve pansiyon işlevinde olması gerektiği öne sürülmüştür. Mülk sahibinin nihai kullanıcı olması, diğer bölümlerin apart otel gibi kullanılması amaçlanmıştır. Ancak 2022 yılında yerinde yapılan incelemeler sonucunda yapının proje sürecindeki amacı ile kullanılmadığı, Erzurum Şehir Arşivi olarak bir müzeye dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür.

Zemin kat restorasyon projesi (Şekil 95) incelendiğinde yapının her biriminde farklı müdahale türleri yapıldığı görülmektedir. Ayrıca restorasyon projesinde söz konusu yapılardan özgün olan binaların olduğu gibi korunması gerektiğine karar verilmiştir. C yapısının betonarme ve niteliksiz eklenti olduğu bilindiği için; bu yapının yerine ahşap taşıyıcılı, iki katlı, gabari olarak özgün yapıları ezmeyen yeni bir yapı yapılması önerilmiştir. Bu şekilde konaklama için gerekli mekân kapasitesinin de artırılması amaçlanmıştır. Zemin kat duvarlarının bir kısmının özgün olduğu düşünüldüğü için bu duvarların yıkılmadan, yeni yapılacak yapının bu duvarlar üzerine inşa edilmesi öngörülmüştür. Yapıya girişlerin Marputcu ve Parmaksız Sokak'tan yapılması yeni tasarımda da sürdürülmüştür.

Şekil 95. Işıklılar Konağı restorasyon projesi (zemin kat) (EKVKBKM 2022).

Açık avlulardaki şap döşemeler kaldırılarak granit küp taş ve tuğla döşeme yapılmıştır. Avluya geleneksel Erzurum Evlerinde görülen süs havuzu eklenmiştir. Ayrıca avlulara dış kapılara doğru eğim verilerek menfez konulmuştur. Açık avlular misafirlerin dinlenebileceği,

yemek yiyebileceği bir alan olarak düzenlenmiştir. Güneybatı girişinde yer alan açık avluya küçük bir çeşme eklenerek görsel olarak zenginleştirmek amaçlanmıştır (Şekil 96).

Şekil 96. İşıklılar Konağı güneybatısında yer alan açık avlu (solda), İşıklılar Konağı güneybatı girişi (sağda).

Açık avludan girilen A yapısı bir ailenin yaşayabileceği yeterlilikte pansiyon olarak düzenlenmesi planlanmıştır ancak müzenin sergi alanı olacak iki oda olarak tasarlanmıştır. Islak hacim ihtiyacı için girişte taşıyıcı sisteme zarar vermeyecek bir wc-banyo mekânı yapılması önerilmiştir ancak bunun yerine mescit yapılmıştır. Ahşap pencere doğramaları emprenye yapılarak özgün doğramalara çevrilmiştir.

Açık avludan taş bir basamakla kapalı avluya girilmektedir. Bu avluda yer alan ahşap merdivenler bakımdan geçirilerek temizlenmiştir. Yeni binanın (C yapısı yerine yapılan) üst katı, özgün iki katlı yapının (A) birinci katıyla aynı kotta değildir. Yeni binanın üst katına ulaşabilmek için kapalı avluya ahşap bir merdiven eklenmiştir. Bu merdivenle galeri katına ulaşılmaktadır. Ayrıca ahşap kirişlerin gözükmesi için üzerleri kapatılmamıştır. Kapalı avlunun üst katına avlulara bakan köşelerden pencere eklenmiş, bu sayede mekânlar aydınlatılmıştır. Merdiven altına ev sahibinin kullanması için ahşap dolap yapılması önerilmiş ancak mevcut durumda elektrik panosunun olduğu alan olarak düzenlenmiştir (Şekil 97). Kapalı avlunun zemini taş döşeme yapılmıştır. Pansiyonda yaşayanların ortak kullanması amacıyla kapalı avlunun E yapısının yerine denk gelen konumda mutfak ve wc mekânı önerilmiştir ancak mevcut durumda ziyaretçilerin için çay kahve ikramı yapılmaktadır. Ayrıca bu mekândan özgün merdiven altına geçilmektedir. Özgün merdivenin altı depolama alanı olarak kullanılmaktadır.

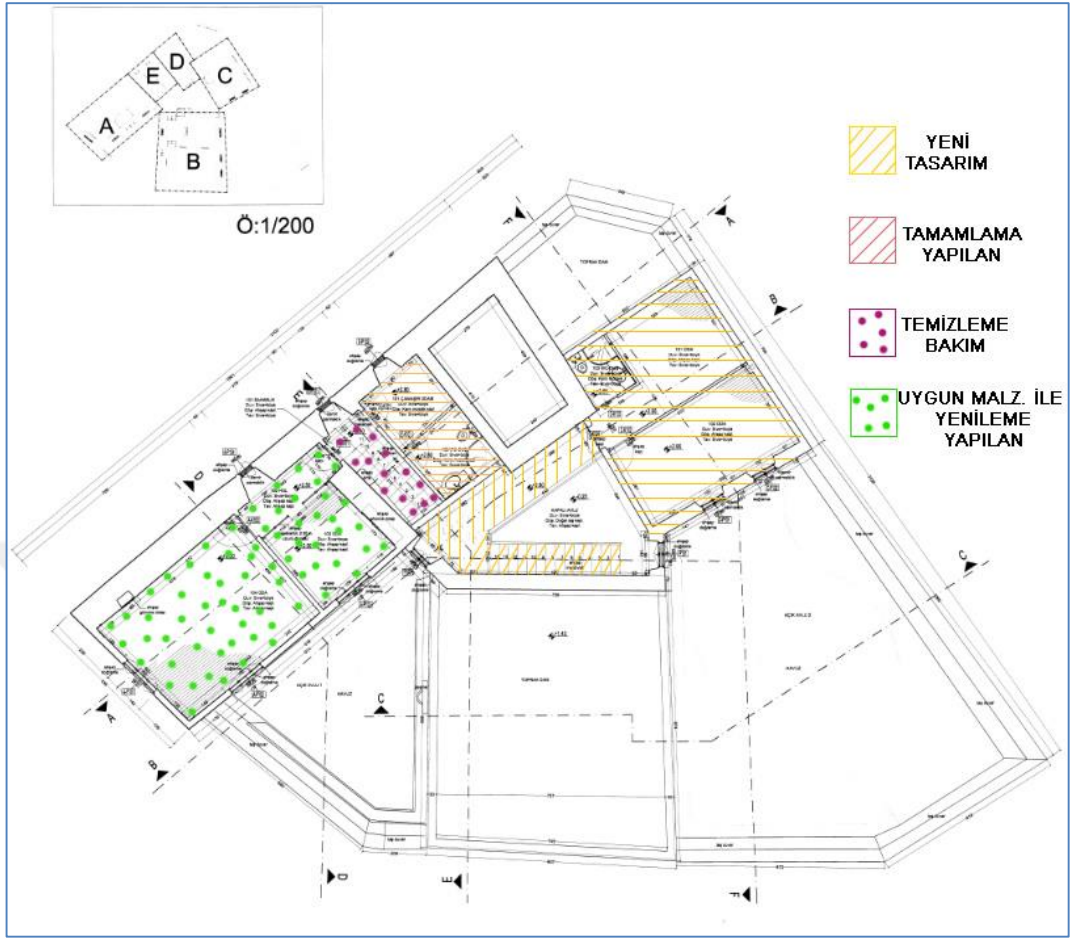
Şekil 97. Işıklılar Konağı yeni eklenen ahşap merdiven (solda), Işıklılar Konağı B yapısı girişi (sağda).

Kapalı avludan girilen B yapısının zemini ahşap kaplama yapılmıştır. Girişte solda Erzurum dergilerinin yer aldığı oda bulunmaktadır. Giriş holünden açılan diğer odada ziyaretçiler için Kale çevresinin modellendiği sanal gerçeklik teknolojisi ile gezinti imkânı sağlanmıştır. Bu odanın da tavanı ahşap süslemeli tekne tavan olarak yapılmıştır.

Kapalı avlunun karşısında bulunan E ve D bölümleri ziyaretçiler için Erzurum tarihinin anlatıldığı belgeler eşliğinde bir gezinti alanı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca tüm odalarda misafirlerin dinlenebileceği, çay içebileceği masa ve tabureler yerleştirilmiştir.

Kapalı avludan açılan bir diğer kapı ile Parmaksız Sokak'a açılan açık avluya ulaşılabilir. Bu avluda ziyaretçiler için masa sandalyeler bulunmaktadır. Ayrıca bu avluda da bir süs havuzu bulunmaktadır. Ahşap hatıllı moloz taştan yapılmış bahçe duvarlarının arasında süs havuzunun etrafında vakit geçirmek isteyen misafirler için çay kahve ikramları yapılmaktadır.

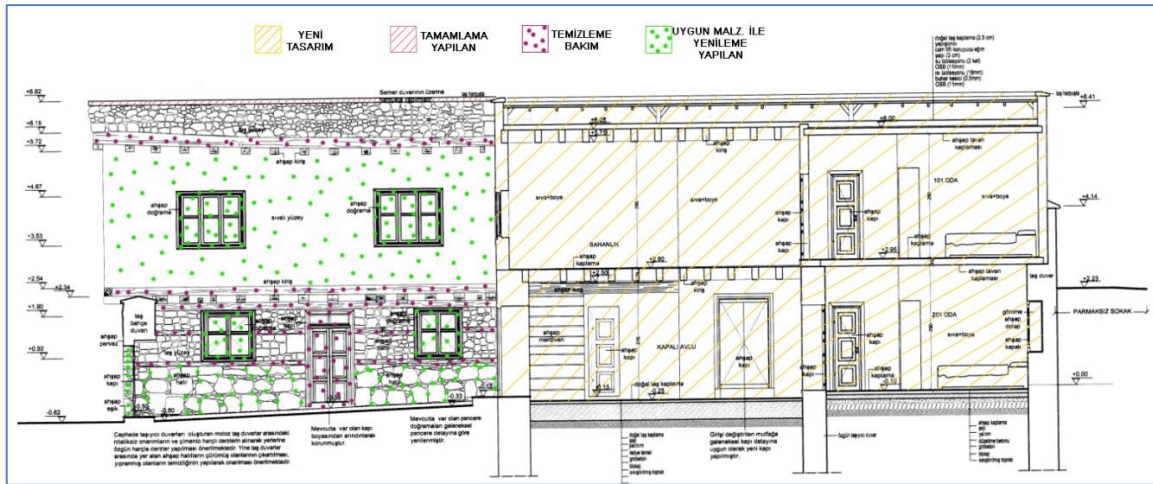
Restorasyon projesinin birinci kat planı (Şekil 98) incelendiğinde A yapısının pencere ve kapı açıklıklarının korunduğu, oda içlerinin uygun malzemelerle yenilendiği görülmektedir. Merdivenden çıkınca ulaşılan sofa ve karşısında yer alan oda, Doğan Hattatoğlu Erzurum Maketleri sergisine ev sahipliği yapmaktadır. Her iki odanın da zemini ve tavanı ahşap malzeme ile kaplanmıştır. E yapısının üst katı misafirler için wc olarak düzenlenmiştir. Bu mekânın ıslak hacim olması sebebiyle duvar ve zemini seramik ile kaplanmıştır.

Şekil 98. Işıklılar Konağı restorasyon projesi (1. kat) (EKVKBKM 2022).

C yapısının birinci katı incelendiğinde zeminde yer alan kapalı avludan bir merdivenle ulaşıldığı görülmektedir. Merdivenden çıkınca ulaşılan uzun galerinin devamında yer alan iki oda inceleme sırasında yeni tasarım süreci henüz tamamlanmadığı için hizmete kapalıdır.

Kapalı avlu ve C yapısından geçen BB kesiti (Şekil 99) incelendiğinde mevcut durumda sergi alanı olarak kullanılan odaların projelendirme sırasında misafir odaları olarak planlandığı görülmektedir. Ayrıca cephede yer alan notlar ve restorasyon raporu incelendiğinde cephelerde taşıyıcı duvarları oluşturan moloz taş duvarların arasında görülen niteliksiz çimento harçlı derzlerin sökülerek yerlerine özgün harçla derz yapıldığı görülmektedir. Yine taş duvarlar arasındaki ahşap hatılların çürüyenlerinin çıkartıldığı, yıprananların onarımlarının yapıldığı görülmektedir. Mevcut kapı ve pencerelerin durumlarının iyi olanlarının temizlenerek aynen kullanıldığı, durumları kötü olanların geleneksel detaylara göre yenilendiği görülmektedir.

Karşılaştırma

Bu araştırma kapsamında Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının 3R projeleri ile proje raporları incelenmiştir. Projeler ve projeler doğrultusunda yapılan uygulamalar bu bölümde karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Rölöve projeleri ve raporları incelendiğinde; Feyzullah Efendi Konağı'nın bazı bölümlerinin yıkılarak yok olduğu görülürken, Işıklılar Konağı'nda tam tersi çağdaş ekler görülmektedir. Zemin kat rölöve projelerini karşılaştırdığımızda Feyzullah Efendi Konağı'nın günümüze gelebilen bölümlerinin çoğunlukla özgün olmasına rağmen tahrip olduğu, Işıklılar Konağı'nın tahrip olan yüzeylerinin yanı sıra yer yer özgün olmayan eklentilere sahip olduğu görülmektedir. Her iki konağın da zeminlerinde, kapı pencerelerinde tahrip olmuş yüzeylere rastlamak mümkündür (Şekil 100).

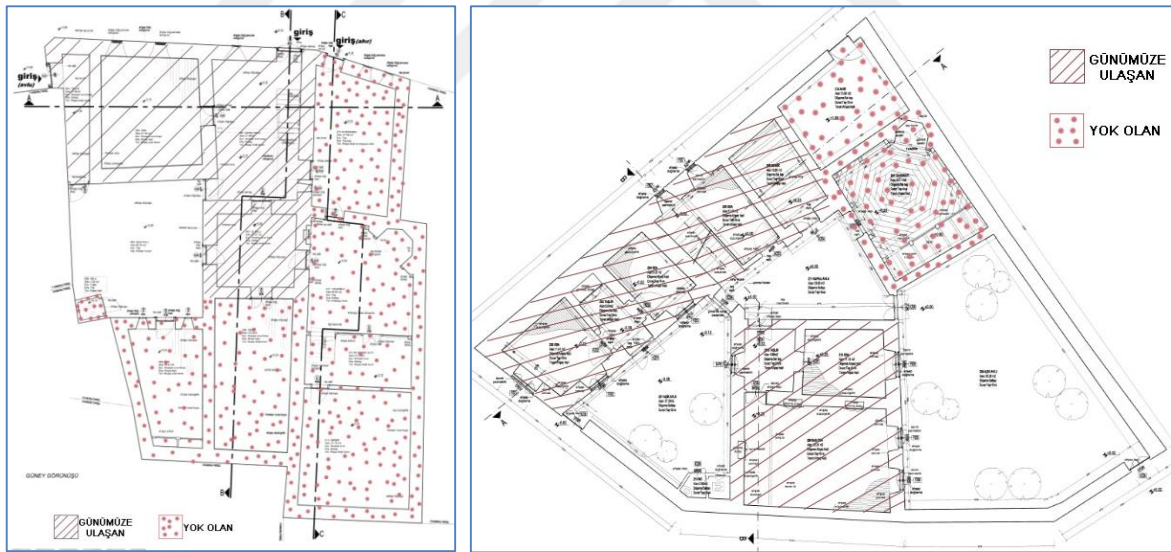

Şekil 100. Zemin kat rölöve projeleri Feyzullah Efendi Konağı (solda), Işıklılar Konağı (sağda) (EKVKBKM 2022).

Feyzullah Efendi Konağı'nın içinde yaşayan herhangi biri olmadığından mevcut durumu Işıklılar Konağı'na göre daha harabedir. Terk edilen Feyzullah Efendi Konağı'nda kırık pencerelere, nemli duvarlara, aşınmış cephelere rastlanırken Işıklılar Konağı'nda boyalı duvarlar, kullanılabilir pencerelere rastlanmaktadır. Ancak her iki konağın günümüze ulaşan kısımlarında da muhdes adı verilen orijinale uygun olmayan eklere rastlamak mümkündür. Her iki yapının cepheleri incelendiğinde ahşap hatıllı moloz ya da kesme taşlarla oluşturulmuş cepheler bulunmaktadır. Ancak Işıklılar Konağı'nda cephelerin bir kısmının sıvanarak özgün dokunun kapatıldığı görülmektedir. Yapıların mevcut çatıları incelendiğinde Feyzullah Efendi Konağı'nda ve Işıklılar Konağı'nın betonarme olan C yapısında özgün çatının yerine oluklu

çatı kaplaması ile eğimli bir çatı bulunmakta iken, Işıklılar Konağı'nın A, D ve E yapıları özgün toprak dam biçimindedir. Bunların dışında Işıklılar Konağı'nın B yapısının çatısı mevcut değildir. Her iki konağın pencerelerinde dış cephede dar iç cephede genişleyen ahşap doğramalı özgün pencere formu görülmektedir. Kapılar, zeminler ve tavanlar her iki konakta da ahşaptır.

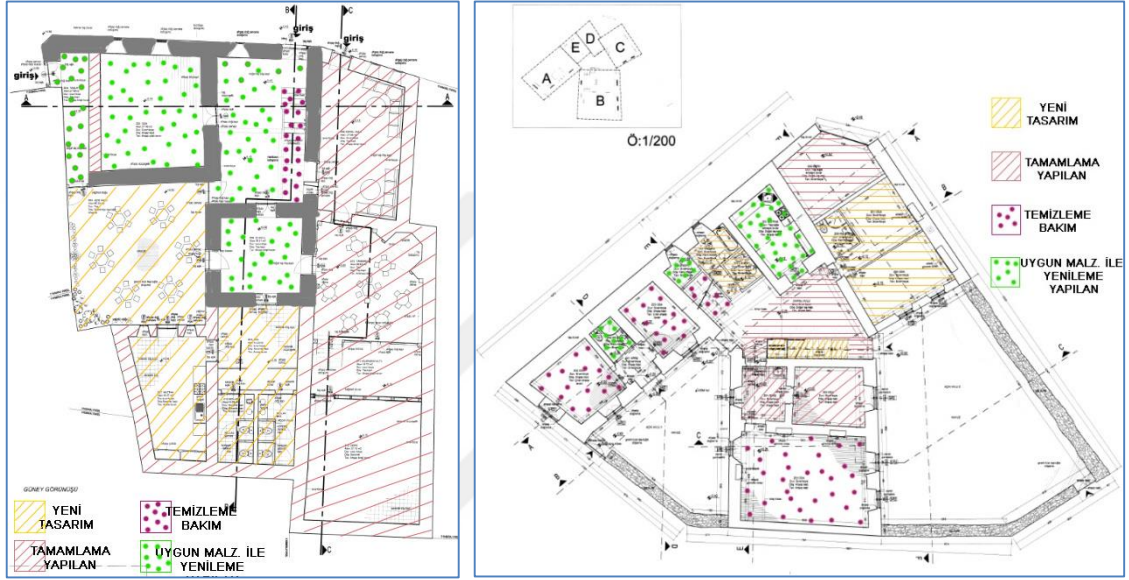
Restitüsyon projeleri (Şekil 101) ve raporları incelendiğinde; Feyzullah Efendi Konağı'nın büyük çoğunluğunun yıkıldığı, Işıklılar Konağı'nın çoğunluğunun korunduğunu söylemek mümkündür. Restitüsyon projeleri hazırlanırken her iki konakta da geleneksel Erzurum Evlerinin özellikleri ve Erzurum Kalesi'nin etrafında yer alan sivil mimarlık örneklerinin özellikleri dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan restitüsyon projesinde her iki konakta da tandirevi yapısının yok olduğunu, yaşam alanlarının bir kısmının yıkıldığını söylemek mümkündür. Restitüsyon projesi ve raporu doğrultusunda her iki konağın da özgün tipolojileri ortaya konulmuş ve konakların restorasyon projeleri hazırlanmış ve özgün görünümüne kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Şekil 101. Zemin kat restitüsyon projesi Feyzullah Efendi Konağı (solda), Işıklılar Konağı (sağda) (EKVKBKM 2022).

Restorasyon projeleri ve raporları incelenen konakların her ikisinin de projeler doğrultusunda kullanılmadığı görülmektedir. Feyzullah Efendi Konağı'nın konut, Işıklılar Konağı'nın konut ve misafirhane olarak kullanılması planlanmıştır. Ancak her ikisi de çeşitli sergilerin bulunduğu müzeler haline getirilmiştir. Restorasyon projeleri ve uygulamaları sırasında her iki yapıda da öncelik özgün olan kısımları korumak olmuştur. Sonradan yapılan niteliksiz ekler kaldırılmış, özgün haline dönüştürülmüştür. Feyzullah Efendi Konağı'nda

yaşanan kaybın büyük olması sebebiyle restorasyon sırasında yoğun bir şekilde tamamlama ve yeni tasarımların yapıldığı görülürken Işıklılar Konağı'nda çoğunlukla yenileme ve bakım yapıldığı görülmektedir. Yıkılmış olan kısımlar yeniden yapılmış, yapıların özgün halinin daha fonksiyonel olarak yaşatılması için çalışmalar yapılmıştır. Her iki yapının da cepheleri temizlenerek aynen korunmuş, iç mekânlarında sonradan eklenen duvarlar kaldırılmıştır. Günümüze uyarlanan yapılarda ihtiyaç duyulan bazı mekânlar eklenmiştir (Şekil 102).

Şekil 102. Zemin kat restorasyon projesi Feyzullah Efendi Konağı (solda), Işıklılar Konağı (sağda) (EKVKBKM 2022).

Her iki konağın da açık avlularına süs havuzu eklenmiş, zeminleri granit küp taş ile kaplanmıştır. Bu avlular ziyaretçilerin dinlenme alanı olarak tasarlanmıştır. İç mekânlardaki ahşap ve taş zeminler yenilenmiş, yalnızca ıslak hacimlerde seramik kullanılmıştır. Ayrıca restitüsyon projeleri doğrultusunda yapılan restorasyon projeleri ve uygulamalarında geleneksel malzemelerin temizliği, onarımı ve bakımı yapılarak yenilenmiştir.

Erzurum'da Geç Dönem Osmanlı Konaklarının Uygulamalar Sonrası Durumları

Bu bölümde Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının yapılan projeler ve restorasyon uygulamaları sonucundaki durumları incelenerek, mevcut durumları üzerinden karşılaştırma yapılmıştır.

Feyzullah Efendi Konağı

Söz konusu konağın 3R projeleri incelenmiştir. Projeler doğrultusunda yapılan uygulamaların değerlendirilebilmesi için; 21.06.2021, 18.05.2022 ve 06.11.2022 tarihlerinde

yerinde incelemelerde bulunulmuştur. İncelemeler sonucunda yapılan uygulamalar ortaya konularak konağın günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Konağın restorasyon öncesi ile sonrası durumu karşılaştırıldığında kuzey cephesinde yer alan giriş kapısı, pencereler, ahşap çıkmaların çoğunlukla korunduğu görülmektedir. Restorasyon sırasında kaldırılan ahşap kapının yerine aynı boyutlarda kapı yeniden üretilerek takılmıştır. Bakımsız ve kötü durumda olan ahşap pencereler kaldırılarak aynı ölçülerde yeniden üretilmiştir. Restorasyon öncesinde kırılmış olan camlar yenisi ile değiştirilmiştir. Cephenin sağ tarafında yer alan moloz taşlı bölümün yerine kesme taştan duvar yapılmıştır. Restorasyon öncesindeki eğimli çatı kaldırılmış yerine oturtma ahşap çatı yapılmıştır. Gizli dere yapılarak cepheden düz dam örtü gibi algılanması sağlanmıştır (Şekil 103).

Şekil 103. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephesi restorasyon öncesi (solda) (EKVKBM 2022), Feyzullah Efendi Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Erzurum geleneksel el sanatları merkezine dönüştürülen konakta; girişin sağında yer alan ve iki küçük penceresi olan odada bakırcı ve Oltu taşı ustasının atölyelerinin birer örneği yer almaktadır. Atölyelerin yapımında odanın kat yüksekliğinin tamamı kullanılmamış, iki metre yükseklikte bırakılmıştır. Odanın pencereleri orijinaline göre yenilenmiştir (Şekil 104).

Şekil 104. Feyzullah Efendi Konağı kuzey cephedeki oda (solda), Feyzullah Efendi Konağı ahır yerine yapılan oda (sağda).

Girişin tam karşısından başlayan merdivenin altından girilen soldaki odayı (ahır olduğu düşünülen yere yapılmıştır) yine iki el sanatı atölyesi paylaşmaktadır. Şapkacı ve derici atölyelerinin sergilendiği odada iki küçük pencere yer almaktadır. Aynı zamanda bir başka kapıyla tandirevine açılan odanın restitüsyon projesi doğrultusunda yeniden yapıldığını söylemek mümkündür.

Tandirevinin duvarları ahşap hatıllı ve moloz taşlıdır. Tandırbaşının yer aldığı duvarın üst kısmı tuğla duvar olarak yapılmış, ocağın etrafı ve alınlığı mermerden üretilmiştir. Tandirevinin değişmez simgesi olan kırlangıç tavan da tam merkezde yer almaktadır. Ayrıca tandirevinde özgün nitelikler ve restitüsyon projesi doğrultusunda yapılmış bir çeşme mevcuttur. Bu mekânda ayrıca misafirlerin çay kahve içerek dinlenmesi amacıyla küçük masalar ve tabureler yer almaktadır (Şekil 105).

Şekil 105. Feyzullah Efendi Konağı tandirevi (solda), Feyzullah Efendi Konağı tandirevinde yer alan çeşme (sağda).

Tandirevinin içinden üst kata çıkılan merdivenin altında tiftikçi atölyesi ve atölyenin yanında bir kapı yer almaktadır. Bu kapının açıldığı odayı yüncü ve yorgancı atölyeleri paylaşmaktadır. Odanın restitüsyon projesi doğrultusunda yapılmış olan ahşap kirişleri dikkate değerdir (Şekil 106). Ayrıca odaların yeniden kullanım planlaması yapılırken yerleştirilecek atölyeler arasındaki bağlantıların dikkate alındığı söylenebilir. Normal şartlarda bu atölyelerin birbirine bağımlı olarak çalıştığı göz önünde bulundurularak konaktaki dağılımlarında da düzenli bir sıralama olmasına dikkat edilmiştir.

Şekil 106. Feyzullah Efendi Konağı ahşap kirişler (solda), Feyzullah Efendi Konağı tandirevinden çıkılan sofa (sağda).

Tandirevinin batısında yer alan iç avludan; kuzeyde yer alan giriş holüne, ortasında süs havuzu bulunan açık avluya ve bir hole ulaşım sağlanmaktadır. Bu holden batıya açılan kapı ile mutfak bölümüne giriş yapılmaktadır. Ayrıca holün güney kısmında lavabolar bulunmaktadır.

Tandirevinden üst kata çıkıldığında kadınlar tarafından yapılan el emeği ürünlerin sergilendiği bir sofa karşılamaktadır. Bu alandan açılan kapı ile ulaşılan mekânda ise ehramcı (Erzurum'da kadınların kullanmış olduğu giysi dokumacısı) ve abacı (Erzurum'da erkeklerin kullanmış olduğu giysi dokumacısı) atölyeleri bulunmaktadır. Bu mekânda aynı zamanda Erzurum evlerinin tamamında görebileceğimiz gömme ahşap duvar dolaplarının bir örneğine rastlamak mümkündür.

Konağın kuzey cephesinden girilen giriş holünde yer alan merdivenler ile çıkılan üst katta bir sofa karşılamaktadır. Sofaya açılan üç oda bulunmaktadır. Konağın orijinalinde başoda olarak adlandırılan, kuzeye bakan üç penceresi bulunan oda misafirlerin oturup dinlenebileceği şekilde düzenlenmiştir (Şekil 107). Odanın tefrişatı yapılırken geleneksel bir hava oluşturulmaya çalışılmıştır. Ahşap süslemeli tavanı, gömme duvar dolapları ve duvarlardan görülebilen ahşap hatılları bulunan odaya ahşap sedirler yapılarak yerleştirilmiştir. Holden girilen diğer odaya projeksiyon yerleştirilmiş, gelen ziyaretçilere Erzurum ve kentin el sanatları ile ilgili hazırlanan videolar izletilmektedir. Holden girilen kuzeye bakan diğer oda idare için düzenlenmiştir. Bu odada da sade bir ahşap tavan ve ahşap gömme dolaplar yer almaktadır.

Şekil 107. Feyzullah Efendi Konağı başoda (solda), Feyzullah Efendi Konağı İdare odası (sağda).

3R projeleri incelenen konak restorasyon projesinde konut olarak kullanımı planlanarak yapılmıştır. Ancak mevcut durum incelendiğinde konağın Erzurum’da bulunan geleneksel el sanatlarının sergilendiği bir müzeye dönüştüğünü söylemek mümkündür. Mevcut durum incelendiğinde özgün odalar ile restitüsyon projesi doğrultusunda yapılan odalar arasında uyumun korunduğu ve konağın bir bütün halde olduğunu söylemek mümkündür.

Işıklılar Konağı

Söz konusu konağın 3R projeleri incelenmiştir. Projeler doğrultusunda yapılan uygulamaların değerlendirilebilmesi için; 21.06.2021, 23.10.2022 ve 09.12.2022 tarihlerinde yerinde incelemelerde bulunulmuştur. İncelemeler sonucunda yapılan uygulamalar ortaya konulmuştur.

Konağın restorasyon öncesi ve sonrası durumu karşılaştırıldığında güneybatı cephesinin özgün dokusunun korunduğu görülmektedir. Birinci katta yer alan sıvalar sökülerek özgün duvara ulaşılmıştır. Cepheler ahşap hatıllı moloz taş duvarlardan oluşmaktadır. Ahşap kapı pencereler özgün haline getirilmiştir. Yapının çatısının gizlenmesi için alınlık görevi gören semer duvarının yükseltildiği görülmektedir (Şekil 108).

Şekil 108. Işıklılar Konağı güneybatı cephesi restorasyon öncesi (solda) (EKVKBKM 2022), Işıklılar Konağı restorasyon sonrası (sağda).

Erzurum Şehir Arşivi olarak kullanılan konağın güneybatı cephesinde yer alan girişin yanında bulunan bahçe duvarlarının onarıldığı görülmektedir. Bahçe kapısından girişte ziyaretçileri açık avlu karşılamaktadır. Açık avluda bir süs havuzu ve çeşme bulunmaktadır. Yerde granit küp taş döşeme bulunmaktadır.

Girişin solunda kalan, projelerdeki A yapısının girişinde küçük bir hol karşılamaktadır. Ahşap zeminli ve tavanlı holden üç kapı açılmaktadır. Sola açılan kapıdan girilen odada Erzurum'un eski dönemlerdeki haberlerinin yer aldığı sergileme alanları bulunmaktadır (Şekil 109). Ayrıca bu odada misafirlerin dinlenebileceği masa ve tabureler bulunmaktadır. Girişin karşısında bulunan oda lavabo olarak planlanmış ancak mescide dönüştürülmüştür. Sağda yer alan oda ise tadilat sebebiyle kapalıdır.

Şekil 109. Işıklılar Konağı A yapısı giriş holü (solda) ve Işıklılar Konağı güneybatı cepheye bakan oda (sağda).

Açık avludan girilen kapalı avluda sağda, projelerdeki B yapısına giriş; solda projelerdeki A ve E birimlerinin birinci katına çıkan merdiven; karşıda projelerdeki C

yapısının zemin katında yer alan odalar bulunmaktadır. Ayrıca diğer açık avluya çıkılan kapı ve karşısında C yapısının üst katına çıkılan ahşap merdiven bulunmaktadır. Kapalı avlunun zemini taş döşemedir. Üst katın yaptığı çıkmanın ahşap döşemesinin kirişleri de kapalı avludan görülmektedir.

Kapalı avludan B yapısına giriş iki adet taş basamakla sağlanmaktadır. Girişte bir hol, holden açılan iki oda kapısı bulunmaktadır. Solda yer alan kapı Naci Elmalı Erzurum Dergileri bölümüne açılmaktadır. Karşıda yer alan kapı ise ahşap döşemeli, ahşap tekne tavanlı bir odaya açılmaktadır. Bu odada ziyaretçiler için arttırılmış gerçeklik teknolojisi ile 1800’lü yıllardaki Erzurum’u gezdiren sanal bir tur yer almaktadır. Ayrıca odada Doğan Hattatoğlu’ na ait 1800’lü yılların Erzurum Kalesi ve çevresinin yer aldığı maketi yer almaktadır (Şekil 110).

Şekil 110. Işıklılar Konağı B yapısında yer alan oda (solda), Işıklılar Konağı C yapısında yer alan oda (sağda).

Kapalı avluda sol tarafta A ve E birimlerinin birinci katına çıkan ahşap merdivenin yanında bir danışma bankosu ve yanında ziyaretçilere çay kahve ikramı yapılan mutfak bulunmaktadır. Mutfağın yanında yer alan C yapısının zemin katına giriş yapılan kapı bir hole açılmaktadır. Holün devamında sergileme alanları, sağ ve solunda iki oda yer almaktadır. Sağdaki odada Erzurum’la ilgili konularına göre ayrılmış afişlerin yer aldığı bir sergi alanı bulunmaktadır. Ayrıca bu odada geleneksel evlerde yer alan ahşap gömme dolaplara rastlamak mümkündür. Odanın zemini ve tavanı ahşap kaplama olup ziyaretçilere bilgisayar üzerinden izlenebilecek bir slayt gösterisi hazırlanmıştır.

Kapalı avludan ikinci açık avluya açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu avluda da bir süs havuzu bulunmaktadır. Zemini granit küp taş olan avlu, ahşap hatıllı moloz taştan yapılmış

bahçe duvarlar ile çevrilidir. Ayrıca ziyaretçilerin dinlenebileceği masa sandalyeler yer almaktadır (Şekil 111).

Şekil 111. İşıklılar Konağı ikinci açık avlu (solda), İşıklılar Konağı C yapısının birinci katı (sağda).

Açık avluya çıkan kapının tam karşısına eklenen ahşap merdivenle C yapısının üst katına ulaşılmaktadır. Merdivenden çıkıldığında ilk olarak kapalı avluyu gören bir kat sahanlığına ulaşılmaktadır. Sahanlığın sonunda yer alan kapı ile C yapısının zemin katının aynı plan şemasına sahip olan hol ve iki odaya ulaşılmaktadır. Sağda yer alan oda için eski Erzurum ile ilgili posterler hazırlanmış ancak henüz asılmamıştır. Soldaki oda tadilat sebebiyle kapalı, holün devamında bulunan oda ise düzenleme halindedir.

Yapının özgün halinde yer alan, A ve E yapısının üst katına ulaşım sağlayan, kapalı avludan çıkılan ahşap merdivenle sağda ve solda iki kapının bulunduğu bir merdiven sahanlığına çıkılmaktadır. Sağda yer alan kapıdan wc-banyo mekânına girilmektedir. Bu mekan E yapısının üst katı olarak bilinmektedir. Solda yer alan kapıdan, iç içe açılan iki odaya girilmektedir. Bu mekânlar da A yapısının üst katıdır. Her iki mekân da Doğan Hattatoğlu' nun Erzurum maketlerinin sergilendiği odalardır (Şekil 112). Güneydoğu cephesine bakan odanın ahşap tavan süslemeleri dikkat çekicidir. Zemini ahşap kaplama olan odada ayrıca gömme ahşap dolaplar bulunmaktadır.

Şekil 112. Işıklılar Konağı A yapısı birinci kat (solda), Işıklılar Konağı A yapısı birinci kat tavanı (sağda).

Hem zemin katta hem de üst katta tüm iç duvarlar sıvalı ve boyalıdır. Kapalı avlunun tavanı ahşap kirişli, diğer tüm tavanlar ahşap süslemelidir. Wc-banyonun zemini seramik, kapalı avlunun zemini taş, diğer tüm odaların zeminleri ahşap kaplamadır.

Konağın restorasyonu sırasında özgün yapılardaki tüm pencerelerin bakım onarımları yapılarak korunmuştur. Yeni yapılan bölümlerin pencereleri ise özgün dokunun devamı olacak şekilde yeniden üretilmiştir. Kapalı avludan ikinci açık avluya çıkılan kapının üzerine yeni bir pencere yapılmıştır. Konağın kapılarında ise ahşap ancak kötü durumda olanlar yenileriyle değiştirilirken sonradan eklenen demir kapılar da kaldırılmış, yerlerine yeni ahşap kapılar yapılmıştır. Ayrıca cephelerde yer alan yağmur boruları ve soba bacaları özgün yapının görünümünü bozduğu için kaldırılmıştır.

3R projeleri incelenen konak restorasyon projesinde konut ve misafirhane olarak kullanımı planlanarak yapılmıştır. Ancak mevcut durum incelendiğinde konağın Erzurum'un tarihsel geçmişinin sergilendiği bir müzeye dönüştüğünü söylemek mümkündür. Mevcut durum incelendiğinde özgün yapılar ile restitüsyon projesi doğrultusunda yapılan yapı arasında uyumun korunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca konak parça parça görünümünden kurtularak tek bir yapı haline gelmiştir.

Karşılaştırma

Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının 3r projeleri ve proje raporları incelenmiş, restorasyon sırasında yapılan uygulamaları yerinde görmek için farklı tarihlerde saha çalışması yapılmıştır. Buna göre her iki konakta da büyük bir değişim olduğu ortadadır. Feyzullah Efendi Konağı'nın yıkık kısmının tamamlanması ve Işıklılar Konağı'nın özgün olmayan bölümünün yıkılarak yeniden yapılması konaklardaki en büyük değişimlerdir.

Yapılardaki uygulamalar derinlemesine incelenerek; değişen duvarlar, kapılar, pencereler ve tüm tefrişatlar yerinde görölmüştür. Buna göre özgün olmayan her şey kaldırılmış, yeni yapılan tüm müdahaleler Erzurum'un tarihi konaklarının özellikleri ve konakların restitüsyon projeleri ışığında yapılmıştır.

Her iki konağın da cepheleri temizlenerek ahşap hatıllı taş duvar cepheler ortaya çıkarılmıştır. Yeni yapılan tüm duvarlar da özgün dokuya uygun inşa edilmiştir. Cephe bütünlüğünü bozacak herhangi bir ek bulunmamaktadır. İç mekânlarda yapı bütünlüğü sabit olup, ihtiyaçlar doğrultusunda kaldırılan ya da eklenen duvarlar bulunmaktadır. Tavanlar incelendiğinde her iki yapının da tüm tavanları ahşaptan imal edilmiştir. Ayrıca duvarlar incelendiğinde tüm iç duvarların sıvalı ve boyalı olduğu görölmektedir. Zemin kaplamalarında ise yer yer değişimler mevcuttur. Feyzullah Efendi Konağı'nda giriş holü, tandirevi ve arkasında kalan odanın, Işıklılar Konağı'nda ise kapalı avlunun zeminleri taş döşemedir. Islak hacimler yapısı gereği her iki konakta da seramik yapılırken geri kalan tüm odaların zemini ahşap olarak üretilmiştir. Ayrıca açık avlularda her iki konakta da granit küp taş kullanılmış, tüm avlulara süs havuzu yapılmıştır. Ayrıca avlular, geleneksel Erzurum Evlerinde mahremiyet ön planda tutulduğu için özgün duruma uygun olarak yüksek bahçe duvarları ile çevrelenmiştir.

Işıklılar Konağı'nda bulunmayan, Feyzullah Efendi Konağı'na özgü, girişte bulunan ahşap merdivenin ilk üç basamağı taştan yapılmıştır. Ayrıca her iki yapıda da tandirevi mekânı günümüze ulaşamamıştır. Feyzullah Efendi Konağı'nda tandirevi yeniden yapılırken Işıklılar Konağı'nda yapılmamıştır. Ayrıca 2022 yılı itibariyle Feyzullah Efendi Konağı'nın tüm çalışmaları tamamlanmasına rağmen Işıklılar Konağı'nda çalışmaların hala devam ettiği odalar bulunmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örneğinde elde edilen bulguların kararlar, projeler ve uygulamalar sonrası durumları odaklı olarak 3 başlık altında konaklar özelinde ve karşılaştırmalı olarak ortaya konulmasının ardından izleyen bölümde bu bulgulardan da hareketle çalışmanın sonucu sunulacaktır.

SONUÇ

İnsanoğlunun temel gereksinimlerinden biri olan barınma ihtiyacını karşılama çabası sonucunda ortaya çıkan ev mimarisi ilk çağlardan günümüze kadar ihtiyaçlar, istekler ve beklentiler doğrultusunda şekillenerek değişmiştir. Anadolu topraklarında 500 yılı aşkın süre yaşamış olan Osmanlı Devleti'nin Erzurum'da bırakmış olduğu eserlerden konakların incelenmesi amacıyla sürdürülen bu tez kapsamında Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı konakları üzerinden bir çalışma yapılmıştır. Ardından, Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi 1. Etapında yer alan ve bu proje kapsamında yeniden işlevlendirilen Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları ile bu konaklara ilişkin bugüne dek alınmış kararlar, yapılan projeler ve gerçekleştirilen uygulamalardan hareketle karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Bu yolla, Erzurum'un kültürel mirası, Erzurum'da bulunan Osmanlı mimarlık mirası ve Geç Dönem Osmanlı konaklarına ilişkin literatüre katkı sağlanmasının amaçlandığı çalışma kapsamında Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları örneklerinden hareketle dönem konaklarının mimari yapısı, bunlara yönelik alınan koruma kararları, hazırlanan projeler ve gerçekleştirilen uygulamalar ve bunların sonuçları karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

Osmanlı mimarlığının Erken, Klasik ve Geç Dönemlerdeki gelişim süreci ve bu sürecin Erzurum'a yansımalarının incelendiği bu tez çalışmasında, Klasik ve Geç Dönem etkilerini barındıran Erzurum'un Geç Dönemde yapılmış olan konakları incelenmiştir. Geç Dönemde üretilen Erzurum Evleri ve konakları, Erzurum'da yaşanan Osmanlı mimarisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Geleneksel Erzurum evleri, Anadolu'da yer alan Türk evi karakterinden genel olarak etkilenmiştir. Ancak Erzurum evleri ve konakları geleneksel Türk evi ve konağından kentin nispeten sert iklim şartları ve coğrafi özellikleri nedeniyle farklılaşmıştır. Erzurum evlerinde İslam dini gereğince mahremiyet arayışı plan şeması ve yapının çevresi ile ilişkisinin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Erzurum evlerinin şekillenmesinde etkili olan bir diğer sebep ise Erzurum'un fiziki yapısıdır. Volkanik bir sahada yer alan kentte mimari dokunun ana elemanı taş olmuştur.

Erzurum'da; Selçuklular, Saltuklular ve İlhanlılar ile başlayan imar ve iskân faaliyetleri Osmanlı Devleti ile düzene girmiştir. Erzurum'da 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlayan Osmanlı imarı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek zaman zaman azalsa da devam etmiştir. Depremler, işgaller, savaşlar, ekonomik sorunlar gibi

doğal ve beşerî faktörler sebebiyle yaşanan yıkımlar, ne yazık ki günümüze ulaşan eser sayısını azaltmıştır. Bu faktörler sonucunda günümüze ulaşan Erzurum evleri incelendiğinde en eski tarihin 18. yy. dan öncesine gidemediği görülmüştür.

Türk sivil mimarisinde yer alan konak tipolojisinin sınırları tam olarak çizilemese de topoğrafyaya bağlı olarak tek ya da kütleler halinde yapılmış, harem ve selamlık bölümlerini içeren kompleks bir yapısı bulunan evler, konak olarak adlandırılmıştır. Konak kavramı ve bazı kentlerde yer alan konaklar literatürde kendisine yer bulabilmiş olsa da Erzurum özelinde yeterince irdelenmemiş bir konu olarak kalmıştır.

Literatürde Erzurum evleri üzerine yapılmış çalışmaların bulunması, ancak konaklar üzerine herhangi bir çalışma bulunmaması sebebiyle ve literatüre bu yönde bir katkı sağlamak amacıyla tez çalışmasının konusu olarak Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı konakları seçilmiştir. Dönemin konakları arasında Erzurum'un en eski yerleşim yeri olan Erzurum Kalesi ve çevresinde yer alan konaklar, alanda yürütülen Erzurum Kale Çevresi Kültür Yolu Projesi kapsamında restore edilerek yeniden işlevlendirilen Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları, çalışmanın örneği olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, tez kapsamında bu iki konak üzerinde alınan koruma kararları, yapılan 3R projeleri ile yapılan uygulamalar incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Erzurum'da yer alan Geç Dönem Osmanlı konaklarının mimari özellikleri olarak, Yılmaz vd. (2003)'nin de ortaya koyduğu gibi, cephelerin giriş kapıları belirginleştirilmiş, çoğunlukla iki kanatlı olan ahşap kapıların üzerine koruyucu sac kaplama yapılmış olduğu ve özellikle köşe pahlarında, saçaklarda kapı ile pencere kenarlarında taş süslemelerin kullanımı öne çıkmaktadır. Ayrıca Batılılaşma üslubu ile gelen S ve C kıvrımları Erzurum konaklarının cephelerinde pencerelerde bulunan demir parmaklıklarda görülmektedir. İç mekânlarda konakların tandirevi mekânlarında bulunan özellikle yoğun ahşap işçilik içeren seki ve terekler ön plana çıkmaktadır. Odalarda bulunan ahşap tavanlarda S ve C kıvrımlarını da içeren ahşap süslemeler bulunmaktadır. Ayrıca Sağlam (2019)'ın da belirttiği gibi odaların duvarlarında gömme dolaplar ve çiçeklik adı verilen nişler yer almaktadır.

Geç Dönem Osmanlı konaklarında görülen özelliklerin Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarında nasıl yer aldığına ortaya konulduğu bu tez çalışması ile koruma kararlarına eşlik eden ve koruma-kullanma dengesi ilkesi temelinde gerçekleştirilmesi beklenen uygulamalar sonucunda geçirmiş oldukları değişimler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, ilk inşa edildikleri dönemde Feyzullah Efendi Konağı'nın kuzey ve doğu cephelerinde düzgün

yontulmuş kara taş, Işıklılar Konağı'nın güneybatı cephesinde boz taş kullanıldığı görülmüştür. Bu taşlar cephelerde ön plana çıkarılırken bağlayıcı harç daha içeride tutulmuştur. Ancak uygulamalar sonrasında harcın taşlarla aynı yüzeyde yapıldığı görülmektedir ve bu uygulama sonucunda taşların eski görüntüsünü her iki konakta da kaybettiği görülmektedir.

Yeniden işlevlendirme kapsamında her ikisinin de müze olarak kullanılmasına karar verilen konaklara eklenen tabelalar dikkat çeken diğer bir unsurdur. Feyzullah Efendi Konağı'nda portatif, ahşap ve cephenin önüne geçmeyen bir tabela kullanılmış olmasına karşın Işıklılar Konağı'nda cephenin zemin katı ile birinci kat penceresi arasının tamamını kapatan bir tabela kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmaya konu olan iki konak özelinden hareketle Erzurum'da konakların restore edilme sürecinde gerçekleştirilen uygulamalar kapsamında korunan kültür varlığının aslına uygun bir biçimde restore edilmesi ve dönem özelliklerinin okunabilirliğinin korunması noktasında aksaklıkların yaşandığını söylemek mümkündür. Korunması gereken kültür varlığının koruma kullanma dengesi içerisinde sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu süreçte de çeşitli kararlar, projeler ve uygulamalarla restore edilmesi ve yeniden işlevlendirilmesi kaçınılmazdır. Ancak kültür varlığına ilişkin karar üretme aşamasından projelendirmeye, projelendirmeden uygulamaya ve hatta kültür varlığının yeni işlevi doğrultusunda kullanımı dahi titizlikle yönetilmesi gereken hassas süreçlerdir. Çünkü sürecin herhangi bir yerinde yaşanacak aksaklık sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla büyük zahmetlerle yaşanan kültür varlıklarını koruma süreçlerinin başarısına gölge düşürebilmektedir. Bu noktada kültür varlığının korunması için yeniden işlevlendirilmesi ve bu kapsamda da çalışmanın örneğini oluşturan konaklara verilen işlevlerin konakların mimari yapısına, çevresine ve özgün dokuya uygun olup olmadığı da önem taşımaktadır.

Amsterdam Bildirgesi'nin f maddesinde yer alan "Eski alanların sağlıklılaştırılması olarak ölçüsünde, bölge sakinlerinin toplumsal kompozisyonunda köklü bir değişiklik gerektirmeyecek şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. (Amsterdam Bildirgesi 1975)" kararı Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konaklarının işlevleri bakımından tartışma konusudur. Amsterdam Bildirgesi'nin ilgili maddesinden hareketle; Feyzullah Efendi ve Işıklılar Konakları orijinal işlevleri korunarak konak olarak veya projelendirme aşamasında planlandığı gibi apart otel olarak kullanılabilir miydi? ve yeniden işlevlendirme kararı nasıl alındı? ile Kültür mirası olan ve konut dokusu içerisinde yer alan ev ve/veya konaklarda

yeniden işlevlendirme kararı nasıl alınmalıdır? sorularının cevapları sonraki bilimsel çalışmalarda ortaya konulması gereken ve uygulamaları yönlendirmek anlamında da faydalı olabilecek araştırma konuları ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan, Konakların korunması hususunda Venedik Tüzüğü'nün 6. maddesinde yer alan “Anıtların korunması, ölçeğin dışına taşmamak koşuluyla çevresinin de bakımını içine almalıdır (Venedik Tüzüğü, 1964)” kararı doğrultusunda Erzurum Kale'si çevresindeki konakların tamamının koruma altına alınmış olması önemli bir fayda sağlamaktadır.

Sonuç olarak, küresel, ulusal ve yerel ölçekte değerlendirildiğinde kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan Erzurum Konakları, gerekli koruma kararları alınarak korunmalı ve uzmanlar tarafından gerekli görülen onarımların yapılması yoluyla koruma kullanma dengesi içerisinde yaşatılmalıdır. Bu çerçevede Erzurum Konakları'nın gelecek nesillere güvenle aktarılabilmesi, kısaca sürdürülebilirliklerinin sağlanması için yeniden işlevlendirilmeleri ve bulundukları çevre ile bütünlüklerinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda konakların ilgili yasal düzenlemeler ışığında, özgün dokularına sadık kalınarak, orijinallikleri ve okunabilirliklerini bozmayacak şekilde onarılmaları ve kentsel entegrasyonlarının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Adzamija, B., 2014. Saraybosna'daki Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri ve Bugünkü Durumları. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Akçıl, N. Ç., 2012. Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 277-280.
- Akkuş, G., Akkuş, Ç., 2017. Geleneksel Erzurum Evlerinin Mimari Özellikleri ve Koruma Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi, Konya.
- Akpolat, M. S., 1991. Levanten Kökenli Fransız Mimar Alexandre Vallaury. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aksoy, E., 1963. Ortamekan: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri. Mimarlık ve Sanat, 7-8, 39-92.
- Aktemur, A. M., Arslan, M. I., 2010. Ulusal Mimarlık Akımı ve İstanbul-Karaköy'deki Örnekleri. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 16, 1-32.
- Akyürek, G., 2008. Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarlığı. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Aliağaoğlu, A., Uğur, A., 2016. Osmanlı Şehri. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 203-226.
- Anonim, 2016. Osmaneli Konakları, [Osmaneli Konakları | Osmaneli Belediyesi](#) Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Anonim, 2020. Erzurum İli Siyasi Haritası, [ERZURUM \(cografya.gen.tr\)](#) Erişim Tarihi: 25.09.2022.
- Anonim, 2021. Nuruosmaniye Cami Restorasyon Projesi, <http://web.fomgrup.com/TR/55/projedetay/> Erişim Tarihi: 08.11.2021.
- Anonim, 2022. Müderrisler Konağı, <http://muderrislerevi.com/galeri/> Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Arseven, C. E., 1956. Türk Sanatı Tarihi/ Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatları. Milli Eğitim Basımevi, 80 s, İstanbul.
- Aslanapa, O., 1989. Türk Sanatı. Remzi Kitabevi, 454 s, İstanbul.
- Aslanapa, O., 2004. Osmanlı Devri Mimarisi. İnkılap Kitabevi, 658 s, İstanbul.
- Atabeyoğlu, Ö., Turgut, H., Yeşil, P., Yılmaz, H., 2009. Tarihi Bir Kentin Değişimi: Erzurum Kenti. İTÜ Dergisi, 8(1), 41-53.
- Ateş, M., 2008. Geleneksel Türk Konutlarının Plan Kurgusu ve Karakteristik Özelliklerinin İrdelenmesi, Restorasyon ile Birlikte Yeni İşlev Verilen İstanbul Konaklarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Haliç Üniversitesi, İstanbul.

- Atmaca, E., Adzhumerova, R., 2013. Radloff'un Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy Sözlüğü'nde Ev ve Ev Kavram Alanı ile İlgili Kelimeler. Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları, 1(2), 217-257.
- Aydın, B., 2014. Osmanlı Dönemi Erzurum Murat Paşa Cami. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(7), 152-160.
- Aydın, M., 2017. Niksar Konakları. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ayverdi, E. H., Yüksel, İ.A., 1976. İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü No: 72, 267 s, İstanbul.
- Ayverdi, E. H., Osmanlı Mimarisi 2.Cilt . İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, 440 s, İstanbul.
- Ayyıldız, R., 2022. Kentsel Koruma Alanlarında Kamu Eliyle Yapılan Kentsel Dönüşümler Üzerine Bir İnceleme: Erzurum Kalesi ve Çevresi Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanları Kültür Yolu Projesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Bağ, A. R., 2020. Safranbolu Kileciler Konağı Koruma Projesi. Yüksek Lisans Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Bektaş, C., 1996. Türk Evi. Yem Yayın, 152 s, İstanbul.
- Bektaş Dönmez, K., 2020. Erzurum Kenti Mezarlık Alanları Peyzaj Çalışmalarının Değerlendirilmesi "Asri Mezarlık ve Abdurrahman Gazi Mezarlığı Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Beyaztaş, K., 2017. Şanlıurfa'da Üç Tarihi Konak(Hacıkamilzade Küçük Hacı Mustafa Efendi Konağı Kürkçüzade Mahmut Nedim Efendi Konağı Şair Sakıb Efendi Konağı. Bitirme Çalışması, Edebiyat Fakültesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Bilgin, İ., 1992. Konut Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi. YTÜ Mimarlık Fakültesi Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, B., 2014. Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Konak Yapılarının Koruma Sorunları ve Yeniden Kullanım Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Bulut, A. D., 2014. Osmanlı Mimarlığının Batılılaşma Sürecinde Erzurum Şehir İçi Hanları. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çetiner, M., 2012. Şanlıurfa ve İlçelerinde Bulunan Tarihi Konaklar. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Çınar, S., 2012. Cephe Bezemeleri ile Öne Çıkan Bir Grup Erzurum Evi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(22), 367-390.
- Çobanoğlu, A. V., 2007. Osmanlılar. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 580-589.
- Demir, B., 2000. Kervan Yolları ve Erzurum Hanları. Lisans Bitirme Tezi, Fen Edebiyat Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Dündar, M., 2020. Çanakkale'nin Tarihi Konakları. Turkish Studies, 15(1), 147-173.

- Düzgün, D., 2019. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Romanlarında Yer Alan İstanbul Konaklarında “Harem ve Selamlık”. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Eldem, S. H., 1954. Türk Evi Plan Tipleri. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 238, İstanbul.
- Eldem, S. H., 1986. Türk Evi: Osmanlı Dönemi. Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- Emecen, F., 2007. Dönemin Türk Kaynaklarında Fetih Olayının Algılanışı ve İdeolojik Yaklaşım, 550. Yılında Fetih ve İstanbul Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erarslan, A., 2020. Mimar Sinan’ın Dörtlü Baldaken Sistemli Tek Kubbeli Camilerinde Görülen Farklı Mekan Kurguları. Turkish Studies, 15(2), 943-958.
- Eravşar, O., 2009. Osmanlı Sanat Tarihi (Mimari) Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 7(14), 67-96.
- Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2022. 3064 nolu dosya.
- Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2022. 5110 nolu dosya.
- Gelişli, Y., 1999. Darülfünun’ un Kuruluşu ve Gelişimi. Milli Eğitim Dergisi, 143, 129-131.
- Günerngun, F., Kadioğlu, S., 2006. İstanbul Üniversitesi’nin Yerleşim Tarihçesi Üzerine Notlar. Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi, 8(1), 135-163.
- Goodwin, G., 2001. Osmanlı Mimarlığı Tarihi-Çevirmen: Müfit Günay. Kabalcı Yayınevi, 730 s, İstanbul.
- Gök, D., Durak, S., 2018. Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Süsleme Programının Bursa Yeşil Cami Örneğinde İncelenmesi. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 14, 19-42.
- Gök, Y., Kayserili, A., 2013. Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi. Doğu Coğrafya Dergisi, 30, 175-216.
- Göktaş, Ş. N., 2020. Balıkesir Havran’da Bulunan Geleneksel Konutların Yapım Teknikleri ve Taşıyıcı Sistem Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gönül, A., 2017. Erken Dönem Osmanlı Kentlerinden Bursa ve Üsküp’ün Kentsel ve Mimari Gelişiminin 14. Yüzyıldan Günümüze Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Gülensoy, T., 2008. Puşkin’in “Erzurum Yolculuğu” ve Bilmediğimiz Gerçekler. Bal-Tam Türklük Bilgisi, 8, 29-36.
- Günçan, A., 1993. 19.YY Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gündoğdu, H., 1989. Erzurum Evleri. Kültür Bakanlığı Yayınları, 15, 200 s, Ankara.
- Gündoğdu, H., 2018. Tarihi Geçmişle Erzurum Kalesi. Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 3, 177-211.

- Hotan, H., 1947. Erzurum Evleri. Arkitekt, 16, 27-30.
- Ireland, S., Bechhoefer, W., 1998. The Ottoman House. Amasya Symposium, Amasya.
- İrez, F., 1990. Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Dönemi ve Mecidiye Köşkü. Antik ve Dekor 8, 2-8.
- Karpuz, H., 1979. Erzurum Evlerinin Türk-İslam Mesken Mimarisindeki Yeri. Doktora Tezi, İslami İlimler Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karpuz, H., 1993. Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri. Kültür Bakanlığı Yayınları, 176, Ankara.
- Kayserili, A., 2011. Erzurum Şehri'nin Kültürel Coğrafyası(Maddi Kültür Öğelerine Göre). Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kılıç, M., Özdemir, D., 2021. Geleneksel Türk Konaklarının İncelenmesi, Yozgat Konakları. Online Journal of Art and Design, 9(4), 1-13.
- Kıyıcı, M., 1998. Endüstri Devriminin Osmanlı Mimarlığına Etkileri (1847-1920). Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kocaaslan, M., 2013. I. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2013(19), 117-149.
- Koroğlu, F. Y., 2021. Hamamizade İsmail Dede Efendi Evi. [Hamamizade İsmail Dede Efendi Evi • Kültür Envanteri \(kulturenvanteri.com\)](http://HamamizadeIsmailDedeEfendiEvi.KulturEnvanteri.com) Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Köşklü, Z., 2010. Erzurum'da Osmanlı Dönemi Hanları. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 113-134.
- Köşklü, Z., Çınar, S., 2011. Erzurum'da Osmanlı Dönemi Hamamları. Sanat Dergisi, 0(18), 117-136.
- Köşklü, Z., 2021. Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisi, Açık Öğretim Fakültesi Ders Notları. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kuban, D., 2007. Osmanlı Mimarisi. Yem Yayın No: 34, 718 s, İstanbul.
- Kulözü, N., 2016. Bir Mekansal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekanında İkili Dokunun Oluşumu. İdeal Kent, 18(7), 22-47.
- Kulözü Uzunboy, N., 2017. Artifical Identity Elements of an Historical City as Cultural Accumulation of Civilizations: Erzurum, a Case from Asia Minor. International Journal of Social Science and Humanity, 7(4), 252-259.
- Kulözü Uzunboy, N., 2021. Determining Urban Identity of a Historical City from Inhabitants Perspective: Erzurum, a Case from Asia Minor. Asian Research Journal of Arts & Social Sciences, 13(2), 46-63.
- Kulözü Uzunboy, N., Yeşiltepe, A. D., 2021. Erzurum'un Mimari Mirası ve Mimari Mirasa Yönelik Farkındalık. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14(80), 216-231.
- Küçük, C., 1995. Erzurum. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 321-329.
- Mutdoğan, S., 2014. Türkiye'de Çok Katlı Konut Oluşum Sürecinin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, 1-27.
- Narmanlıoğlu, S., 2011. Tarihe Işık Tutan Şehir: Erzurum. Zafer Ofset, 176 s., Erzurum.

- Necipoğlu, G., 2014. Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(1), 215-217.
- Necipoğlu, G., 2016. Sinan Çağında Mimarlık Kültürü ve Adap: Günümüze Yönelik Yorumlar. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hatırasına: Osmanlı Mimarlık Kültürü. Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 19-65.
- Okçuoğlu, T., 2021. Osmanlı Mimarisi ve Sanatı, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notu. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Olgar, İ. K., 2020. Gamalı Ali Konağı. [Gamalı Ali Konağı • Kültür Envanteri \(kulturenvanteri.com\)](http://Gamalı Ali Konağı • Kültür Envanteri (kulturenvanteri.com)) Erişim Tarihi: 08.11.2021.
- Orman, İ., 2002. Konak. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 159-161.
- Ögel, S., 1988. Sinan'ın Mirası. Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Bankası, İstanbul, 559-581.
- Özer, E., 2019. Bir İstanbul Anıtı: Süleymaniye. Tarih Dergi, <https://tarihdergi.com/bir-istanbul-aniti-suleymaniye/> Erişim Tarihi: 08.11.2021.
- Özkan, H., 2007. Erzurum Saray Hamamı'nın Restorasyonu. Sanat Dergisi, 0(11), 53-63.
- Özkan, S. S., 2008. Taraklı'nın Fiziksel ve Tarihsel Dokusu, Sivil ve Anıtsal Mimarlık Örnekleri Hacı Rıfat Konağı Restorasyonu. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özkan, H., 2018. Kitabeli Erzurum Çeşmeleri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 45, 345-370.
- Özkeçeci, İ., Durukan, N.G., Alacalı, H., 2018. XVII-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Dönemi Konut Mimarisinde İç Mekan Tavan Süslemelerine Genel Bir Bakış. İnsan & İnsan, 17(5), 214-232.
- Özsarı, F., 2020. Erzurum Lalapaşa Camisinin Hava Savunma Sistemi Olduğunu Biliyor Muydunuz? . Erzurum Gezi Rehberi Kitabı. [Erzurum Lalapaşa Camisi Hava Savunma Sistemi - Erzurum Porta \(erzurumportali.com\)](http://Erzurum Lalapaşa Camisi Hava Savunma Sistemi - Erzurum Porta (erzurumportali.com)) Erişim Tarihi: 12.11.2021.
- Pamuk, B., 2005. Erzurum Şehir Tarihinin Kaynakları ve Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3(6), 633-688.
- Sağlam, T., 2019. Geleneksel Erzurum Evleri, Restorasyonları ve Ev Yaşantısı. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sağlam, T., Yurttaş, H., 2020. Geleneksel Erzurum Evlerinin İstatistiki Veri Analizi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 67, 405-442.
- Sağlam, T., 2020. Gelenekli Erzurum Evleri. Şehr-i Kadim Aziziye Edebiyat Tarih Kültür Sanat Dergisi, 17, 76-85.
- Simovic, G., Biogradlija, L., 2018. Mostar'ın Asırlık Osmanlı Konakları. [Mostar'ın asırlık Osmanlı konakları \(aa.com.tr\)](http://Mostar'in asırlık Osmanlı konakları (aa.com.tr)) Erişim Tarihi: 08.08.2022.
- Sunay, S., 2020. Bir Sadrazam Konağının Değişim ve Dönüşümü: Mercan'da Ali Paşa Konağı. Tarih İncelemeleri, XXXV(1), 261-296.
- Şahin, S., 2009. Değişim Sürecinde Osmanlı Mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut Dönemi (1703-1754). Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Tanman, B., 1988. Sinan'ın Mimarisi İmareter. Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Bankası, İstanbul, 333-353.
- Tanyeli, U., 1999. Bursa'da Erken Osmanlı Kentleşmesi ve Sorunları. Congress Book of 11. International Building and Life Congress, Bursa.
- Tozlu, S., Küçükuğurlu, M., 2002. Erzurum Evleri (Tarihi Kayıt ve Şahitlere Göre). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 20, 313-329.
- Turan, O., 2013. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 275 s, İstanbul.
- Tümer, Ş., 2012. Mimar Davud Ağa'nın Hayatı, Eserleri ve Üslup Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Uysal, Z., 2020. Edirne Üç Şerefeli Camii'nin Sıva Üzerine Kalem işi Süslemeleri. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 247-283.
- Uçaryiğit, E., 2017. Osmanlı Kentlerinde Kamu Yapıları ve Kentsel Düzen: Bursa, Edirne, Ankara, Konya Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Uzun, T., 2008. Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Pratiğinde Bilgi ve Yapım Teknolojileri Değişimi Erken Betonarme İstanbul Örnekleri: 1906-1930. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ülger, M., 2008. 19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1), 197-206.
- Ülgen, A. S., 1948. Erzurum'un Şehircilik ve Anıtları Yönünde İncelenmesi. Mimarlık, 5(1), 25-28.
- Ünal, R. H., 1995. Erzurum-Mimari. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 329-334.
- Yağcı, F., 2019. Son Dönem Osmanlı Konutlarında Mimari Elemanlar. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları, 1(22), 66-75.
- Yavaş, M., 2012. Tarihsel Çevrede Kentsel Kimlik ve Bir Uygulama Aracı Olarak Tasarım Rehberleri; Erzurum Kale Çevresi Kentsel Sit Alanı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, Y., 1981. Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yıldız, E., 2018. Kahramanmaraş Konaklarından Örnekler. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, S., Irmak, M. A., Zengin, M., 2003. Geleneksel Erzurum Evlerinde Mekan Kullanımı, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 34(2), 173-178.
- Yılmazyaşar, H., 2017. Bursa'dan Kosova'ya Hüdavendigâr Dönemi Osmanlı Mimarisi. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yosunkaya, B., 2007. Bursa ve İznik'teki Erken Dönem Osmanlı Yapılarında Devşirme Malzeme Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Yurttaş, H., 2000. Fuat Bey'in Erzurum Haritası. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 15, 49-71.

Zaman, M., Sevindi, C., Birinci, S., 2018. Tarihi Yolların Buluştuğu Erzurum Şehrindeki Beşeri Turistik Eserler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 581-601.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Kübra KESKİN
Eğitim	
Lise:	
Lisans:	
Yüksek lisans:	